Lipsii pp 33–48

(In inventario)

1. IV. 948.

PERIODUL VI. **Nr. 1.**

DE

Ambe-Sexe.

FOAIE LITTERARĂ.

PITAGORA.

Cu doi secoli mai nainte de a se creà filosofia de Socrate şi de Platon, ómenii se occuparŏ în nisce idei şi cugetări filosofice, prepararŏ şi produsserŏ schóla Ionică al quăria capu fu Talete şi schóla Italică al quaria fondator fu Pitagora. Ansĕ aqueste doĕ schóle se occupà a străbatte şi a înţellege fiinţele în nĕuntru lor şi le esplicà formaţia. Schóla ionică le da începutul în principe materiale, apa, aerul şi focul, iar quea italică in principe nemateriale, quare, dupŏ ḑisa lor erà *numeri*.

Pitagora s'a nĕscut la unnul 584 în ainte de J. Ch, dupŏ calculele quelle mai probabile. El şi a luat lecţiile dela Ferecide, Ermodama, Anassimandru şi Talete. A viḑitat Egiptul, s'a preâmblat prin Asia Mică; unii ḑicu quĕ a străbătut pînŏ în Chaldeea şi Indii. Returnânduse în patria sa, nu putù sufferì tirania lui Policrate şi se retrasse în Italia meridională, la Crotona, que erà o colonie grécă. Acì îşi stabilì schóla şi de acì îşi luò numele de *Italica.* Nimicu n'a ajuns pînŏ la noi din scrisele lui, şi numai quâte-va scurte fragmente din operele a vre o doi trei din discepolii lui putù a posedà posteritatea, despre a quăror autenticitate âncŏ se contestă; prin urmare, numai dupŏ nisce idei de ici de colo que se pot adunà dela alţii, è pre greu a sci cu adevĕrat quare 'iar fi fostu doctrina, Ansĕ dupŏ tóte combinările şi inducţiile se póte óre cum stînge şi arĕtà în general ideile que circulà mai mult în aqueastă schólă. Din început şi în eternu subsistă *unitatea* şi *numerul perechie* sau cu soçu. Unitatea uninduse cu numerul cu soçu, produce numerul fărŏ soçu, şi din amestecul aquestor doĕ resultă ori-que lucru. Cu

limbagiul aquesta împrumutat de la matematică, Pitagoră arată pe Dumneḑeu şi originea universului. Prin unitate el înţellege Fiinţa supremă, prin numĕrul perechie înţellege tot que nu e Fiinţă supremă. Indată que universul s'a ruptu şi s'a avvîntat în spaţiu din aqueastă Fiinţă supremă subt o formă multiplă, se nescù numerul perechie sau diada. Aquest numer perechie fărŏ unitate, sau monadă, adică fărŏ Dumneḑeu este Nimicul. La numerul perechie sau la chaos, uninduse unitatea sau Dumneḑeu, nasce numĕrul neperechie quare este universul. Chaosul cu Dumneḑeu face universul; 2n + 1 egal cu ori que numer fărŏ soçu. Sau abstrage cu mintea pe Dumneḑeu din universu, quĕ remâne Nimicul, Chaosul; trage afarŏ unul dintr'un numĕru fărŏ soçu, quĕ remâne numer cu soçu; prin urmare unul representéḑă pe Dumneḑeu, numerul cu soçu representéḑă Nimicul sau Chaosul, şi numerul fărŏ soçu representéḑă universul, quĕci este Dumneḑeu împreunat cu tóte, adică unul unitu cu un nume cu soçu. Numerul cu soçu este differinţa între unul şi numerul fărŏ soçu, Nimicul sau chaosul este differenţa între Dumneḑeu şi universu. Numerul perechie se póte împărţi esact fărŏ remăşiţă, este dar simbolul risipului, al desbinării, al Nimicului; Numerul neperechie nu se póte împărţi esact, şi è simbolul fiinţei create quĕci tot se póte despărţi; Unul ânsĕ este nedivisibil şi principu a tot numerului; Unul dar este simbolul Fiinţei necreate al Fiinţei supreme. Pitagora în el ênsuşi vedea un numer fărŏ soçu sau neperechie, un numer secondariu, şi în unitate sau monadă pe Dumneḑeu. Adicŏ tot lucru este o quantitate sau un numĕr cu soçu que se póte divide sau desface, plus aqueea que îl face să esiste şi să nu pótă a fi divisibil, fărŏ a încetà de a esistà. Pentru aquésta în ochii pitagorieniilor unitatea şi numerul neperechie erà simbolul Adevĕrului, Binelui, Justului, Ordinelui, şi numerul perechie erà simbolul Minciunii, Rĕului, Nejustului, Desordinelui.

Quând Pitagora vorbesce de aquest principu suveran, adesea îl numesce *neperechiea-perechie* qua să arate quĕ singur ellu produce tóte fiinţele, precum unitatea sau moneda aritmetică produce tóte numerile. De şi se cercà în van Pitagora să esplice asfel formaţia universului, ânsĕ însemnà quel puçin ordinele sau regela universală que domnesce în univers Daqua fie-quare lucru este o quantitate şi prin urmare un numĕr, daqua totul la un locu al fiinţelor este totul numerelor sau al quantităţilor, sau numerul ênsuşi que purcede

din unitatea supremă, se înţellege dar que totul se devislupă, trăiesce, se mişcă prin rapporturi armonióse.

Prin aqueste cuteḑĕtóre speculaţii Pitagoră este quel d'ântêiu din filosofi que a smuls cugetarea dela dominaţia simţurilor, quel d'ântêiu quare, applicânduo la nisce objete nemateriale, 'ia descoperit în ordinul viḑibil un ordin neviḑibil superior şi mai real, şi transportânduo în aquest imperiu de idei unde se află raţiile sau cuvintele que se pot da despre fiinţă şi posibil, a avîntat'o în drumul descoperirilor. ,Si nu numai a îndreptat posteritatea pe aquest drum ci şi el ênsuşi a păşit cu paşi de gigante. A format aritmetica şi geometria, despre quare pînŏ acî nu avea ómenii de quât nisce cunoscinţe empirice; le-a înavuţitu prin consideraţiile salle asupra numerilor perechie şi neperecihe, cum şi asupra numerilor triangulari, asupra proporţiilor liniilor, şi asupra corpurilor regulare, a quăror formă o attribuia la cinci elemente: cubul adică erà pămîntul, piramida focul, octaendru aerul, icosaedru apa, dodecaedru, eterul. El a descoperit famósa teoremă a pătratului ipotenusei. In astronomie el a întrecut cu atâţia secoli secolul sĕu şi antichitatea, quĕci sistema sa, que erà o schiţă sau quelle d'ăntêiu trăsuri alle veritătţii, n'a fost priimită de quât abià în timpii moderni; în quelle din quoà fu priimită ideea quĕ pămîntul se învîrtesce împregiurul sĕu şi rotéḑă în pregiurul sórelui, şi el în miḑlocul aquellui timpu de obscuritate şi de pedice alle cugetări a vĕdut'o şi a spus'o, trecênd cu doĕ mii de ani în aintea progreselor generale alle minţii umane. El înţellesse quĕ cometţii nu erà dupŏ cum îşi închipuiau nisce meteore fugitive, ci nisce corpuri ceresci atât de antice ca şi quelle-lalte, şi quĕ se mişcă ca şi planeţii în pregiurul sórelui; quĕ luna dela sóre îşi ia lumina; quĕ fie-que stea trebue să fie un sóre, centru al unei sisteme planetare; în quelle dupŏ urmă îşi închipuì quĕ planeţii trebue sĕ fie locuiţi. Pe lungŏ aquestea quine nu scie que el a determinat intervallele sonurilor musicale? Apoi vrênd a reaflà intervallele analoge între planeţi, a întêmpinat, dupŏ cum ḑice Maclaurin, pe quelle que le dă în adevĕr gravitaţia.

In primele progrese alle medicinei nu erà nici de cum străin, şi mai vîrtos în fisiologie şi în farmaceutică.

Quât în ideile salle despre natura omului el destingea sufflettul de corpu, îl numià sau îl definià numĕr în miscare şi vedea într'ensul doĕ părţi, una raţionabilă şi alta neraţionabilă şi scaun al orgoliului şi al volup-

tăţii. Il credea nemuritor, asceptându'l dupŏ mórte recompense sau pedépsă; îl mai credea ăncŏ quĕ este destinat a trecce din corpu în corpu şi a le însuffleţì, numind aquéstă treccere dela un corpu la altul *metempsichose.*

Pitagora ḑicea, şi mai pe urmă Platon, que corpul este făcut într'adins pentru sufflet şi quĕ din preună cu dênsul formă un tot natural, que este Omul. Aqueasta ănsĕ este o contradicţie cu quelle ḑise mai sus despre metempsichose, de unde urmà qua schóla aquestui filosof sà arate quĕ suffletul pentru pĕcate mai din ainte este condamnat a se rătăcì prin alte corpuri pînŏ se va curăţì şi perfectionà, şi quĕ corpul pentru sufflet é un fel de închisóre, în quare e dator a lucrà spre a o însĕnătoşì, a o amelliorà qua să nu contracte alte nuoe pĕcate.

In aqueastă contradicţie se vede prima încercare de a esplicà filosoficamente queea que esplicà Ebreii cu cunoscinţa căderii Omului. Cu tóte aquestea, plecând dela puntul quĕ corpul este făcut pentru sufflet, şi quĕ în starea nóstră de degradaţie corpul è o causă de viţiu suffletului, Pitagora descoperì basul adevĕratei morale. Quĕci daqua suffletul se luptă în corpu cu tot que îl ămmóie, trebue să desvilupe dar tot que îl face sănĕtos şi tare. Prin urmare el prescrie qua Omul să fie cumpĕtat, în mâncarea şi bĕutura sa, stîmpĕrat în patime, lucrĕtor, să se occupe cu deprinderi aspre, să preveghieḑe asupra sa, să scie quĕ tot d'auna îi stă de faça Dumneḑeu, şi quĕ nimicu nu se facce a scăpà din ochiul Lui; să veghieḑe în rugăciune que îl face mai bun; să nu 'şi spuie cugetările altora, pînŏ nu se va consultà mai ântêiu bine cu sine; în quelle dupŏ urmă să nu se lase nici o dată a'l dominà o cugetare şi o patimă ci să fie tót d'auna liber. Aqueste precepte nu erà numai vorbe; în schóla lui, unde alergà flórea junimii Greciei, tóte se practicà. Intr'ênsa se formà bărbaţi capabili a guvernà pe alţii; dintr'ênsa a eşit Zaleucu, Charonda, şi Zamolse que venì a da o lege şi o religie Dacilor. Pitagora ênsuşi dette legi în Crotona şi in alte cetăţi. Toţi într'o învoire ḑicu quĕ Pitagorieni erà inemicii tiranilor şi quĕ cugetul lor erà de a restabili popoli în anticele lor drepturi, pentru quare mulţi perirŏ victime aquestei mĕrimi de sufflet şi aquestor generóse simtimente. Unuia din disepolii aquestei schóle a nume Cylton i se închisse pórta, şi numai fu priimit într'ênsa pentru desfrênarea sa în traiu şi în purtări; aquesta se unì cu alţi asemenea lui, şi făcênd o turburare strà-

băturŏ înăuntru unde quea mai mare parte din discepoli furŏ uccişi. Pitagora scăpò din aquest măcellu, ânsĕ persecuţia generală que se ardicò asupra lor îl ajunse şi pe el la Metaponte, la annul 500 înaintea lui J. Ch. în vîrsta de 84 de anni.

MARITAGIUL în FURCI

Intr'o ḑì la anul 1501, se lipì pe murii Neapolii, înscünţarea următóre:

„Se va numerà suma de patru mii ducaţi quelluia que va da mort sau viu, în mâinile dreptăţii, pe tîlharul calabres Rocco del Pizzo.

ISABELLA D'ARAGON, regentă."

Dupŏ trei ḑille un om se înfăçişò la ministerul poliţiei şi arĕtò quĕ el cunósce un miḑlocu sigur de a pune mâna pe aquella que îl caută Dreptatea; ânsĕ în locu de bani quere o graţie que nu mai regenta póte să 'i o accórde; prin urmare numai cu regenta póte vorbì despre aqueasta.

Ministru îi respunse quĕ nu póte a suppĕrà pe înălţimea sa pentru o asemenea bagatellă, quĕ despre aqueasta s'au promis numai patru mii ducaţi şi nimicu mai mult, şi quĕ daquă îi placu aquei patru mii ducaţi, n'are de quât să dea pe Rocco del Pizzo şi îndată i se numeră şi banii.

Necunoscutul făcù din capu ca tot omul quărui nui place un respuns şi se retrasse.

Séra ênsuşi în aquea ḑì se comisse o tîlhărie cu atâta cuteḑare, în quât quine auḑì ḑisse quĕ numai Rocco del Pizzo putea să facă o asemenea faptă.

A doa ḑì, dupŏ consilliu, Isabela querea dela ministru poliţiei esplicaţii asupra aquestei nuoe întêmplări. Ministru n'a vea de unde să ia esplicaţia; quĕci autorul crimei, ca tot d'auna, se facù şi acum nevĕḑut, şi dupŏ tóte probabilităţile, quine scie în quare colţu al regatului va fi resbătut acum.

Cu tóte aquestea ministru îşi addusse a minte de aquel omu que venisse la dênsul cu o ḑì mai nainte şi quare îi propusesse săi dea pe Rocco del Pizzo: spusse regentei unul quâte unul tóte amĕnuntele alle întrevorbirii lui cu aquel om; adăogò ânsĕ quĕ, fiind quĕ primai condiţie erà de a tractà cu Inălţimea Sa, dela quare în locu de premiul destinat, avea să quearà o graţie, dupŏ cum ḑicea; prin urmare el, ministru, n'a priimit şi a rempins ori que asemenea appropiere que venià mai vîrtos dela un necunoscut.

„N'ai făcut bine, îi ḑisse regenta, du-mi-te, şi pune în dată să caute pe aquest om şi cum 'l ei afla, addu-mi'l în dată."

Ministru, ca toţi ministri, se închinò, şi promisse de a pune ênsuşi în aquea ḑi, pe toţi ómenii sĕi a'l căutà pe capete.

,Si cu adevĕrat quĕ cum a ḑis aşà a şi făcut; ênsuşi în aquel moment, cum a venit a casă dette semnele necunoscutului, împărţì ómeni în tóte părţile şi le comândò să'l caute şi să'l afle din pămînt din érbă verde. Să se ia ânsĕ bine în sémă, cum vor da peste dênsul să se pórte omenos cu ei şi să i'l adducă fărŏ ai facce nici un rĕu.

Il cătarŏ tótă ḑioa, nu puturŏ facce nimicu

Nóptea următóre se comisse iar o adoilea tîlhărie apprópe de Aversa, şi cu împregiurări şi mai cutedătóre de quătu quelle din nóptea trecută. Nu mai remasse nici o îndoială quĕ Rocco del Pizzo, de que merge cu atâta mai mult se appropie de capitală pentru cuvinte alle salle.

Ministru poliţiei începù cu adevĕrat săi paie rĕu de que să depărtedle pe străinul aquella într'un chipu atât de absolut, şi părerea de rĕu crescù şi mai mult quând regenta adoa ḑì de doĕ ori pusse să'l întrebe de a descoporit quevà asupra necunoscutului que promisesse să predea pe Rocco del Pizzo. Din nenorocire, părerea lui de rĕu nui adducea nici un folos, şi trecù şi ḑioa aqueasta fărŏ să pótă à se adducce nici o scire asupra misteriosului descoperitor.

Nóptea iară addusse cu sine o nuoă catastrofă. In rĕvĕrsatul ḑiorilor, aflarŏ pe drumul de la Amalfi la Cava, un om uccis, que erà despuiat de tot şi cu un pumnal plântat în miḑlocul inimei.

Bine sau rĕu, quĕci părerea pubblică fu quĕ tot Rocco del Pizzo făcù şi aqueastă crimă.

Quât pentru cadaver, se recunoscù quĕ erà al unui june signor cunoscut subt numele de Raimond Bastardul que ţinea, cu tótă greşală de ortografie în nascerea sa, de potenta casă a Carracciolilor, aquellor eterni favoriţi ai reginelor de Neapoli, şi din quari unul trecea acum spre a împlinì lungŏ regenta sarcina moştenitóre a familliei.

De astă dată ministru fu disperat, şi cu atâta mai mult disperat, quĕci nu trecù mult dupŏ que avù rapportul aquestui eveniment, şi priimì şi dela regenta un ordin de a venì pînŏ la palat.

Se dusse numai de quât, şi regenta 'l asceptà cu sprînceana încruntată şi cu ochiul sever. Lûngŏ dênsa sta Antoniello Carracciolo, fratele mortului, quare fărŏ îndoială venisse să reclame dreptate.

Isabella fărŏ multe cuvinte îl întrebò daqua a aflat quevà nuou despre aquel necunoscut; Mini-

stru ânsĕ de şi pusesse sà 'l caute prin tóte pieţele, cotiturile şi stradele Neapolii, dar, par'quĕ erà un făcut, quĕci quare cum venià nu scià săi spuie nimicu despre dênsul; şi prin urmare ministru nostru, ca toţi ministri la asemene împregiurărì, dette din umere şi nu sciù que să respundă cu tóte quĕ ar fi vrut din sufflet să scie a respunde. Regenta îi mai dette de termin rĕmăşiţa ḑillei să caute cum va sci, şi îi spusse curat quĕ, daqua adoa ḑì necunoscutul nu va fi aflat sau Rocco del Pizzo prins, este poftit dumnealui să nu i se mai arate înainte de quât cu demissia în mână; pentru quĕ contele Antoniello Carracciolo declarasse quĕ Rocco del Pizzo şi nu altul comisesse aquea nelegiuire.

Ministru venià a casă cu fruntea lăsată în jos şi încreţită, quănd, ardicând capul, creḑù quĕ vede de queea parte a pieţei, învelit într'o mantà şi încălḑinduse la sórele tóamnei, un omu que semănà de minune cu necunoscutul sĕu Remasse mai ântêiu ca înlemnit în locu quĕci tremurà de frică să nu quare cum-va să 'l amăgească occhii; ânsĕ cu quât se uità cu atât se încredinţà mai mult. 'Naintò dar către dênsul şi cu quât naintà cu atâta îşi recunoscù mai bine omul.

Aquesta lăsò să se appropie de el, fărŏ a facce nici o mişcare nici înainte nici înapoi par' quĕ erà o statuă. —

Ajungênd lungŏ dênsul. Ministru îi pusse mâna pe ummere, qua şi quând s'ar fi temut să nu 'l scape.

— A! esci tu, în quelle dupŏ urmă, îi ḑisse.

— Da, eu sunt, respunse necunoscutul, que voiesci?

— Voiu să te ducu la regenta que doresce să 'ţi vorbească.

— Cu adevĕrat? E quam târḑiu acum.

— Que fel quam târḑiu? demândò ministru tremurând qua nu cumva descoperitorul să nu voiască nimicu să mai descopere. Que vrei să ḑici?

— Voiu să ḑicu quĕ daqua făceai de acum trei ḑille queea que faci astăḑi, ai fi putut comptà în analele Neapolii doĕ tîlhării şi un ommor mai puçin.

— Ansĕ, demândò ministru, tu nu 'ţi ai schimbat cugetul, creḑu.

— Nu mi'l schimbu nici odată.

— Adicŏ ai tot aqueea intenţie de a predà pe Rocco del Pizzo daqua îţi vor accordà queea que queri?

— Fărŏ îndoială.

— ,Si tot mai este în puterea ta?

— Imi este aşà de la 'ndemână ca şi quând aşu vrea eu să mĕ dau în mâinile dumitalle.

— Daqua è aşà, vino.

— Mai stăi. Spune'mi o să vorbescu eu cu regenta?

— Cu ea ênsuşi.

— Cu ea singură, fărŏ nimini altul?

— Cu ea singnră.

— Aide quĕ te urmeḑu.

— Cu o condiţie ânsĕ, ḑisse ministru.

— Quare?

— Qua mai nainte de a intrà, să 'ţi laşi armele la offiçierul de serviţiu.

— Que, nu e regula qua să intre cu arme?

— Veḑi bine quĕ nu.

— Fie şi aşà.

— Priimesci?

— Priimescu.

— Vino dar.

— Eacŏ quĕ viiu.

,Si necunoscutul urmà dupŏ miuistru quare, la fie-quare ḑece paşi se tot întorcea înapoi să vaḑă daquă misteriossul sĕu soçu mai vine dupŏ el.

Ajunserŏ asfel la palatu.

Inaintea ministrului tóte porţile se deschisserŏ, şi numai de quât se şi aflarŏ în aintea camerei regentei. Annunţarŏ pe ministru que îndată fu şi întrudus, unde necunoscutul îşi da de sine offiçerului de gvardii, pumnalul şi pistólele que le purtà la cingĕtóre.

Dupŏ cinci minute ministru se înturnò să ia cu sine pe necunoscutul şi să'l întruducă la Inălţimea Sa.

Trecurŏ amêndoi prin doĕ trei camere, apoi aflarŏ un corridor lungu, şi în capetul aqueştui corridor o uşă întredeschisă. Ministru o împinse, şi erà uşa oratoriului regentei. Ducesa Isabella îi aşteptà.

Ministru şi necunoscutul intrarŏ; ânsĕ, de şi acum ântêiea dată dupŏ tóte probalităţile aquest omu se aflà înaintea unei atât de potente prinçese, cu tóte aquestea nu'şi perdù nici de cum cumpĕtul, şi, dupŏ que salutò cu óre-quare asprime que îi venia fórte bine, stette drept şi mut, aşteptând să'l întreróge.

— Dumneata eşci, îi ḑisse ducessa, aquella que te îndatoreḑi să predai pe Rocco del Pizzo?

— Aşà, Dómna mea, respunse necunoscutul.

— ,Si esci singur quĕ îţi vei ţine cuvîntul?

— Mĕ dau pe mine drept siguranţă.

— Prin urmare capul dumitale....

— Va plăti pentru al lui, de nu îmi voiu ţine cuvîntul.

— Ansĕ una drept alta nu quam vine tot aquel lucru, ḑisse regenta.

— N'am que pune mai mult, respunse necunoscutul.

— Spune dar que poftesci?

— Quer a vorbi cu Inălţimea Sa singură, adăogò necunoscutul; aqueasta e prima mea condiţie.

— Lasă-ne, Don Luiggi, ȡisse ducesa.

Ministru se închinò şi eşì.

Necunoscutul remasse singur cu regenta, şi nu'l despărţià de dĕnsa de quât rugătoriul pe quare sta o Evengelie şi d'asupra ei o cruce.

Regenta aruncò asupra lui o căutătură răpede. Erà un omu dela trei-ȡeci pînŏ la trei-ȡeci şi cinci de ani, cu o statură mai mult de quât de miȡlocu, óchieşu, cu pĕrul negru que cădea în bucle pe gût, şi ai quărui ochi focoşi esprimà şi resoluţia şi temeritatea: ca toţi muntenii, erà bine făcut, şi se simţià quĕ fie-quare din menbri sĕi atât de bine proporţionaţi erà plin de uşurinţă şi de elasticitate.

— Quine esci, şi de unde vii? demândò regenta.

— Que 'ţi póte facce numele meu, Dómna mea? ȡisse necunoscutul; que'ţi pasă de locul unde sunt născut? Sunt Calabres, adicŏ sclavu al cuvîntutui meu. Nu e aşà quĕ aqueasta vrei să şcii?

— ,Si te îndatoreȡi să 'mi predai pe Rocco del Pizzo?

— Mĕ îndatoreȡu.

— ,Si pentru aqueasta que queri?

— Dreptate.

— A da dreptate este o datorie a mea iar nu o recompensă.

— Aşà, sciu bine quĕ toţi prinţii pretind quĕ sunt drepţi, toţi credeţi quĕ sunteţi nisce judicători aşà de integri ca şi Solomon; din nenorocire ânsĕ dreptatea vóstă are doĕ greutăţi şi doĕ mĕsure.

— Cum?

— Aşà, aşà, grea cu quei mici, uşure cu quei mari, urmò necunoscutul: asta vĕ è dreptatea.

— N'ai cuvînt, domnule, adăogò regenta; dreptatea mea este egală pentru toţi; şi îţi voiu da proba. Vorbesce numai: pentru quine queri dreptate?

— Pentru soru-mea, amăgită cu nelegiuire.

— De quine?

— De unul din curtesanii Inălţimii Talle.

— Quare?

— Oh! unul din quei mai juni, din quei mai frumoşi, unul din quei mai nobili! Uite! veȡi quĕ Inălţimea Ta a şi început a sta pe gînduri?

— Nu, ânsĕ voiu mai ântêiu să sciu que a făcut...

— ,Si daqua queea que a făcut merită mórte, avé-voiu eu capul lui pentru capul lui Rocco del Pizzo.

— Ansĕ, quine va fi judele al gravităţii crimei, demândò ducesa.

Necunoscutul stette un minut, pe urmă uitânduse înfipt la regenta:

— Consciinţa Inălţimii Talle, ȡisse ellu.

— Te laşi dar asupra ei?

— Cu totul.

— Ai cuvînt.

— Aşà, daqua Inălţimea Ta vei aflà crima quĕ è capitală, avé-voiu eu capul nelegiuitului pentru capul lui Rocco del Pizzo?

— Mĕ jur.

— Pe que?

— Pe aqueastă Evangelie şi pe aqueastă cruce.

— Fórte bine. Ascultă dar, Dómna mea, quĕ è o istorie întrégă.

— Ascultu.

— Famillia nóstră locuesce într'o căscióră isolată, o jumĕtate de legă de parte de satul Rosarno que este între Cosenţa şi Santa Efemia. Aqueastă famillie se compune de doi bĕtrâni, tată meu şi mumă-mea; şi de doi copii, soru-mea şi eu. Soru-mea se numesce Costanţa.

„In pregiurul nostru se întindu dominiurile unui potent Domnu pe pămîntul quăruia întîmplarea a addus să ne nascem, şi ai quăruia prin urmare săntem vasali.

— Cum îl chiamă pe domnul asta? prorupse regenta.

— Să 'ţi spuiu mai ânteiu crima lui şi apoi îi voiu spune şi numele.

— Bine, urmeadă.

— Erà un domnu un signior de minune domnul nostru, frumos, nobil, avut, generos, şi cu tóte aquestea toţi îl urà şi se temea de el; quĕci cum se arĕtà, nu erà un bărbat quare să nu tremure pentru femeea sa, nici un tată quare să nu tremure pentru fiie-sa, nici un frate quare să nu tremure pentru soru-sa. Ansĕ, que è drept, trebue a spune quĕ ori-que rĕu făcea îi venia din partea unui duh necurat que îi sufflà iadul la urechi; şi aquest duh necurat erà frate-sĕu din flori, que se numesce Raimond Bastardul.

— Raimond Bastardul! strigò regenta, aquella que fu uccis astă nópte?

— El ênsuşi.

— Cunosci dumneatà pe uccigătorul lui?

— Sunt eu.

— Nu è dar Rocco del Pizzo? strigò ducesa.

— Sunt eu, repetò necunoscutul cu quel mai mare sânge rece.

— Aşà dar dumneatà ai început cu a'ţi facce singur dreptate?

— Am venit aci să o quer sunt acum trei ḑille şi 'mi au refusat'o?

— Apoi que mai vii să reclami astăḑi?

— Quea mai bună parte din resbunarea mea, Dómna mea. Raimond Bastardul a fost numai îndemnătorul crimei, frate-sĕu è criminalul ênsuşi.

— Frate-sĕu! strigò ducesa,

frate-sĕu! ânsĕ frate-sĕu e Antoniello Carracciolo.

— El ênsuşi, Dómna mea, respunse necunoscutul înfigêndu-'şi căutătura pătrundĕtóre asupra regentei.

Isabella se palì şi se reḑemò de rugătoriu; n'o mai ţinea piciorele; ânsĕ îndată îşi luò curagiul.

— Urmeaḑă, domnule, urmeaḑă.

— „Si numele criminalului nu va schimbà nimicu la hotărîrea judelui? demândò necunoscutul.

— Nimicu, respunse regenta, nimicu, 'ţi o jur.

— Tot pe Evangelie şi pe Cruce?

— Fără nici o schimbare, urmeaḑă quĕ ascult.

Ea îşi luò aqueeaşi attitudine şi aquellaşi chipu que avea mai nainte pînŏ să nu i se facă terribila revelaţie, şi necunoscutul iar începù cu aquellaşi ton de mai nainte naraţia întreruptă.

„Iţi ḑiceam dar, Dómna mea, quĕ contele Antoniello Carracciolo erà un frumos, nobil, avut, şi generos domnu, şi quĕ avea un frate que erà pentru dênsul queea que a fost sérpele pentru primii nostri părinţi, geniul rĕului.

Intr'o ḑì se întêmplò, sunt acum vre o şése luni, Dómna mea, se întêmplò ḑicu qua contele Antoniello să vîneḑe în porţia pădurilor salle que se învecinesce cu casa nóstră. Se perduse âmblând dupŏ o caprióră, erà cald, lui îi erà sete, vĕḑù o fetişóră que venià dela fôntână, ducênd pe umere un vas cu apă; sărì jos de pe callu petrecù frêul animalului dupŏ braçul sĕu, şi venì la aquea fetişóră a quere să bea; aquea fată erà Costanţa, erà soru-mea.

Fiori petrecù prin tot sângele regentei; ânsĕ necunoscutul urmò înainte fărŏ a se arĕtà quĕ vede efectul produs prin quelle din urmă alle salle cuvinte.

„Am spus, Dómna mea, que erà contele Antoniello, iartă'mi să 'ţi spuiu şi que erà soru-mea.

Erà o copillă de şéispre-ḑece anni, frumósă ca un angel, castă cu o madonă. Vedea quineva prin ochii sĕi pînŏ în fundul suffletului, pre cum printr'o apă limpede vede pînŏ în fundul unui lacu; şi tată-sĕu, mumăsa que se uità în suffletul ei în tóte ḑillele, nu avusserŏ nici odată a citì nici umbra unei urîte cugetări.

Costanţa nu iubià pe nimeni, şi ḑicea tot d'auna quĕ nu va iubi nici o dată de quât pe Dumneḑeu; în adevĕr naturai fină şi delicată erà cu mult mai pre sus de quât materia que o încongiurà qua să pótă aquea tină umană a'i întinà vre o dată albul sĕu vestmînt de vergine.

„Ansĕ am spus'o, Dómna mea, şi póte quĕ şi Inălţimea Ta o scii ênsăşi, que contele Anto-

niello este un frumos, nobil, avut şi generos domnu. Costanţa acum pentru ântêiea dată vedea un omu de clasa asta; Contele Antoniello iar acum pentru ântêiea óră vedea fărŏ îndoială o femee de felul asta. Aqueste doĕ nature superioare una cu chipul şi alta cu suffletul se simţirŏ attrase una către alta, şi quînd se despărţirŏ dupŏ o lungă conversaţie, Costanţa începù a cugetà la frumosul june şi contele Antoniello nu mai făcù de quât a tot visà la frumósa copillă."

Buḑele regentei se sbîrcirŏ, dar nu eşì dintr'ênsele nici o silabă.

„Trebue a'ţi spune tóte, Dómna mea; Costanţa nu scià quĕ aquest june erà contele Carracciolo: credea quĕ è vre un pagiu sau vr'un scutier din suita lui pe quare ea putea, ca o fată cu purtări bune şi avută, quĕci pentru o contadină (săteancă) erà cu averi soru-mea, putea ḑicu să'l vaḑă în façă şi să'l iubească.

„Se vĕḑurŏ astfel trei patru ḑille una dupŏ alta, tot în drumul fôntânei, şi în aquellaşi locu unde se vĕḑusserŏ pentru ântêiea óră; ânsĕ într'un dupŏ prânḑu atât îşi uitarŏ quĕ trebue a se despărţì, în quât tatămeu, vĕḑênd que nu mai vine fiie-sa, sta în neastîmpĕr şi aruncându'şi puşca la umere se dusse înaintea ei.

„In cotişul unui drum, ḑărì pe fiie-sa şĕḑând lungŏ un june.

„La vederea tată lui nostru, Costanţa sărì ca o căprióră speriată, şi junele din parte'şi se affundò în pădure. Prima miscare a tatălui meu fu de a întinde puşca şi a o pune la ochiu, ânsĕ Costanţa se aruncò între ţeava puscei şi între Carracciolo. Tată-meu îşi ardicò pusca, ânsĕ recunoscusse pe june."

— ‚Si cu adevĕrat erà Antoniello Carracciolo, murmurò regenta.

— El ênsuşi, ḑisse necunoscutul.

— „In aqeeaşi séră ordonò femeii şi fiiesei să 'şi prepare tóte şi să plece nóptea: amêndoĕ trebuià să lase casa şi să se ducă a'şi cătà un asil la o mătuşă que aveam la Monteleone. In momentul plecării tată-meu luò pe Costanţa la o parte şi îi ḑisse.

„ — De te vei mai vedé cu dênsul, îl uccigu.

„Costanţa căḑù la genuchii tatălui meu promitênd de a nu'l mai vedea; apoi cu mâinile unite şi cu ochii plini de lacreme îi querù iertare. Tatàl nostru o sărutò pe frunte şi o iertò. Costanţa plecò cu mumă-sa, şi quând se luminò de ḑio, amêndoĕ erà afarŏ din pămînturile Contelui Antoniello."

Regenta resufllò.

„A doa ḑi tată-meu se dusse la contele. Nu sciu que se urmò între ei, sciu ânsĕ quĕ contele îi jurò pe onórea lui quĕ n'are a se mai teme pe viitor pentru virtutea Costanţei.

„A doa ḑi dupŏ aqueastă întrevedere plecò şi contele la Neapole.

— Da, da, îmi adducu aminte de înturnarea lui, mumurò regenta. Apoi?

„— Apoi, Dómna mea, apoi? Mintea lui nu se mai luò dela aqueea pe quare trebuià s'o uite. Plăcerile Curţii, favórile damelor quellor mari, speranţele ambiţiei nu puturŏ allungà din suvenireai imaginea bietei Calabrese: imaginea aqueea erà fărŏ încetere de faça înaintea ochilor lui ḑioa şi nóptea, îi turmentà veghierile îi înferbîntà somnul. Scrisorilei către frate-sĕu deveniau triste, amare, disperate. Frate-sĕu, în neastîmpĕr plecò şi veni la Curte. Il credea înamorat de vre o regină, la mâna quăria nu cuteḑà să aspire; şi se înflò de rîs quând afflò quĕ objetul aquestui amor erà o miserabilă Calabresă.

„— Tu esci nebun, Antoniello, îi ḑisse ellu. Fata asta è vasala ta, suppusa ta, serva ta, averea ta.

„— Ansĕ, ḑisse Antoniello, am jurat tatălui sĕu...

„— Que! que ai jurat, prostule?

„— Am jurat a nu mĕ mai ducce să mai vĕḑu pe fiie-sa.

„— Fórte bine, trebue să'ţi ţii cuvîntul. Un gentilom numai un cuvînt are.

„— Veḑi dară quĕ tóte sunt perdute pentru mine.

„— Ai jurat să nu te duci a o mai vedé?

„— Aşà.

„— Ansĕ daqua va veni ea la tine?

„— Ea!

„— Aşà, ea.

„— Nnde?

„— Unde vei vré. Acì spre esemplu.

„— O! nu acì.

„— Pré bine, în castellul tĕu dela Rosarno.

„— Ansĕ sunt legat acì; nu pociu làsà Neapoli.

„— Pentru opt ḑille.

„— O! pentru opt ḑille? Da, se póte; voiu afflà vre un pretestu să scapu de *dênsa* pentru opt ḑille." Nu sciu de quine vorbia el, Dómna mea, nici que lucru îl ţinea aşà legat, sciu ânsĕ qu'a ḑis aquestea.

„— Eu o sciu, eu, ḑisse regenta, devenind palidă ca mórtea; urmeaḑă, domnule, urmeaḑă.

„— Aşà rencepù Raimond, quând vei priimì scrisórea mea, te vei sculà să vii?

„— In aquella'şi minut.

„— Fórte bine."

„— Amêndoi fraţii se strîns-

serŏ de mână, şi se despărţirŏ; Contelle Antoniello remasse în Neapole, şi Raimond Bastardul plecò la Calabra.

„Dupŏ o lună, contele Antoniello priimì o scrisóre dela frate-sĕu, şi trebue ai da dreptate, n'ai vĕḑut cum îşi ţine cucîntul contele asta! ênsuşi în aquea ḑì plecò din Neapole.

„Eatŏ que s'a întêmplat. Nu te suppĕrà, Dómna mea, acum ajung la desnodămînt.

„— Nu mĕ suppĕr, ascultu, respunse regenta; atâta numai mĕ înfioreḑu ascultândute.

„— Nu sciu quine uccisesse un om apprópe de fôntâna. Tată-meu se înturnà dela vînătóre, în aquel moment; aflò pe aquel nenorocit dându'şi sufletul; alergò în ajutorul lui, şi unde se încercà în deşĕrt îl adducce la viaţă, doi feciori ai lui Raimond Bastardul eşirŏ din pădure, şi arestarŏ pe tată-meu ca pe un ommorîtor.

„— Printr'o stranie disgraţie puşca tatălui meu erà descărcată, şi printr'o întêmplare fatală, al quăria secret ar' fi putut să'l spuie Raimond de n'ar' fi fost mort, plumbul que scósserŏ din peptul cadaverului erà de aqueeaşi mărime cu quelle que se aflarŏ asupra tatălui-meu.

„Procesul fu scurt; amêndoi feciórii mărturisirŏ într'un chipu, cum judicătorii nu mai putea a se îndoì. Tată-meu fu condamnat la mórte.

„Mumă-mea şi soru-mea aflarŏ de odată şi catastrofa, şi procesul şi judicata; plecarŏ din Monteleone şi venirŏ în Rosarno, în aqueeaşi ḑì quând şi contele Antoniello, însciinţat de scrisórea fratelui sĕu, venià şi el din Neapole.

„Contele Carracciolo ca domnu de Rosarno, avea dreptul de înaltă şi bassă justiţie. Putea darŏ cu un semnu să dea tatălui meu şi viaţa şi mórtea.

„Mumă-mea nu scià quĕ contele venisse şi el; se dusse la Raimond Bastardul quare îi annunţò aquestă fericită nuvellă, şi îi spusse quĕ ar' facce bine să se ducà a'l rugà din preună cu fiic-sa despre graţia tată-lui nostru şi soçului ei. Nu mai erà timpu de perdut, esecuţia tatălui meu erà hotărîtă pentru adoa ḑì.

„Nu mai întârḑiè şi îndată appucò drumul que i se deschisesse prin aquel consilliu que nu'l putea vedé alt fel de quât plin de bună voinţă; veni să ia pe fiie-sa, o trasse dupŏ sine fărŏ să'i spuie unde o duce, şi ênsuşi în ḑioa ajungerii nobilului signor, amêndoĕ femeile plânse venirŏ a batte la pórta castellului lui.

„Biata muma nu cunoscea amorul contelui pentru Costanţa.

„Pórta se deschisse, dupŏ cum póte quine-va vedé pré bine; quĕci tóte lucrurile erà pre-

parate de infamul Raimond qua nimicu să nu întîmpine pedică la împlinirea cugetului sĕu; ânsĕ cum intrarŏ, muma şi fată întîmpinarŏ pe ómenii casei que le împedicarŏ treccerea mai nainte, şi quari le ḑisserŏ quĕ nu mai una din doĕ póte să intre.

„Mumă-mea intrò, Costanţa asceptò.

„Aflò pe contele Antoniello que o priimì cu façă cruntă; ea se aruncò la piciórele lui, îl rugò, plânse; Antoniello fu neînduplecat. O crimă s'a commis, îi ḑicce el, bărbatu tĕu e criminalul; trebuia qua ommorul aquesta să fie resbunat, trebuia qua dreptatea să 'şi aibă cursul: sângele querea sânge.

„Biata mumă-mea eşì din camera contelui, sfărîmată de durere, perdută de disperare, şi querênd ajutor dela Dumneḑeu."

— Ansĕ unde erai dumneata atunci? demândò regenta necunoscutului.

— In queea-laltă margine a Calabrei, Dómna mea, la Tarenta, la Brindisi, que mai sciu. Eram pré departe şi nu sciam nimicu din quâte se petrecea. Atâta tot.

„Mumă-mea eşì dar desperată şi voì a tragge dupŏ sine pe fiie-sa; Costanţa ânsĕ o ţinù în locu.

„Să cercu şi eu mamă, ḑisse ea; să cercu şi eu a rugà pe domnul nostru, póte quĕ voiu fi mai fericită de quât dumneata.

„Mumă-mea clătì din capu şi căḑù pe un scaun; nu mai sperà nimicu.

„Soru-mea intrò şi ea."

— Ea scià quĕ omul aquella o iubià, strigò ducesa, şi intrà la dênsul!...

— Tată-meu murià, Dómna mea, pricepi?

Isabella d'Aragon grinţò dinţii; pe urmă dupŏ un minut:

— Urmeaḑă, ḑisse ea.

„,Dece minute trecurŏ într'o ansietate de mórte; în fine un fecior eşì cu o hârtie în mânĕ.

„— Monsignor contele dă plină şi întreagă iertare criminalului, ḑisse el, eatŏ pergamena revestită cu sigilliul sĕu."

„Mumă-mea scósse un ţipet de bucurie atât de profund în quânt semĕnà un ţipet de disperaţie.

„— O! mulţumită Domnului! mulţumită! ḑisse ea; şi, sărutând semnătura contelui, se repeḑì la pórtă. Apoi stând în locu de o dată: dar fiie-mea? ḑisse ea.

„— Alergă la închisóre, ḑisse domesticul, vei afla pe fiie-ta quând t'ei înturnà a casă."

„Mumă-mea se repeḑì, rĕtăcită de bucurie, străbătù stradele din Rosarno strigând: iertarea lui! iertarea! am iertarea lui!..." Ajunse la pórta închisorii, unde se mai dusesse âncŏ de doĕ ori fărŏ să pótă intrà.

Vrurŏ s'o rempingă şi de a treia óră; ânsĕ ea arĕtò chârtia, şi pórta se deschisse

„O dusserŏ în chilia quea aspră a tatălui meu.

„Tată-meu nu mai asceptà de quât pe carnefice (gîde); ânsĕ viaţa intrà în locul morţii.

„Fu în fundul aquestui asil de durere un minut de o nespusă bucurie.

„Pe urmă el demândò amĕnuntele, cum mumă-mea şi soru-mea aflasserŏ asuprirea cu quare îl incriminasserŏ, cum au ajuns pînŏ la contele, cum infine se petrecurŏ tóte aquelle lucruri.

„Mumă-mea începù ai spune, tată-meu o ascultò, întrerupându-o la fie-que minut cu esclamaţiile salle; puçin quâte puçin apoi nu mai ḑisse de quât órequare cuvinte cu un glas tremurător. Peste puçin tăcù cu totul, apoi capul îi căḑù în mâini, apoi sudórea durerii îi petrecù tótă façа, apoi roşul ruşinii îi apprinse fruntea; infine quând mumă-mea îi spune, que, rempinsă de contele, a dat voie sori-mei ai luà locul, el sărì d'o dată scoţênd un recnet ca un leu străpuns şi se repeḑì la uşă; uşa erà încuiată.

„Luò pétra quĕ o avea drept căpĕtêiu, şi o asvîrlì cu tóte puterilei asupra barierii de fer que credea quĕ are dreptul s'o facă a i se deschide.

„Carcerierul (temnicerul) alergò şi îi demândò que voiesce.

„— Voiu să esu, strigò tatămeu, să esu ênsuşi în aqueastă clipă.

„— Cu neputinţă! ḑisse carcerierul.

„— Am iertarea mea! strigò tată-meu, o am, o ţiiu, eat'o!

„— Bine, ânsĕ scrie qua să nu eşi din închisóre de quât mâine dimineaţă.

„— Mâine dimineaţă? strigò captivul cu o esclamaţie terribilă.

„— Citesce mai bine, daqua ai vre o îndoială, adăogò carcerierul.

„— Tată-meu se appropiè de lampă, citì şi recitì pergamena. Carcerierul avea cuvînt; quĕci ori din întêmplare, ori din errórе, ori din calcul, ḑioa eşirii lui era hotărîtă pe a doa ḑi de dimineaţă.

„— Arrestatul nu mai scósse nici un ţipĕt, nici un gemĕt, nici un sughiţu; se întórse şi se asseḑò mut şi încruntat pe patul sĕu.

„Mumă-mea venì a îngenuchia înaintea lui.

„— Que ai tu? demândò ea.

„— Nimicu, respunse el.

„— Ansĕ de que te temi?

„— O! de pré puçin lucru.

„— Dumneḑeule! Dumneḑeule! que creḑi? de que te temi? que te gôndesci?

„— Mĕ gôndescu quĕ Contanţa è nevrednică de tată-sĕu, atâta tot."

„Atunci mumă-mea se sculò pallidă şi plină de fiori.

„— Ansĕ, è cu neputinţă, strigò ea.

„— Cu neputinţă! şi pentru que?

„— Quĕci 'mi au spus quĕ vine şi ea dupŏ mine quĕ se duce să ne aştepte a casă.

„— Hei! dute să veḑi a casă, daqua è acolo, şi daqua va fi, vino acì cu dènsa.

„— Acum mĕ 'ntorcu, ḑisse mama.

„,Si bătù şi ea la pórtă querênd să ésă. Carcerierul îi deschisse.

„Alergò biata mama a casă. Casa erà deşartă, Costanţa nu se vĕḑusse p'acolo.

„Alergò iar la palat şi căutò pe fii-sa. Ii respunserŏ quĕ ei nu sciu que va ca să ḑică.

„Se înturnò iar a casă. Costanţa nu venisse âncŏ.

„Aşteptò pînŏ séra. Costanţa nu se vĕḑù.

„Atunci gîndi la bărbatu-sĕu şi luò drumul din nuou către închisóre; de astă dată ânsĕ cu un pas aşà de încet şi cu inima atât amărîtă, în quât par'quĕ ar' fi urmat la îngropare cadaverul fiie-sei.

„Ca şi mai nainte, porţile se deschisserŏ înaintea ei.

„Reaflò pe bărbatu-sĕu stând în aquella'şi locu; cu tóte quĕ îi cunoscusse pasul, ânsĕ el nu 'şi ardicò nici capul. Ea se dusse a se culcà la picióre le lui şi 'şi pusse, fărŏ a scóte nici o vorbă, fruntea pe genuchii lui.

„Poţi înţellege, Dómna mea, que nópte infernală fu nóptea aqueasta pentru aqueşti doi svînturaţi!

„A doa ḑi pînŏ 'n ḑio venirŏ să deschiḑă închisórea şi să anunţe condamnatului quĕ è liber. ,Ti am spus'o eu, adăogò necunoscutul rîḑênd cu un rîs terribil, ţi am spus'o quĕ contele Carracciolo este un nobil signor que îşi ţine cu religioşitate cuvînul!...

„Amêndoi bĕtrânii eşirŏ redemânduse unul de altul. Numai o singură nópte îi appropiasse pe amêndoi cu ḑece anni de mormînt.

„Cotind în colţul stradei de unde se vede casa, vĕḑurŏ pe Costanţa que îi aşteptà în genuchiată pe pragu

„Nici un pas nu făcurŏ mai inte qua să viie înaintea fiicei lor. Fiiea lor iarŏ nu se sculò de locu qua să ésă înaintea lor.

„Quând furŏ lûngŏ dênsa, Costanţa îşi împreunò mâinile şi scósse numai o vorbă:

„— Graţie!

„— Printr'o mişcare instinctivă, mumă-mea întinse braçul între bărbatu sĕu şi fiie-sa.

„El ânsĕ o ţinù cu blândeţe.

„— Graţie! ḑisse ellu întinḑênd mâna către Costanţa, graţie! şi pentru que graţie, copillul meu? Nu esci tu un angel,

nu esci o santă? nu esci mai mult şi de quât atât? nu esci o martiră?

„ ,Si o îmbraçişò.

„ Apoi, acolo unde mama trăgênd pe fiie-sa în fundul colibei, îl lăsasse singur în despărţirea intrării, el luò din cuiu puşca, o aruncò la umere şi luò drumul către castellu.

„ Căutò pe contele săi mulţumească.

„ Contele plecase cu o óră mai nainte la Neapole.

„ Cautò pe Raimond săi mulţumească.

„ Raimond plecasse şi el cu frate-sĕu.

„ Se întórse atunci către coliba sa, îşi accăţò pusca de căminu. Apoi Costanţa şi mumă sa audirĕ ca un fel de sunet al unui trupu greu que cade; eşirĕ amândoĕ şi aflarĕ pe bĕtrân întins fărĕ cunoscinţă în midlocul stanţei.

„ Il ardicarĕ amêndoĕ şi îl pusserĕ pe pat; soru-mea remasse lûngĕ dênsul; mumă-mea alergò să caute un medicu.

„ Medicul clătì cu capul, cu tóte aquestea îi luò sânge, către séră bĕtrânul mai deschisse ochii.

„ Quănd deschidea el ochii puneam şi eu piciorul pe pragui uşei.

„ El nu vĕdù nici pe mumĕmea nici pe sorumea; mĕ vĕdù numai pe mine.

„ — Fiiul meu! fiiul meu! strigò el, oh! resbumarea divină te adduce.“

„ Duceţi-vĕ; disse el, mumĕ-mei şi soru-mei, şi lăsaţi-ne şinguri.

„ Mumă-mea îl ascultò, sorumea ânsĕ vru a remâné.

„ Atunci bĕtrânul se sculò pe patul sĕu şi arĕtând Costanţei pe mumă-sa que se depărtà:

„ — Urmeadă dupĕ mumă-ta, disse el cu un gest de aquella supremele que vor să fie ascultate, urmeadă dupĕ mumă-ta, daqua vrei să te urmede şi binecuvîntarea mea.

„ Costanţa sărutò mâna agonisantului, se aruncò de gâtul meu plângênd, şi urmò dupĕ mumă-sa.

„ Eu îmi depuseiu puşca, pistólele şi pumnalul pe masă, şi mĕ dusseiu a îngenuchià lûngĕ patul bĕtrânului.

„ — Resbunarea divină te adduce, repetò el de a doa óră. Ascultă, fiiul meu, şi nu mĕ întrerumpe; quĕci, simţu, n'am mai mult de quât quâte-va minute de a mai trăì, ascultă mĕ.“

„ Ii făcuiu semnu quĕ póte vorbì.

„ Atunci el îmi spusse totu.

„ ,Si cu quât îmi vorbià, glasul i se însuffleţià, sângele i se suià în unde în façă, mênia îi apprindea ochii; ar' fi dis quineva que è plin de putere, de viaţă şi de sănĕtate. Nu mai quând venì vorba la momentul quând

înturnânduse a casă şi fu nevoitu a'şi pune puşca la locu, şi a renunţià la ori que resbunare, atunci scóse un ţipet astupat şi cădù iar cu capul pe pernă.

„De astă dată erà mort.

„Stam îmmărmurit şi nu puteam s'o credu; îl ţineam de mână şi îi tot scuturam braçul; îl strigam ne încetat qua să 'l descept, pînŏ în urmă îi simţiiu mâinile quĕ i se recescu într'alle melle, îi vĕḑuiu ochii quĕ îi sclipescu.

„Ii închiseiu ochii, îi puseiu mâinile pe pept, îl înbrăçişaiu şi îl sărutaiu pentru ultima óră, şi îi aruncaiu pe capu pânḑă cu quare erà învĕlitu que devenì acum un linçolliu.

„Pe urmă mĕ duseiu şi deschiseiu uşa din fund, şi făcênd semnu mumĕ-mei şi sori-mei a se appropià:

„— Veniţi, le ḑisseiu, a vĕ rugà lui Dumneḑeu lûngŏ soçul tĕu şi tată-tĕu quel mort."

„Amêndoĕ femeile se aruncarŏ pe patul lui smulgêndu'şi pĕrul şi înnecate de sughiţe.

„Intr'aquestea eu îmi puseiu pistólele şi pumnalul la cingĕtóre şi, aruncându'mi puşca la umere, 'naintaiu către uşă.

„— Unde te duci frate? strigò Costanţa.

„— Unde mĕ va ducce Dumneḑeu, respunseiu eu.

„,Si pînŏ să n'apuce a mĕ reţine din drumul meu, trecuiu pragul şi mĕ făcuiu nevĕḑut în întunerecu.

„Veniiu drept la Neapole.

„Imi spusesserŏ nu numai quĕ esci frumósă între femei ci âncŏ quĕ esci şi dréptă între regine.

„Veniiu în Neapole cu intenţie de a'ţi quere dreptate.

„— Cum? nu 'ţi ai făcut'o singur? demândò Isabella.

„— Numai o lovitură de pumnal nu erà în destul pentru o assemenea crimă, Dómnea mea, eu queream furcile. Antoniello Carrecciolo 'mi a desonorat famillia, voiu şi eu desonórea lui Antoniello Carracciolo.

„— E cu dreptul murmurò regenta.

„— Ansĕ pentru mai multă siguranţă, fiind quĕ pe drum aflaiu quĕ capul lui Rocco del Pizzo se pusesse pe preţu, şi fiind quĕ, ajungênd în Neapole, citiiu la colţul de la Mercato-Nuovo însciinţarea que promitea patru mii ducaţi quelluia que îl va predà mort sau viu; pentru mai multă siguranţă, ḑicu, mĕ presentaiu la ministru poliţiei, propuind de a prĕdà viu pe omul aquesta que îl căutaţi pretutindeni şi nu 'l puteţi aflà nicăiri. Ansĕ ministru poliţiei nu voì a'mi accordà queea que queream, adică o audienţă la Inălţimea Ta. Atunci mĕ determinaiu a ajunge la cugetul meu printr'un alt miḑlocu: sburaiu pe drumul dela Resina la Torre del Greco.

— Atunci darŏ, dumneata ai fost, iar nu Rocco del Pizzo?...

— Atunci sburaiu pe drumul Aversei...

— Dumneata dar ai fost, iar nu aquila pe quare îl credea?...

— Atunci uccisciu pe drumul dela Amalfi. Mórtea lui Raimond erà începutul resbunării melle, quĕci eram resolut a alergà la resbunare pentru quĕ îmi refusà dreptatea.

— Bine, ḑisse regenta, Dumneḑeu a vrut qua să te reaflu, tóte sunt spre mai bine.

— Tóte sunt spre mai bine ḑisse necunoscutul.

— ,Si tot te îndatoreḑi a predà pe Rocco del Pizzo?

— Tot, fărŏ strămutare.

— Scii unde este?

— Sciu.

— Respunḑi quĕ o să pui màna pe el?

— Respunḑu.

— ,Si mi'l vei predà viu?

— In schimb pe Carracciolo mort; o scii, asta è condiţia mea.

— Asta s'a ḑis o dată, fii în pace. Ansĕ quine îmi va respunde de dumneata de acì în colo?

— E pré simplu: trimite-mĕ la închisóre; nu mai să pui a fi condus de doi gvardi la vre o feréstră de unde să pociu assistà la suppliciul lui Carracciolo. Apoi Carracciolo mort o dată, eu îţi voiu predà pe Rocco del Pizzo.

— Ansĕ, daqua nu'l mi'l vei predà?

— Capul meu va respunde pentru al lui; am spus'o şi o mai repet.

— Aşà è, ḑisse regenta, o uitasem.“

Regenta bătù în mâini; càpitanul gvardiilor intrò.

„Pune să ducă pe omul aquesta la Vicarie„ ḑisse ea.

Capitenul dette pe necunoscut în mâinile gvardiilor şi reintrò.

„Acum, urmò regenta, pune să areste pe contele Antoniello Carracciolo şi du'l la castellul dell' Uovo.„

Capitanul se dusse la palatul lui Carracciolo: ânsĕ, temêndu-se fărŏ îndoială de vre un pericol que 'l ar ameninţà, Carracciolo despărusse.

Regenta auḑind aqueastă nuvellà que o încredinţà despre culpabilitatea favoritului seu, ordonò în dată nobililor assediului de Capuan, unde Carraccioli erau înscrişi, săi predea pe culpabilul, dândule numai trei ḑille qua să pótă împlini aquest ordinu.

Quelle trei ḑille trecurŏ, şi fiind quĕ în séra quellei de a treia ḑi contele nu se arĕtasse âncŏ, dimineaţa, deşteptînduse Neapole, aflò cinci-ḑeci de lucrători derîmând palatul lui Antoniello Carracciolo, que erà în façа catedralei.

Dupŏ que palatul fu ras pînŏ

la pămînt, addusserŏ un aratru (plug) de s'ăcarŏ braede în locul unde fusesse palatul, şi semĕnarŏ sare.

Apoi începurŏ a derîmà palatul din drépta aquestuia, quare erà palatul prinçutui Carracciolo, tatălui sĕu.

Dupŏ que s'a derîmat palatul se făcù şi în locul unde fusesse tot aqueea que se făcusse asupra locului quellui lalt.

Apoi începurŏ a derîmà palatul din stînga, quare erà palatul duchi Carracciolo fratelui sĕu quel mare.

Derîmat palatul, se făcù şi în locul unde fusesse tot aqueea que se făcusse asupra locului quellor lalte doĕ.

Regenta ordonŏ să se facă asemene cu palatele tutulor Carracciolilor, pînŏ que Carraccioli vor predà pe culpabil.

In nóptea que urmò dupŏ aqueastă ordonanță, Antoniello Carracciolo venì singur şi se constituò de sine prisonier.

A doa ḑì tată-sĕu şi quei doi frați ai lui se presentarŏ la palatul regal: regenta ânsĕ pusse să le ḑică que nu è vidibilă.

A treia ḑì prisonierul scrisse ducesei rugănduo să bine voiască ai da o audiență; ânsĕ ducesa pusse săi respunḑă quĕ nu póte să'l priimească.

,Si unii şi alții îşi renoirŏ în opt ḑille încercările; ânsĕ nici unii nici alții nu puturŏ avé resultatul dupŏ quare âmblà.

In dimineața ḑillei a noa, locuitorii din Mercato Nuovo cu o mirare plină de spaimă vĕḑurŏ în piață un palcu (échafaud) que nu erà de cu séra. Funebra machină resărisse în umbra, farŏ s'o vaḑă nimeni cum cresce, fărŏ s'o auḑă nimeni cum se maresee.

Intr'un capĕt al palcului erà un altar, şi în quel al alt un butucu; între butucu şi altar erà de o parte un preot şi de queea laltă carneficele.

Nimeni nu scià pentru quine è aquel palcu, aquel carnefice, aquel preot, aquel butucu, aquel altar.

In dată se vĕḑù venind, pe callea que ducce dela Mole la Mercato-Nuovo, un omu între doi gvardi. Creḑurŏ la început que omul aquesta erà eroul dramei que erà să se jóce; ânsĕ intrò urmat de quei doi gvardi într'una din casele pieței. Dupŏ un minut el se arătò iarŏ, tot între quei doi gvardi, la feréstra aquellei case que da drept în façça palcalui. Se amĕgisserŏ despre importanța aquellui om quare, dupŏ tóte probalitățile, se vedea a fi un simplu spectator al evenimentului.

Nu trecù mult, şi se auḑirŏ strigări tot de o dată şi din parte callei que ducce dela Madelena la Mercato-Nuovo, şi din strada Suspinului. Doĕ cortege

'naitau, aquel din strada Suspinului conducea un june frumos, quel din callea numită conducea o jună frumósă.

Junele frumos erà Antoniello Carracciolo.

Juna frumósă erà Costanţa.

Amêndoi se arătarŏ în piaţă tot de o dată, amêndoi se appropiarŏ de palcu cu asemenea pas, amêndoi se suirŏ în preună: Costanţa se suì din partea preotului, Antoniello din partea Carneficelui.

Ajungênd d'asupra, Antoniello făcù un pas a se răpeḑì către Costanţa, ânsĕ carneficele îl ţinù în locu; din parte'şi iarŏ, Costanţa făcù un pas a se răpeḑì către Antoniello, ânsĕ preotul o ţinù în locu.

Atunci grefierul desfăşurò o pergamenă şi citì în auḑul tutulor. Erà contractul de căsătorie al contelui Antoniello Carracciolo cu Costanţa Masselli, contract prin quare nobilul promis îşi da fiitórei salle soçii nu numai titlurile ci âncŏ şi tóte averile salle.

Cu tóte quĕ piaţa erà plină de mulţime, cu tóte quĕ aquea mulţime relluà în stradele din pregiur, cu tóte que fie-que ferésträ a pieţei erà astupată de capete, cu tóte quĕ învĕlitorile caselor semĕnà quĕ sunt accoperite cu o seceritură viie; ânsĕ în momentul quând grefierul desfăşurò pergamena, se făcù o astfel de tăcere în aquea mulţime, în quât nici o vorbă a contractului de căsătorie nu fu perdută.

Cum se terminò citirea, tótă aquea mulţime începù a resunà de applaude. Incepea a înţellege quĕ, cu tótă differinţa condiţiilor, regenta ordonasse qua contele sà întórcă contadinei onórea que 'i o repisse.

Quât pentru amêndoi tinerii promişi quari, pînŏ acì nu sciusserŏ în adevĕrat que sórte îi aşteptă, se arătarŏ quĕ iau órequare curagiu, şi quând preotul que se suisse la altar le făcurŏ semnu să se appropie, ei se dusserŏ cu un pas aşà de sigur şi voios a îngenuchia în aintea lui.

In dată liturgia începù, însoçită de tóte ritele căsătoriei. Preotul demândò amêndurор junilor daqua iau unul pe altul de soçu, şi fie-quare din ei cu un glas fórte înţelles pronunţò aquel *da* solemnel. Apoi ministru lui Dumneḑeu dette înapoi lui Antoniello inellul nupţial, şi Antoniello îl trecù în degetul Costanţei.

Atunci amêndoi îngenuchiarŏ din nuou şi preotul îi bine-cuvîntò.

Toţi quei de façă plângea de bucurie şi de mişcare la aquest straniu spectacol şi bine-cuvîntà şi ei pe amêndoi tinerii, quând de o dată aquellaşi ministru que

pronunţasse sintele vorbe alle nuntei, începù a întonà cu un glas surd rugăciunile quellor que mor. La aqueastă schimbare, tóta aquea mulţime se înfiorò şi se întinse între dènsa o murmură de spaimă; quĕci înţellegea que nu erà ăncŏ de quât pe la jumĕtatea ceremoniei, şi que desnodămîntul ei sta să fie o catastrofă terribilă.

,Si în adevĕr, acolo unde Antoniello, nesciind, ca şi toţi, sórtea que îl aşteptà, aruncà în pregiurul sĕu o căutătură spăimîntată, quei doi ajutori ai esecutorului pusserŏ mâna pe dênsul, şi pînŏ să n'appuce să facă vre o mişcare spre e se appĕrà. îi legarŏ mâinile, şi unde carneficele trăgea sabia din técă, ei dusserŏ pe condamnat din aintea butucului quare, dupŏ cum am ḑis, sta în quel al alt capĕt al palcului în façă altarului, şi îl sforţarŏ a îngenuchià înaintea lui.

Costanţa vru a se răpeḑì către Antoniello, ânsĕ preotul o reţinù, întinḑênd o cruce între ea şi între bărbatul sĕu.

Antoniello vĕḑù atunci quĕ tóte erà perdute pentru dênsul, şi pricepù quĕ erà fărŏ iertare condamnat; nu mai cugetò dar alta de quât a murì bine. Işi reardicò fruntea, ḑisse tare o rugăciune; apoi întorcênduse către Costanţa que mai îşi perdusse simţirea:

„A revedere în cer!„ strigò el, şi îşi pusse gâtul pe butucu.

In aquellaşi moment şi sabia esecutorului flăcărò ca un fulger, şi mulţimea scósse un ţipĕt terribil, făcù o mişcare în apoi; capul lui Carracciolo trunchiat cu o singură lovitură sărisse de pe butucu jos pe petrele pieţei, şi se rostogolià printre piciórele aquellor que erà mai apprópe de palcu.

Doĕ confrerii religióse se appropiarŏ atunci de palcu, una de bărbaţi şi alta de femei. Quea d'ântêiu luò cadaverul lui Carracciolo, a doa luò pe Costanţa leşinată.

Mulţimea se strecurò cu încetul şi peste puçin piaţa *maledetta* erà deşartă; nu mai remasse singuratică, sângerândă, şi drépta în sus, de quât terribila machină, stând acolo qua să atteste, fărŏ îndoială, populaţiei din Neapole quĕ tóte quâte vĕḑusse au fost aievea iar nu un vis.

Dupŏ que se deşĕrtò piaţa, omul que assistasse la esecuţie între aquei doi gvardi se coborî cu dênşii şi luò iar drumul căii. Ansĕ în locu de a'l redduce la Vicarie, soldaţii îl condusserŏ la palatul regal.

Acolo, fu întrudus în aquellea'şi appartamente ca şi la ântêiea óră, şi, condus în aquellaşi oratoriu, reaflò pe regenta în aquella'şi locu, în picióre apprópe de rugătoriu şi cu mâna

întinsă pe Evangelie. Soldaţii intrarŏ şi ei cu dênsul şi stetterŏ d'oparte şi de alta a uşei.

— Hei, ḑisse Isabella d'Aragon, împlinitu-mi-am jurămîntul?

— Cu religiositate. Dómna mea, respunse necunoscutul.

— Acum 'ţi a venit rîndul să ţii pe al dumitalle.

— Sunt suppus.

— Unde è omul pe al quăruia capu s'a pus preţu?

— Inaintea Inălţimii Talle.

— Aşà, Rocco del Pizzo?...

— Sunt eu, Dómna mea.

— O sciam, ḑisse Isabella.

— Que dar comândă Inălţimea ta? adăogò banditul.

— Sa remâi în locu de tata orfanei şi de protector vĕduvei.

— Cum, Dómna mea! strigò Rocco del Pizzo.

— Eu nu sciu să dau nici dreptate nici iertare pe jumĕtate, respunse regenta.

Apoi întorcênduse către soldaţi:

— Omul asta è liber a se ducce unde va voi, ḑisse ea; lăsaţi'l să ésă.

,Si ea reintrò în appartamentele salle cu un pas assigurat, cu un pas de regină.

Costanţa se renturnò la Calabra din preună cu frete-sĕu, quĕci ea avea acolo ăncŏ, dupŏ cum îşi póte quine-va adducce a minte, pe biată mumă-sa la Rosarno.

Rocco del Pizzo o urmò.

Ansĕ dupŏ mórtea mume-sei, quare se întêmplò în nóptea următóre, ea se înturnò la Neapole, intrò în mŏnăstirea que o priimisse la darea ei dupŏ palcu jos, îşi depusse o sumă pentru quelle de neappărată nevoie a vieţei, şi remăşiţa marilor averi que avea dela bĕrbatu-sĕu o legò aquellei sĕrace comunităţi, unde îşi petrecù ḑillele.

Rocco del Pizzo urmò pe sorusa pînŏ la Neapole.

Ansĕ în ḑioa quând ea îşi pusse jurămîntul, quând vĕḑù el quĕ ea nu mai are trebuinţă de dênsul şi quĕ Dumneḑeu o luase subt appĕrarea sa, el dispĕrù, şi nimeni nu'l mai vĕḑù de atuci, nici nu mai sciù positivu que se va fi făcut.

Se crede quĕ s'ar fi lipit de sórtea lui Cesar Borgia şi quĕ s'ar fi ommorît approape de aquest om mare în aquel timpu cu dênsul.

ISTORIA
Civilisatiei Europeene.
IV.

Domnilor.

Am studiat starea Europei dupŏ căderea imperiului roman, în prima epochă a istoriei moderne, în apocha barbară. Am recunoscut quĕ la începutul secolului X, primul principu, prima si-

stemă que se desvoltò şi possedò soçietatea europeană, fu sistema feodală quare trebue să fie astădi objetul studiului nostru.

Nu credu să am nevoiea de a vĕ adduce a minte quĕ noi nu ne occupăm de istoria aquellor întêmplări que se numescu evenimente; n'am a vĕ narà destinatele feodalităţii; objetul nostru este istoria civilisaţiei; aquésta è fapta generală, ascunsă que o căutăm subt tóte faptele esterióre que o accopere.

Aşà, evenimentele, crisele soçiale, diversele stări prin quare a trecut soçietatea nu ne interesedă mai mult de quât în relaţiile lor cu desvoltarea soçietăţii; avem să le cercetăm în que au împedicatu, în que au fost folositóre civilisaţiei, que 'iau dat şi que 'iau refusat. Prin urmare numai subt aquest punt vom considerà regimul feodal.

Ammu determinat, la începutul aquestui curs que erà civilisaţia, ne-ammu încercat a'i recunósce elementele; ammu vĕdut quĕ ea sta, de o parte în desvoltarea însuşi a Omului, a individului, a umanităţii, de alta în desvoltarea condiţiei salle vidibile, a soçietăţii. De quâte ori ne aflămu în faça unui eveniment, unei sisteme, unei stări generale a lumii, avem ai adresà aquéstă îndoită questiune: Que-a făcut în folosul sau în contra desvoltării Omului? în favórea sau în contra desvoltării soçietăţii?

Inţellegeţi mai din ainte, domnilor, quĕ în aqueastă recercare este cu neputinţă de a nu întîlnì în drumul nostru quelle mai mari questiuni alle filosofiei morale. Quând vom vré să scimu spre que un eveniment, o sistemă a contribuit la desvoltarea Omului şi a soçietăţii, va neappĕrat să scim quare este adevĕrata desvoltare a soçietăţii şi a Omului, quare desvoltări ar' fi amăgitóre, illegitime, ar' perverti în locu de a ammeliorà, ar' tragge dupŏ sine o miscare retogradă în locu de un progres.

Nu ne vom încercà nici de cum, domnilor, a eludà aqueastă necesitate a lucrării nóstre, quĕci nu numai vom trunchià, vom nimicì ideile nóstre, ci ancŏ starea de acum a lumii ne impune legea a priimì francamente aqueastă neappĕrată allianţă a filosofiei şi a istoriei. Ea este în adevĕr unul din caracterele, şi póte caracterul esenţial al epochei nóstre. Suntem chiemaţi a considerà, a facce a pâşì în preună sciinţa cu realitatea, teoria cu practica, drittul cu fapta. Pînŏ în timpul nostru aqueste doĕ puteri au trăit despărţite; lumea a fost învĕţată a vedé sciinţa şi practica urmându nisce căi diverse, fărŏ a se cunósce, fărŏ a se întêmpinà

quel puçinu. „Si quând doctrinele, quând ideile generale au vrut să intre în evenimente, să lucreḑe asupra lumii, n'au putut să străbată şi să viie acì de quât subt nisce forme, şi prin braçul fanatismului. Imperiul soçietăţilor umane, direcţia lucrărilor lor, au fost pînŏ acì despărţite prin doĕ feluri de influinţe: de o parte credinţele, ómenii cu idei generale, cu principe, fanaticii; de alta ómenii străini la ori-que principu raţional que se guvernă numai dupŏ împregiurări, patricienii, libertinii, dupŏ cum îi numià secolul al XVII-lea. Starea aqueasta încetéḑă, domnilor, astăḑi, quĕci nici fanaticii, nici libertinii nu vor mai puté dominà. Spre a guvernà, spre a predominà asupra ómenilor trebue în ḑioa de astăḑi a cunósce şi ideile generale şi împregiururările; trebue a sci a ţiné socoteală de principe şi de fapte, a respectà veritatea şi necesitatea, a se appĕrà de orbul orgolliu al fanaticilor, şi de desdemnul nu mai puçin orbu al libertinilor. Acì ne-a addus desvoltarea minţii umane şi a stării soçiale: de o parte mintea umană, înălţată şi liberă, înţellege mai bine întregimea lucrurilor, scie a'şi întórce vederea în tóte părţile şi a facce să intre în combinările salle tot adevĕrul fiinţei, de altă parte soçietatea atât s'a perfectionat în quât se póte pune în faça verităţii, în quât faptele se pot appropià de principe, şi cu tótă neperfecţia lor quea mare, să nu inspire prin aqueasta comparaţie, o descuragiare sau un disgust neînvinse. Mĕ voiu suppune dar tendinţei naturale, cuviinţei, necesităţii timpului nostru, trecĕnd fărŏ încetare dela esamenul împregiurărilor la al ideilor, dela o esposiţie a faptelor la o questiune de doctrine. Póte quĕ se află, în disposiţia actula şi momentanee a minţilor, un cuvînt mai mult în favórea aquestui metodu. Dela un timpu în quà se manifestă între noi un gust declarat, ênsuşi un fel de predilecţie, pentru fapte, pentru puntul de vedere practicu; pentru partea positivă a lucrurilor umane. Atât am fost în prada despotismului ideilor generale, a teoriilor, şi ne-a costat, în unele, atât de scumpu, în quât au devenit objetul unei ne încrederi. Omului îi place mai bine a se uità la fapte, la împregiurări speçiale. Sĕ nu ne plângemu de aqueasta, domnilor, quĕci este un nuon progres, è un mare pas în cunoscinţă şi către imperiul veritāţii; atât numai să nu ne lăsăm a fi coprinşi şi têrîţi de aqueastă disposiţie; să uităm quĕ numai veritatea are dreptul a domnì asugra lumii; quĕ faptele p'atât îşi au meritul pe quât esprimă veritatea pe quât au ten-

dinţă de a se assemănà cu dênsà mai mult; quĕ ori que mărire adevĕrată vine din cugetare; quĕ ori que fecunditate este a ei. Civilisaţia patriei nóstre, domnilor, are aquestu caracter particular, quĕ nu ia lipsit nici o dată mărirea întellectuală, tot d'auna a fostu copiósă în idei; puterea minţii umane a fost mare în soçietatea françesă, mai mare póte de quât ori-unde. Nu trebue să perdem aquest frumos privilegiu, nu trebue să cădem în aquea stare quam subalternă, quam materială que caracterisă alte soçietăţi. Trebue qua întelliginţa, legile, doctrinele să ţie astădi în Françа quel puçin locul que au occupat pînŏ acum.

Prin urmare nu ne vom abatte nici de cum dela questiunile generale şi filosofice; nu ne vom ducce a le căutà, ânsĕ quând faptele ne vor ducce la dênsele, le vom întîmpinà bucuros, fărŏ a ne întórce faça sau a ne turburà. Occasia ni se va înfăçisà mai de multe ori, considerând regimul feodal în relaţiile salle cu civilisaţia europeană.

O bună probă, Domnilor, que în al X-lea secol regimul feodal erà necesariu, şi singura stare socială posibilă, este universalitatea stabilirii lui. Pretutindeni unde încetò barbaria, tóte luarŏ forma feodală. La început nu se vĕdù de quât triumful Chaosului. Ori-que unitate, ori-que civilisaţie generală încetà; de tóte părţile se vedeà soçietatea desmădulânduse, se vedea înălţânduse o mulţime de mici soçietăţi obscure, isolate, incoherante. Aqueasta se părù contimporanilor disolutia a ori-que lucru, anarchia universală. Consultaţivĕ sau cu poeţii aquellui timpu sau cu chronicarii, şi veţi cedé quĕ toţi se credu în capĕtul quel din urmă al lumii. Cu tóte aquestea începea o soçietate nuoă şi reală, soçietatea feodală, atât de necesariă, atât de neappĕrată, şi o consequinţă atât de firească din starea quea d'ântîiu în quât tóte întrarŏ într'ênsa, tóte adoptarŏ forma ei. ,Si ênsuşi elementele quelle mai străine aquestei sisteme, Biserica, comunele, regalitate, furŏ nevoite a se accomodà cu dênsa; bisericele devenirŏ suzerane sau vasale, cetăţile îşi avurŏ Domnii şi vasalii lor, regalitatea se ascunse subt suzeranitate. Tóte lucrurile furŏ date în *fief*; nu numai pămînturile ci şi ênsuşi quâte-va drepturi, dreptul de a tăià în pădure, dreptnl pescuitului. Bisericele îşi detterŏ în fief casuelul, veniturile battezelor, sculările din pat alle femeilor lehuse, se dette în fief apa, argintul. Precum tóte elementele generale alle soçietăţii întrarŏ în cadru feodal, asemenea şi quelle mai mici amĕnunte, quelle mai mici fapte alle

vieţei comune se făcea materia feudalităţii.

Vĕḑênd forma feodală luându'şi asfel possesie în tóte lucrurile, îi vine cui-va la început să creaḑă quĕ principul esenţial, vital al feodalităţii predomină, asemenea pretutindeni. Ar' fi ânsĕ, domnilor, o mare rătăcire. De şi se împrumutau forma feodală, instituţiile, elementele soçietăţii que nu erà analoge cu regimul feodal, ânsĕ nu se lepĕdau de natura lor de principul propriu. Biserica feodală nu încetò de a fi însuffleţită, guvernată în fondul sĕu de principul teocraticu; şi qua să'l facă a predominà, se încercà ne încetat quând înpreună cu puterea regală, quând cu papa, quând cu popolul, de a distruge aquel regimu, quàrui îi purtà livreea, qua să ḑicem aşà. Asfel fu şi cu regalitatea, şi cu comunele: în fundul uneia principul monarchicu, şi în al quellorlalte principul democraticu, dominarŏ neîncetat. Cu tótă apparinţa feodală, aqueste elemente diverse alle soçietăţii europeene lucrà ne încetatu a se liberà de o formă străină adevĕratei lor nature şi a luà pe aqueea que correspundea cu principul lor propriu şi vital.

Dupŏ que ammu constatat universalitatea formei feodale, trebue a ne appĕrà fórte mult de a conchide dintr'ênsa, universulitatea principului feodul, şi de a studià indifferent feodalitatea pretutindeni unde îi întîmpinăm fisionomia. Spre a cunósce şi a înţellegge bine regimul aquesta, spre ai descurcà şi a judecà effectele înquât pentru civilisaţia modernă, trebue a 'l căutà acolo unde principul şi forma sunt în armonie; trebue a 'l studià în ierarchia posessorilor laici ai fiefilor, în assoçiaţia conquistanţilor territoriului europeau. Acolo è cu adevĕrat soçietatea feodală, şi acolo vom intrà.

Vorbiiu acum de importanţa questiunilor morale, şi de necesitatea, de a nu eludà nici una. Mai este un ordin de consideraţii cu totul oppus aquestuia, şi pe quare în generul nu 'l au luat în băgare de sémă. Voiu să ḑicu despre condiţia materială a soçietăţii, despre schimbările materiale intruduse în maniera de a fi şi de a trăi ómenii, printr'o faptă nuoă, printr'o revolaţie, printr'o nuoă stare soçială. Nu s'a ţinut în tot d'auna socoteală în destul; nu s'a querut în destul qua que fel de modificaţii adducea în esistinţa materială a ómenilor în partea materială a relaţiilor lor, aqueste mari crise alle lumii. Aqueste modificaţii au asupra întregului soçietăţii mai multă influinţă de quât se póte crede. Quine nu scie quât au studiat questiunea influinţei climelor şi tótă importanţa que dà asupra lor Mon-

tesquieu? Daqua se consideră influinţa directă a climei asupra ómenilor, póte quĕ nu è aşà de întinsă dupŏ cum 'şi au închipuit'o; quel puçin este de o appreţuire vaghă şi difficilă. Ansĕ influinţa indirectă a climei, queea que vine spre esemplu din aquea împregiurare quĕ într'o térră caldă, ómenii trăiescu a fară mai mult, unde în ţerrele reci, se închid în locuinţele lor; quĕ colo se nutrescu într'un chipu, din colo într'altul, aqueste sunt nisce împregiurări de o mare importanţă, şi quare prin simpla numai schimbare a vieţei materiale influă cu atâta putere asupra civilisaţiei. Ori-que mare revoluţie adduce în starea soçială nisce modificaţii de felul aquesta, despre quare trebue a ţine o mare socoteală.

Stabilirea regimului feodal produsse una a quăria gravitate nu póte să remâie necunoscută; schimbò distribuţia populaţiei asupra territoriului; pînŏ acì possessorii territoriului, populaţia suverană, trăià la un locu în grămedĭ de ómeni mai mult sau mai puçin numeróse, sau stătătóre în nĕuntru cetăţilor, sau rĕtăcinduse în bande prin térră. Prin feodalitate aqueiaşi ómeni începurŏ a trăì isolaţi, fie-quare în locuinţa sa, în mari distanţe unul de altul. Veţi vedé în dată que schimbare trebui să esercite asupra characterului şi cursului civilisaţiei. Preponderanţa socială, guvernarea soçietăţii trecurŏ în dată din cetăţi la câmpuri; proprietatea privată trebuì să treacă înaintea proprietăţii publice. Asfel fu primul effect, un effect curat material, al triumfului soçietăţii feodale. ‚Si cu quât vom străbate mai năuntru, cu atât consequinţele aquestei singure fapte se vor desvoltà la ochii nosctri.

Să esaminămu soçietatea aqueasta în sine ênsă'şi, şi să vedemu que rol a trebuit să jóce în istoria civilisaţiei. Să luămu mai ântêiu feodalitatea în elementul sĕu primitivu, fondamental; să considerăm pe un singur possessor de fief în dominiul sĕu, şi să vedemu que va trebui să se facă cu toţi aqueia que compun mica soçietate que se formă în pregiurul lui.

El se stabilă într'um locu isolat, înălţat, pe quare se nevoiesce a'l face sigur şi tare; începe a construì aqueea que mai pe urmă o va numì castellul sĕu. Cu quine se stabilă el acì? Cu femeea sa, copiii sĕi; quâţi va ómeni liberi póte, que n'au devenit âncŏ proprietari, se lipescu pe lângò persóna lui, şi trăiescu cu dênsul, la masa lui. Atâta tot que locuiesce în nĕuntru castellului. In pregiur la valle se grupă o mică soçietate de coloni, de servi que cultivă dominiurile possessorului fiefului.

In miḑlocul aquestei populaţii inferióre, religia vine a plàntà o bisericà; aqueasta adduce cu sine un preot. Mai ades, în primii timpi ai regimului feodal, aquest preot è tot de o dată şi capelan al castellului şi parochu al satului; într'o ḑi aqueste doě charactere se vor despărţì; satul îşi va avé parochul sěu que va locuì lûngŏ biserica sa. Eatŏ soţietatea feodală elementară, molecula feodală, qua să ḑicem aşà. Elementul aquesta avem acum mai ântèiu a 'l esaminà; îi vom facce îndoită quinstiune que trebue a facce la tóte faptele: Que a resultat de acì pentru desvoltarea 1° a Omului, 2° a soçietăţii?

Avem tot dreptul a adresà către mica soçietate que descriseiu aqueastă îndoită questiune, şi a crede respunsurilor ei; quěci ea è tipul, imaginea fedelă a soçietăţii feodale în întregul ei. Domnul, popolul dominiurilor salle si preotul, asfel este, şi în mare ca şi în micu, feodalitatea, quând vom despărţi de dênsa regalitatea şi cetăţile, que sûnt elemente în parte şi străine.

Quea d'ântěiu faptă que mě face a observà, considerând aqueastă mică soçietate este prodigiósa importanţă que trebue să 'şi ia possesorul fiefului înaintea ochilor sěi şi înaintea ochilor aquellora que îl încongiură. Simtimentul libertăţii individuale erà simtimentul dominant în viaţa barbară. Acì vom vorbì de altele: nu mai este vorba numai de libertatea Omului, a ostaşului; ci de importanţa proprietarului, a capului de famillie, a domnului. Din aqueastă situaţie trebue a se nasce o impressie de superioritate fórte mare: superioritate cu totul particulară, şi cu totul differentă de queea que se întêmpină în cursul altor civilasaţii. ,Si voiu demonstà: Iau din lumea anticà o mare situaţie aristocratică, un patriciu roman, spre esemplu: ca şi domnul feodal, aşà şi patriciul roman erà capu al familliei, patron, superior. Erà âncŏ şi quevà mai mult, magistrat religios, pontefice în něuntru familliei salle. Ansě, importanţa de magistrat religios îi vine d'airea; nu e o importanţă curat personală, individuală, îi vine de sus; el este delegatul Divinităţii, interpretul credinţelor religióse que i se cuvin să le aibă. Patriciul roman mai erà âncŏ şi membru unei corporaţii que trăià întrunită în aquellaşi locu, membru al senatului; âncŏ o importanţă que îi venia d'afară, dela corporaţia sa, o importanţă priimită, împrumutată. Mărimea aristocraţilor antici, însoçită cu un character religios şi politicu, erà a situaţie a corporaţiei in general mai mult de quât a individului. A possesorului de fief è curat indivi-

duală; el n'are nimica dela nimeni; tóte drepturile lui, tótă puterea îi vine dela sine ênsuşi. El nu è cu adevĕrat magistrat religios, nu e membru al unui senat; ci tótă importanţa stă în persóna lui; tot que este, è prin sine, în numele sĕu. Que influinţă nu póte esercità o asfel de situaţie asupra àquelluia que o o occupă! Que trufie individuală, que prodigios orgoliu, s'o spunem curat, que insolenţă nu se mai nasce în suffletul lui! Mai pre sus de dênsul nici un superior quăruia el săi fie representant sau interpret; nimeni pe lûngŏ dênsul asemenea; nici o lege potentă şi comună quare să 'l îngreoiede şi pe el; nici o putere din afară quare să aibă vre o influinţă asupra voiei lui; nu cunósce alte frêne de quât marginile forţei salle şi fiinţa de façă a pericolului. Asfel este, asupra characterului Omului resultatul moral al situaţiei.

Trecu la o altă consequinţă, asemenea de gravă şi prea puçin remarcată, *turul* particular al spiritului de famillie feodală.

Să aruncămu un ochiu asupra diverselor sisteme de famillie; să luămu mai ântĕiu famillia patriarchală, al quăria model îl putem aflà în Biblie şi în monumentele orientale. E pré numerósă, è o semenţie. Capul, patriarchul trăiesce în comun cu copii şi quei de apprópe ai sĕi, cu diversele generaţii que s'au adunat în pregiurul sĕu, cu tótă părinţia lui, cu toţi servitorii lui; şi nu numai trăiesce cu toţi împreună, ci are aquelleaşi interese, aquelleaşi occupaţii, duce aqueaşi viaţă. Nu è aqueasta situaţia lui Abraam, a patriarchilor, a capilor de semenţii arabe que reproducu âncŏ imaginea vieţei patriarchale?

O altă sistemă de famillie se înfăçişadă, *clanul*, mică soçietate, al quăria tipu trebue a'l căutà în Scoţia, în Irlanda, şi prin quare, fără îndoială o mare porţie a Europei a trecut. Aqueasta nu e famillia patriarchală, este o mare diversitate de situaţie între capul aquestei soçietaţi şi între quea laltă populaţie; el nu duce aqueeaşi viaţă; quei mai mulţi cultivă şi servescu; el è în şedere, şi 'şi caută numai de arme. Originea lor ânsĕ è tot aqueea; toţi pórtă aqueallaşi nume; nisce relaţii de părintie, nisce tradiţii antice, aquelleaşi suvveniri, nisce affecţii asemenea, stabilă între toţi membri clanului o legĕtură morală, un fel de egalitate.

Eatŏ quelle doĕ principale tipuri alle soçietăţii de famillie que ne înfăçişadă istoria. Asfel è, vĕ rogu, famillia feodală? In vederat quĕ nu. Sémĕnă quevà la ântêiea vedere quĕ îşi adduce óre çum cu clanul; ânsĕ e o

mare differinţă. Populaţia que încongiură pe possessorul de fief, îi è cu totul străină lui; nu pórtă numele lui; nu este între dênsa şi el nici o părinţie, nici un legĕmînt istoricu sau moral. Nu è ânsĕ nici famillia patriarchală. Possessorul fiefului nu duce aqueeaşi viaţă, nu se occupă cu aquellaşi lucru din preună cu quei que îl încongiură. El stă în nelucrare, şi ca oştean, armele şi vînĕtórea îi è tótă occupaţia, unde queilalţi lucreadă pămîntul. Famillia feodală, nu è numorósă, nu è o semenţie, è redusă nu mai în aqueea que se dice curat famillie, femeea şi copii; trăiesce despărţită de queea laltă populaţie, în nĕuntru castellului sĕu. Colonii, servii n'au nici o parte; originea è alta, inegalitatea condiţiei fórte mare. Cinci sau şése individe într'o situaţie de o dată şi superióră şi străină, écŏ famillia feodală. Trebue învederatu a luà un character particular. E strînsă, concentrată, neîncetat chiemată a se appĕrà, a nu se încrede, a se isolà quel puçin, ênsuşi de servitorii sĕi. Viaţa din nĕuntru, deprinderile domestice trebue neappĕrat să ia aci o mare preponderanţă. Sciu quĕ brutalitatea passiunilor, deprinderea capului de a'şi petrece timpul la bătaie sau la vênĕtóre, trebuià să adducă desvoltării deprindrielor domestice un mare obstacol; ânsĕ obstacolul aquesta trebuià să se învingă; trebuià qua capul să se întórne în sînul famillliei salle, să 'şi vadă quâte va dille femeea şi coppii, şi mái numai pe ei singuri; quĕci singuri ei sunt soçietatea lui permanentă; singuri ei se înpart cu dênsul tot d'auna ineteresele lui, destinata lui. Prin urmare è cu neputinţă qua esistinţa domestică să nu'şi tragă d'aci o mare putere. Probele sunt destule. Nu óre în sînul famillliei feodale s'a desvoltat importanţa femeilor? In tóte soçietăţile antice, nu vorbescu de aquelle între quare nu esistă spiritul de famillie, ci în aquellea ênsuşi între quare aquest spirit erà potent, în viaţa patriarchală, spre esemplu, femeile nu avé aşà de mult locul que 'şi au aquistat în Europa sub regimul feodal. Schimbarea aqueasta, aquest progres al situaţiei lor sunt datóre mai mult desvoltării, preponderanţei necesarii a deprinderilor domestice în feodalitate. Au vrut săi caute începutul în datinele particulare alle Germanilor antici, într'un respect naţional, que avea ei, dupŏ cum dicu, în midlocul pădurilor către femei. Pe un frasu al lui Tacitu, patriotismul germanicu 'şi a înălţat nu sciu que superioritate, nu sciu que curăţie primitivă şi neştearsă a costumelor germane în rapporturile ambelor sexe. Curate chi-

Voiu să scii, dómne, quĕ tînĕră âncŏ,
Chiar din pruncie'mi, intraiu în servițiu
Pe lûngŏ fiiea regelui, cu quare
Crescênd, bun locu ș'onori avuiu la curte.
Crudul amor, invidiindu'mi sórtea,
Mĕ subjugò, vai! în legile salle:
Făcù din toți cavaleri și pagii
Duca d'Albania mai frumos să'mi pară.
,Si arătându'mi flacările salle,
Eu ca orbită intraiu în amorui.
Vorba s'aude și faça se vede,
Ma quine póte cugetul să'l scie?
Credênd, amând, nu sciu, căduiu în cursă,
Il priimiiu în pat; și n'avuiu minte
A mĕ priceme ș'a vedé quĕ stanța'mi
Erà din tóte secreta Ginevrei,
Unde 'și ținea quelle mai scumpe lucruri
,Si unde singură dormià adessea. —
Se putea 'ntr'ênsa intrà p'o terrață
Quare eșià 'n aer descoperită.
P'al meu amant eu 'mi'l făceam să intre
Suind o scară într'adinsu de córde
Que 'i o lăsam în jos de pe terranță,
Ori-quând doriam a'l avé lûngŏ mine.
D'atâtea ori eu îl făceam să viie
De quâte ori îmi mai da pas Ginevra
Que'și mutà patul qua să se ferească
De timpul caldu, ori de brumarul rece.
Nu'l vĕdù nimeni într'a lui suire,
Quĕci a palatului partea aqueea
Cată spre nisce case în ruine,
P'unde dì nópte nimini nu mai passă.
Urmò 'ntre noi dille și luni mai multe
Secret aquest jocu de plăceri ș'amoruri;
Crescea amorul și ardeam atâta
Quât un focu tótă mĕ simțiam în mine.
Nu'i mai vedeamu, prefacerea multă,
,Si amorul puçin, atât orbissemu!
,S'aveam destule semne să m'assiguru
De amăgireai și 'ncrederea'mi órbă.

Intr'o ḑi s'arătò da nuou amante
Bellei Ginevre. Nu pociu să sciu bine
Daqua, atuncia ori mai din ainte
D'amorul meu, 'şi avea inima 'mpunsă.
Veḑi que-arrogant acum erà cu mine,
‚Si que imperiu luasse assupră'mi'
Quĕ 'mi spusse dreptul, şi n'avù ruşine
L'aquest amor a'mi quere ajutóre.
Imi tot ḑicea qu'amorul aquesta
Nu è egal cu-al meu, nici cu d'adinsul;
Ci prefĕcênduse înfocat, speră
A celebrà legitime-imenee.
Quât despre rege ar' fi uşor fórte,
Nu mai să fie-acì a ei voinţă;
Quĕ de averi şi sânge 'n tot regatul
Nu mai è altul ca el, dupŏ rege.
Mĕ 'ncredinţò quĕ d'o venì prin mine
Ginere domnului sĕu a se facce,
El se înalţă atâta, pe quât póte
Pe lûngŏ rege-un om să se înalţe,
‚Si n'o să uite bunătatea esta;
Recunoscinţai va fi fărŏ margini,
‚Si quĕ 'n sufletul lui nici o femee
Nu'mi va luà locul, nici nimeni altul.
Eu que în tóte 'i eram închinată
N'am sciut nici o dată a'l contra-ḑice,
‚S'atuncia nu mai eram mulţumită
Quând, svînturata! îi făceam voinţa.
Nu scapu occasia que se presentă
Vorbescu de dènsul şi îl laud fórte,
Imi puiu puterile şi mintea tótă,
Sà facu să simţă Ginevra de dènsul.
Dumneḑeu scie, cu inima tótă
Făcuiu ori quăte putea a se facce
‚Si nu putuiu pe Ginevra a 'nvinge
Să aibă 'n graţie pe al meu ducă:
Quĕci ea 'şi pusesse tót'a ei dorinţă
‚Si întregu cugetul întru amorul
Unui gentil, frumos cavaler unicu,
Venit în Scoţia din tĕrr' depărtate.

El cu mai micul sĕu frate venirŏ
Dela Italia în curtea-aqueasta
,Si se făcù 'n arme perfect atâta
Quât în Britania nu'şi avea soçul.
Il iubià regele şii dette probe
Recompensându'l şi regal donându'l
Cu jurisdicţii, castelle şi ville
,Si'l făcù mare ca pe toţi baronii.
Plăcut la rege, mai plăcut prinçesei
Astu cavaler se numia-Ariodante,
Quĕci valoros ca el nu erà nimeni.
Valórea lui îi întrecea amorul
,S'apoi nici Etna ênsuşi nici Vezuviu
Nici Toiea detterŏ flacări atâtea
Pe quât Ginevra scià que de dênsa
Ariodant' ardea 'n inimai tótă.
Amorul dar que ea avea spre ḑênsul
,Si cu ardóre şi sinceritate,
Făcù ca vorba'mi să nu mi se treacă;
,Si nici respuns d'a mai sperà îmi dette
Ci 'ncŏ şi quând mĕ rugam pentru dênsul
,Si mĕ ceream ai însufflà amorul
Ea în dispreţui nu putea să auḑă
,Si a ei ură vedeam quĕi tot cresce.
Eu tot ḑiceam amantului adesea
Qua să se lase de vane projete,
Să nu mai spere quĕ va 'ntórce mintea
Unei que este d'alt amor coprinsă.
,Si îl făcuiu lămurit a cunósce
D'Ariodate quât erà-apprinsă,
Quĕ apa Mării tótă nici schinteie
N'ar' puteà stinge din flacărai mare.
Polinessu (ast nume îl are duca)
Tot auḑind, auḑind tot aquestea
,Si 'nţellegênd şi vĕḑênd şi el ênsuşi
Quĕ vĕḑut bine nu îi este-amorul,
Nu quĕ 'şi venì 'n fire din aste planuri
Ci a vedé preferinduse altul
Atât se 'mpunse 'ntr'al sĕu orgolliu
Quât în mênie şi 'n ură se 'ntórse.

,Si 'ntre Ginevra ş'amantul ei cearcă
Atâta întrigă şi ur'a pune
,S'atât a rumpe a lor simpatie
In quât să nu mai pót'a se 'nţellege;
,Si pe Ginevr'a pune 'ntr'o defaimă
D'unde nici vie nici mórtă să ésă.
Spurcatul cuget îl ţinù în sine
,Si nu îl spusse nici altor nici mie.
Ci cugetând, Dalida mea, îmi ḑice
(Asfel mě chiamă) a sci se cuvine
Que precum arburele que se trunchie
Adesea ori dă iar din rădĕcină,
,Si cuteḑarea'mi asta neferice,
De şi trunchiată, ânsĕ nu 'nceteaḑă
A încolţì iar în quât nu m'astêmpĕr
Pîn' n'oiu fi 'n capĕtul dorinţei melle.
Nu que dór'am atât vre o plăcere
Quât un capriciu să 'nving pînŏ 'n urmă;
,Si neputând să o facu în fapţă,
Voiu prin illusii încai să mĕ bucur:
Voiu într'o ḑì quând oiu venì la tine,
Atuncia quând Ginevra se reaflă
Nudă în patul, tu săi iei în dată
A ei vestminte, să te 'nveşti cu elle.
Veḑi de'i imită ş'aerul şi portul
Cum îşi dispune pĕrul; cearcă 'n tóte
A'i semĕnà, şi pe terraţă vino
,Si 'n dată lasă în jos scara nóstră.
Eu să mĕ suiu la tine, şi în cuget
Să creḑu quĕ este ea ênsuşi, Ginevra.
Aquest fel speru, amĕgindu-mĕ singur,
Să'mi mulţumescu o nebună dorinţă.
Astfel îmi ḑisse. Eu que rĕutatea
Nu cunosceam âncŏ, nu'mi puiu în minte
Qu'aqueasta que mĕ rugà el atâta
Erà învederată infamie;
,Si din terraţa 'n vestele Ginevrei
Ii lăsaiu scara que o mai suisse
Făr'a pricepe de locu amĕgirea
Ci prea târḑiu, quând se făcusse rĕul.

Tot pe atuncia Duca se dusse
L'Ariodat şii ḑisse-aqueste vorbe;
Quĕci mari amici erau mai nainte
,S'au devenit rivali pentru Ginevra:
"Mĕ mir de tine, Polinessu îi ḑisse,
Cum, respectândute în tot d'aunà
,Si preferindute cu atâta stimă,
Aşà de rĕu să mĕ veḑi pe mine!
"Eu nu sunt sigur d'ai aflat vr'o dată
Vechiul amor al meu şi al Ginevrei.
Voiu dela rege s'o quer de consórte
Chiar astăḑi, şi îndată'mi ar' şi da-o.
De que mĕ turburi? de que âmbli atâta?
,Si pentru ea 'ţi fărîmi inima surdă?
Eu, ḑĕu, îţi spuiu, quĕ te-aşu lăsà în pace
Quând aşu fi eu în locu'ţi şi tu 'n locu'mi.„
,S'Ariodante apoi îi respunse:
",Si eu mai mult âncŏ mĕ mir de tine
Quĕ, pîn să n'o veḑi tu, eu mai nainte
Ancŏ m'am fost înamorat de dênsa,
,Si sciu quĕ scii quât între noi e-amorul
Quĕ mai ardent de quât el nu se póte.
Dorinţa ei è de a'mi fi soçie
,Si tu esci sigur quĕ ea nu te amă.
Pentru que dar tu nu mĕ laşi în pace?
Pentru-amicia que queri dela mine
Să'ţi dau şi quare, crede-mĕ, 'ţiaş şi da-o
D'ai fi în amorui al meu mai mare.
De ai averi tu mai mult de quât mine,
Ansĕ ca tine pociu ai quere mâna.
Sunt în favórea regelui ca tine
,Si mai mult de quât tine într'a prinçesei.„
"O! ḑisse duca, mare 'ţi è errórea
In quare-amorul nebun te addusse!
Tu creḑi quĕ esci amant, şi eu din parte'mi
Creḑu tot ca tine; ci proba v'allege.
Spune'mi tu tóte ori-que ai în tine
,Si eu îţi voiu spune întregu secretul,
,S'aquella din noi que s'o vedé 'n urmă
Să se cunóscă şi să 'şi cate alta.

"De vrei să jur, eatŏ-mĕ 'n dată
‚Si vorbă n'oiu scóte din que m'ei spune;
Ci tot aşà voiu şi tu să m'assiguri
Quĕ que 'ţi oiu ḑice 'ntre noi să remâie.„
La jurăminte asfel se învoirŏ,
‚Si mâna pusserŏ pe Evangelii,
‚Si spre tăcere-apoi dêndu'şi credinţa,
Ariodante urmò mai nainte,
‚Si ḑisse, que è drept şi adevĕrul,
Cum erà lucru 'ntre ellu şi Ginevra
Quĕ ea'i jurasse şi 'n scris şi din gură
Quĕ lui şi nu altui va fi soçie;
‚Si daqua regele nu'i va ierta-o
Ea îi promite se nu mai voiască
D'acì 'nainte nici un maritagiu
‚Si vĭaţa singură să o petreacă.
‚Si quĕ el speră pentru-a sa valóre,
Que în mai multe dăţi aràtò 'n arme,
La premii, laude cum şi onóre
‚Si dela rege şi dela imperiu,
Să crească 'n graţia lui atâta
Quât să se stime quĕ îşi are merit
Pe fiiea lui a luà de soçie,
‚Si mai vîrtos que şi ei mult îi place.
Apoi mai ḑisse: "In ast punt mĕ aflu
‚Si nici quĕ creḑu vre unul să m'ajungă,
‚Si nici mai cercu nici mai dorescu în asta
‚S'am del' amorul ei mai multe probe,
‚Si nici aşu mai voì pînŏ quând cerul
Imi va iertà s'o iau d'amea consórte;
‚S'ar' fi 'n deşert să mai queru mai departe
Dela o înimă atât de bună.„
Ariodante-apoi, spuind tot dreptul
Al mulţumirii que-aşteaptă la merit,
Polinessu que 'şi a fost propus o dată
A pune ura 'ntre ellu şi Ginevra,
Incepù: "Esci mult departe de mine
‚Si voiu cu-ata gură tu să ḑici ênsuşi
‚Si, vĕḑênd unde şi cum sunt cu dênsa,
S'adevereḑi quĕ singur sunt ferice.

Ea 'şi face rîs; nici te preţă nici amă
Ci cu speranţă şi vorbe te pasce
,Si apoi quând mĕ 'ntîlnescu eu cu dênsa,
Ca d'un nebun ea vorbesçe de tine.
Eu quĕ'i sunt scump, am alte siguranţe
Iar nu, ḑĕu, fabule şi vorbe vane
Eu 'ţi am jurat şi 'n secret îţi voiu spune,
Cu tóte quĕ tăcênd ar' fi mai bine.
Nu trece lună să nu fiu cu dênsa
Patru şi şése şi ḑece nopţi ênsuşi,
In braçe 'n patui şi 'n aquea plăcere
Unde-amorós'ardóre te răpesce.
Poţi vedé singur daqua fericirea'mi
Póte fi una cu lunga'ţi speranţă.
Aşà dar cedi'mi şi mi'ţi cată-airea
Quând esci atât mai pe jos de quât mine.„
"Nu îţi voiu crede-aquestea, îi respunse
Ariodante, şi quĕ minţi sunt sigur.
,Ti ai urḑit planul şi le scoţi aquestea
Qua să mĕ sperii să'mi renunţu amorul.
Ansĕ injuria'ţi trece mĕsura;
Imi esci dator vorbele'ţi a susţine
Daqua îţi place să nu 'ţi spuiu în façă
Quĕ mincinos esci şi trădător mare.„
— ,Dĕu, n'ar fi bine, adăogò duca,
Să vrem a 'ncepe ca nebuni bătaiea
Pentru un lucru quare, daqua 'ţi place,
Te pociu adducce să'l veḑi singur cu-ochii.„
Immărmurit remâne-Ariodante,
Tremur şi frigu prin ósele lui trece:
D'ar'fi creḑut'o el cu întregime,
Atunci, atunci se ducea de viaţăi.
Cu doru'n sufflet, cu pallidă façă,
Cu gur'amară, cu vorba 'ntreruptă
Respunse: "Quând a fi ḑioa aqueea
Să'ţi vĕḑu aqueastă avventură rara
,S'alle amoruri que ḑici que 'ţi arată?
Hei! bine-atunci, fiţi amĕndoi în pace.
Să te creḑu ânsă nu pociu nici o dată
De n'oiu vedé-o mai ântêiu cu ochi'mi.„

"— Quând va fi timpul îţi voiu da de scire.„
Adăogò Polinessu şi se dusse.
Nu credu mai mult doĕ nopţi quĕ trecurŏ,
‚Si am făcut pe Polinessu să viie.
Spre a'şi întinde dar cursele-ascunse
L'al sĕu rival se dusse, şi îi disse
Să se ascundă în nóptea următóre
In casele aquellea fărŏ ómeni.
‚Si'i arătò un locu drept în aintea
Terraţei p'unde venià el la mine.
Ariodant' intrasse în prepusuri
Quĕ vor să'l facă à venì acolo
Ca într'un locu que duca 'şi allesesse
Ai pune cursă-acì şi al uccide,
Subt un cuvînt qu'ar' voì săi arate
Despre Ginevra lucruri necredute.
Se determină să viie acolo
Ansĕ preparat qua să fie tare
Qua întĕmplânduse d'a fi 'n pericol,
Să n'aibă témă de nici o urdire.
Avea un frate înţellept, cu putere
Quel mai faimos l'arme din curtea tótă,
Numit Lurcaniu, ş'avea pept şi sufflet
Mai mult de quât dece săi stea d'alaturi.
Ii disse să'şi ia armele cu sine
‚Si'l chiamò nóptea să viie dupŏ dênsul.
Secretul sĕu nici de cum nu'şi'l spusse,
Quĕci el nu'lar fi spus nici lui nici altor.
Quât pétra-'aruncă îl lasò d'o parte:
"De te-oiu chiemà, vino 'i disse, la mine
Iar d'unde nu, de 'mi vrei binele, frate,
Rogute, stăi, nu te mişcà d'aicia.„
"— Fii sigur, dute.„ fratele'i respunse.
Aşà, încet Ariodante vine
‚Si se ascunde 'n solitar a casă
Que erà 'n façă cu a mea terraţă.
Vine apoi ş'aquel fărŏ de lege
Que pe Ginevra ardea să o denigre,
‚Si către mine que nui sciam planul
Face-aquel semnu cunoscut din ainte.

Quât fu de scumpu şi la rege şi popol
A demonstrà innocenţa Ginevrei
Toţi au speranţă 'n Dumneḑeu s'arate
Quĕ accusarea fu nelegiuită.
Pe Polinessu îl scià toţi de aspru
Superb, avar, crud şi nedrept în tóte,
,Si dela dênsul nu erà mirare
O assuprire atât de infamă.
Sta Polinessu ca un bătut de stelle
Tremând în sine şi la façă pallid.
L'al treĭlea sunet pune lancea 'n restă;
Rinald în dată se repede-asuprăi,
,Si vrênd să curme aquel lung spectacol,
Indréptă lancea ai străpunge sînul,
,Si 'şi ţine drumul lancea nu s'abate:
,Si pînŏ dincolo 'i petrece peptul.
Asfel străpuns îl răpede, şi cade
Vr'o şése braçe de callul sĕu departe,
Descallică Rinald şi 'n locu îl ţine,
Ii smulge coiful, îi răpesce lancea.
Ne mai putênd a ţine lupta rĕul
Quere ietare cu umilă façă
,Si îşi confesă regelui şi curţii
Fărŏ-de-legea que îl dette morţii.
Nu'i fu întreagă nici mărturisirea
Quĕ 'n dată 'l lasă şi vorba şi viaţa.
Iar regele que îşi vĕḑù copilla
Din defaimă şi mórte liberată,
Erà răpit în mareai bucurie
Mai mult şi daqua perḑêndu'şi coróna,
',Si ar' fi vĕḑut'o iarăşi pe capu pusă;
,Si pe Rirald mai pre sus îl onóră.
,Si cunoscêndu'l quând îşi scósse coiful,
Pentru quĕ ş'alte ori îl mai vĕḑusse,
Mâini càtre ceru înălţò mulţumindui
Quĕ 'l proveḑù c'un ajutor ca dênsul.
Iar quel al alt cavaler que inconit
,Si generos pe Ginevr'appĕrasse,
,Si pentru dênsa întrarmat venisse,
D'o parte sta d'unde vĕḑusse lupta.

Il rugò regele numele-a'şi spune
Sau quel puçin a'şi descoperì façà.
Qua să'i dea premiu dupŏ cum se cade
,Si pe quât merită bunai voinţă.
El, dupŏ multe rugi, îşi scósse coiful
,Si s'aratò curat şi quine este,
Pre cum în cântul următor voiu spune,
Daqua voiţi s'audiţi istoria.

CANTUL VI.

Vai de quel que făcênd rĕul se 'ncrede
Que îi remâne făr'-de-lege-ascunsă;
Quĕci totul de ar'tace, 'n pregiur strigă
Aer, pămînt unde è ascunsă;
,Si cerul face-ades qua crima ênsuşi
Quât de târḑiu pe criminal s'adducă
El a'şi mărturisì orbesce fapta
De sine ênsuşi fărŏ cercetare.
Astu Polinessu creḑusse 'tunecatul
Să îşi accopere cu totul crima,
Curăţind pe Dalinda que ea numai
Scià secretul şi putea să'l spuie.
Face a doa peste primai crimă,
,Si 'şi face rĕul que putea 'l abate
A îl abate şi póte-a'l ş'ascunde.
Cii dette pinteni crima chiar spre mórte.
Perdù d'o dată stat, amici, viaţă
,Si que è şi mai mult, şi chiar onóre.—
,Disseiu mai sus quĕ fu rugat atâta
Necunoscutul cavaler aquella:
Işi scósse dar coifu 'şi desvĕlì, façа
Quea scumpă faça şi pré cunoscută,
,Si arătò quĕ è Ariodante
Pe quare Scoţia îl plânsesse-atâta.
Ariodant que 'l plânsesse Ginevra,
Creḑêndu'l mort, şi 'l plânsesse frate,
Regele, curtea şi ţérra 'ntrégă,
Quĕci nui uità blândeţea şi valórea.

Acum străinul semănà quĕ minte
In quâte despre el sciţi quĕ spusesse:
Ans'adevĕr fu, quĕci dup'aquea stâncă
El 'l a vĕḑut aruncânduse 'n mare.
  Ci-adesea unui disperat se 'ntêmplă
Qua de departe să dorească mórtea
,Si s'o urască quând o vede-apprópe:
Quĕci greu îi pare şi acerbu trăpasul.
Ariodant vĕḑênduse 'n mare,
Simţì quĕ móre; ânsĕ în vîrtutei
Plin de curagiu, deprins ca nimeni altul,
Se pusse 'n notu, şi se 'nturnò la ţĕrmuri.
  ,Si defăimând, numind chiar nebunie
Ideea que avù a 'şi perde viaţa,
Appucă drumul îmmuiat în apă
,Si se dă óspe unui erimită.
Aicia vru ascuns să 'şi ducă timpul
Pînŏ s'auḑă que mai ḑicu de dênsul:
Daqua Ginevra are bucurie
Sau îi è dor şi plînge d'a lui mórte.
  Auḑì 'ntêiu quĕ de durereai mare
Ea ajunsesse mái a'şi perde vĭaţa;
,Si'n tótă insola vorbeau de dorul
,Si disperaţia bellei Ginevre,
De tot contrariu la a lui părere
,Si la credinţai în quâte vĕḑusse.
Mai auḑì în urmă que Lurcaniu
A accusat pe Ginevra la tat'-sĕu.
  Cu quât arsesse d'amorul Ginevrei,
Cu-atâta ura spre frate 'l apprinse:
Fapta îi pare empie şi crudă,
De şi o vede quĕ è pentru dênsul.
Apoi aude quĕ de nici o parte
Vr'un cavaler pentru dênsa nu ese;
Quĕci Lurcaniu erà aşà de tare
In quât să'l brave nu cuteḑà nimeni.
  ,Si apoi quine'l conósce îl stima
Pré mult discretu şi pré cu 'nţellepciune
Quât el nu spune que nu se cuvine
,Si nici pe vînturi 'şi ar' riscà viaţa.

Mulți sta în cumpĕnă pentru aqueasta
Să ia asupră'și o causă strâmbă. —
Ariodant se determină 'n urmă
A se oppune ș'a susține lupta.
"A! nu, dicea el, n'așu puté vr'o dată
S'audu quĕ pentru mine móre aqueea.
Pré reà 'mi ar' fi, crudă ș'amară mórtea,
De așu vedé-o murind înainte'mi.
Ea este dama mea și a mea deă,
Ochilor mei ea îmi este lumină;
Dreptu sau strâmbu fie, eu voiu să o mântuiu.
Să esu la câmpu și să mor pentru dênsa.
"Sciu quĕ pe strâmbu m'apucu, și pe strâmbu fie
,Si voiu murì; ci nu mĕ sperie asta,
Nu mai să sciu quĕ pentru mórtea'mi tristă
Móre apoi ș'o dam' atâtu de bellă.
Mĕ consolu cu-atâta 'ntr'amea murire,
Quĕ Polinessu al ei, d'ar' fi amat'o,
'Lar' fi vĕdut ea eșind în ainte
Spre appĕrarea ei qua să o scape.
"Iară pe mine-atât de crud trădatul
Mĕ va vedé cădênd pentru ea 'n luptă.
Imi resbun apoi și cu al meu frate,
Quĕci el făcù tótă nevoiea asta;
,Si îl voiu facce amar să îl dóră
Quât își va mulțumì crudul sĕu cuget:
Va crede quĕ pe frate-sĕu resbună,
,Si el cu-a sa mână îl va uccide.,,
,Disse, projetul îl pusse 'n lucrare
Nuou callu și nuoĕ arme își reaflă,
Vestminte ia negre și scudul negru
Impregiurat cu galben și cu verde;
Un scutier își află, d'întêmplare
Necunoscut străin în țérra-aqueea;
,S'asfel inconit, dupŏ cum am spus'o,
Venì armat fratelui sĕu nainte.
Am spus apoi que și que mai avvine
,Si cum fu cunoscut Ariodante.
Regele 'n tocmai ca și de Ginevra
Fu mulțumit, se bucurò d'aqueasta.

Cugetò 'n sine quĕ nu se mai póte
Amant mai têněr, cu mai mult'ardóre
Que dup'o-asemeni credută injură,
Să ésă 'n luptă ènsuşi cu-al sĕu frate.
Aşà de stima que-avea către dênsul,
,Si pentru rugile din curtea 'ntreagă,
,Si de Rinald que stăruià cu-adinsul,
Bellei Ginevrei îl dă de consórte.
,Si Polinessu murind, al Albaniei
Ducat venì în apoi iar la rege.
Dotò cu ellu pe mireasa la nuntă
Dup' a 'mpăraţilor datin' şi lege.
Rinald querù a Dalindei iertare
,Si fu iertată d'a ei amĕgire.
Ea ânsĕ 'şi dasse vorba, şi de lume
Fiind sătulă, 'şi închinò viaţă
,Si venì 'n Dacia 'ntr'o monastire,
Unde luò rasa şi traì 'n Domnul.

. . . .

. . . .

SOCRATE.

Socrate nu è nu mai quel d'ântêiu. ci şi quel mai celebru din toţi filosofii. Acì se va arătà viaţa lui, metodul, doctrinele, procesul, mórtea lui şi reforma operată prin filosofia lui.

I Viatia.

Fiiu al sculptorului Sofroniscu şi al móşei Fenarete, Socrate se născù în Atena la 470 în aintea lui I-Ch. Pruncia şi copillăria 'şi a petrecut'o lucrându in lucrătoriul'tatălui sĕu neavêndu părinţii lui nici o stare alta. Tradiţiile spunu quĕ şi în sculptură ajunsesse într'un grad aşà de naltu de perfecţie, în quât statuele lui que representà Graţiile învelate furŏ judicate quĕ meritä a fi puse la pórta dela Acropole, unde Pausania ḑice quĕ le-a vĕḑut. Cu tóte aquestea ajutat prin consiliurile unui Atenian cu averi a nume Criton, nuoul Prometeu que erà să facă a descinde din ceru lumina filosofiei, abandonò în dată arta spre a se da întru sciinţe sau

quel puçin în meditaţia înţelleppciunei. Un oracol ḑisse părinţilor sĕi a nu se oppune la resoluţia que vedea ei quĕ 'şi luat fiind cu neplăcerea lor, numai din îndemnul aquellui *demon*, sau aquellui îndemnu din nĕuntru a'l quăruia glasu, ḑisa dupŏ lui fi regulà tóte mişcările. Or quĕ aquest demon quare între antici şi între moderni a fost objetul unei luări aminte cu din adinsul şi al atâtor ipotese, a fost, în mintea lui Socrate, un geniu protector, or que erà numai aşà în vorbă personificaţia unei consciinţe ferbinţi şi voitóre de bine, şi a unei intelligenţe meditative, quĕ el determinânduse o dată, nu 'şi a mai schimbat resoluţia. ‚Si ori quare îi va fi fost originea, el se applicò la studiurile quelle mai înălţate. Nu este în istoria umanităţii essemplu mai imposant de constanţă şi de credinţă către un plan şi scopu însemnat o dată.

Studiurile sciinţifice, se scie que pe atunci erà pré puçin naintate în Atena, şi âncŏ şi mai puçin se cultivà sciinţele, şi doctrinele religióse erà concentrate în sanctuarii. Inchinându'şi tótă esistinţa la morală applicată la politică, Socrate creò în Atena o carrieră necunoscută, pe quare nimeni altul dela dênsul nu putù a o străbate ca ellu. Socrate se occupò de tóte questiunile Filosofiei, mai vîrtos ânsĕ de filosofia morală şi politică quăriia îi dette o façă şi o importanţă nuoe.

Nu se scie quari furŏ maestri lui. Istoricii antici citeaḑă pe Damon, Anassagora şi Archelaus, doi filosofi din Ionia. Unii ḑicu quĕ n'a ascultat pe Anassagora; Platon, ânsĕ ḑice quĕ neîncetat îi citea scrisele cu atâta ardóre. Aqueasta face qua unii să'l ḑică de discepol al aquestui filosofu şi alţii să'l numească ca instruit de sine *autodidactos*. A sciut a se folosì dela toţi filosofii quei mai faimoşi que venià prin Atena. A ascultat lecţiile lui Evenu din Paros asupra poeticei, alle lui Prodicu asupra retoricei, alle lui Teodoru din Cyrena asupra matematicei. Nu fu ânsĕ nici matematicu, nici poet, nici orator. Fu ânsĕ fórte profund versat în filosofia cunoscută pînŏ atunci şi făcută de predecessorii sĕi din Ionia, şi în dielectică asfel cum o facusserŏ sofistii din diversele părţi alle Greciei, insolelor şi Siciliei. Studiasse scrisele lui Parmenide, Zenon din Elea, Eraclitu, Archelau şi Anassagora; îşi appropriasse atât de bine dialectica lui Gorgia, în quât ar fi putut la nevoie săi ţie locul. Lassând ânsĕ pré curênd aquelle subtilităţi, intrò în dominiul cu adevĕrat uman, şi făcù din om şi mai vîrtos din sine ênsuşi principalul sĕu studiu. Aquea inscripţie dela tempiu din Delfi: *Gnothi*

se auton (cunósce-te pe sine'ţi) que o vĕḑusse tótă Grecia fărŏ a o luà asminte, asupra lui făcusse o impressie atât de profundă în quât dupŏ *demonul* quel îndreptà, îşi făcù dintr'ênsa o missiune speţială. Peste currênd îl vĕḑurŏ d'o dată în vestmintele quelle mai simple, que contrastà în totu cu luxul şi magnificenţa que arătà sofisţii în perderea stării lor, âmblând tótă ḑioa de dimineaţă pe stradele şi piaţele publice alle Atenei, vorbind la quâţi îl întîlnia de datoriile impuse de religie, arătândule pricipele politicei şi moralei, cercând a desvoltà în ei gustul frumosului şi bunului, chiemândui la virtute, cercând a le desrădăcinà prejudiţiile, puind, într'un cuvînt, tóte puterile spre a facce pe concetăţenii sĕi mai înţellepţi şi mai buni. Daqua, de atâtea ori a sufferit dispreţul din partea vanităţii şi a nesciinţei ómenilor, ânsĕ aqueste pedice în locu de a'l descuragià, îi făcurŏ suffletul mai staruitor şi îl întărirŏ şi mai mult în cugetele salle. Puçin quâte puçin i se îmmulţì cortegiul cu bărbaţii quei mai însemnători din Atenă şi cu dorinţa de a se instruì. Alcibiade, Criton, Senofonte, Aristene, Aristippu, Fedon, Eschine, Cebete, Simmia, Euclide, Platon recunoscea pe Socrate de maestru al lor şi ascultà cu nesaţiu lecţiile lui.

II Metodul.

Ellu îşi da lecţiile într'un modu cu totul nuou şi attragea pe auditori cu o mare mulţumire. Invĕţând în miḑlocul cetĕţenilor în piaţele publice, în gimnasele şi grădinele Atenei, quâte o dată şi ênsuşi prin lucrătoriuri, ellu nici nu mai cugetà a discutà asupra principelor generale din quare îşi face quine-va o sistemă. Metodul lui cu totul filosoficu erà fórte popularu. Ellu nu'şi luà rolul unui maestru que dă lectii, ci al unui înterlocutor que doresce a se instruì. Se scie quĕ la quei antici învĕţătura nu se făcea prin aquelle discursuri de paradă sau prin aquelle disertaţii preparate şi elaborate que noi le numimu *cursuri publice* sau *lectii academice.* Lor le plăcea mai mult discussia sau întrevorbirea. Cu tóte aqueastea Grecii şi mai vîrtos sofistii făcea cuvîntări sau monologuri fórte întinse şi desbătea questiuni de morala, politică, filosofie şi literatură, dupŏ cum se urmeaḑă şi astăḑi în unele ţĕrr'. Socrate preferò un metodu mai simplu, adică întrevorbirea sau dialogul. Făcù ânsĕ un que nuou din metodul aquesta. Ellu pesà o questiune; respunsul da materie pentru alta; şi din questiune în questiune, din respuns în respuns, îşi adducea pe întrevorbitorii sĕi a afla ei ênsuşi desle-

garea, conservênd fie-quăruia libera sa individualitate, şi independinţa naturală. Nimicu nu erà mai amabil ca bine-voinţa cu quare el încuragià sforţurile lor; nu erà nimicu mai ferbinte de quât cura que avea a desvoltà intelligenta lor, quând vedea într'ênşii adevĕrata dorinţă de a se insruì. Ansĕ quând avea a facce cu ómenni îngônfaţi de vanitate şi superbi d'alor înţellepciune, atunci se făcea sofistu que să combată pe sofisti, şi atunci nimicu nu erà mai îndemânaticu de quât midlócele prin quare îi adducea a mărturisì singuri a lor innoranţă şi ênsuşi a lor precugetare şi rea credinţă; nimicu mai fin de quât ironia cu quare întêmpina raţionementele pretenţioşilor de înţellepţi. Metodul aquesta de a filosofisà s'a numit, dela numele lui, *metodu socraticu*, metodu compus de un analis que adducea cu sine un şiru de înducţii proprii a luminà intelligenţa, şi de o ironie que adducea cu sine un şiru de mărturisiri proprii a vindeca inima.

Socrate ênsuşi comparà pe quel d'ântêiu mod cu professia que avusesse mumă-sa; şi putea să compare şi pe quel d'al doilea cu professia tată-lui sĕu pe quare o învĕţasse şi el; cu adevĕrat au şi fost istorici que au aflat que lucrările şi professiile părinţilor lui esplicà pe alle lui.

III Doctrina.

Ansĕ tot que este mai important, dupŏ metodul unui filosof, è doctrina lui. A lui Socrate coprindea religia, morala şi politica şi se approfundà mai vîrtos în psichologie.

Socrate recunoscea esistenţa unui Dumneḑeu potent de o înţellepciune şi bunătate absolute. Ellu 'şi adducea învederările salle din aquellu ordin de idei que se numesce astăḑi teologie, adică din studiul armoniei universului. Mai jos de Fiinţa supremă, ellu priimià şi nisce alte divinătăţi secondare, revestite cu o parte din autoritate ei şi demne âncŏ de cultul ómenilor. ",Deul supremu, ḑicea ellu, guvernă mundul dupŏ cum sufflctul guvernă corpul. Sufflctul iarŏ în sine este de natură divină şi prin urmare nemuritóre. Viaţa fiitóre va fi o stare de remuneraţie a faptelor fie-quăruia. Omul dar è obligat a venerà ḑeii ţĕrrei unde trăiesce şi a se suppune la voinţa lor, que 'şi o arată prin oracole, prin minuni, prin predicţii şi ênsuşi prin revelaţii din nĕuntru.„ Amnu spus'o quĕ şi Socrate ênsuşi îşi attribuià, din juneţea lui, un geniu al quăruia glasu îl îndreptà, făcêndu'l a se depărtà de fapte que putea să'l vatăme, şi îi da nisce direcţii positive. S'a creḑut de unii quĕ aquest filosofu, chiemat

a da legi morale junimii din Atena, a vrut a se prefacce quĕ ia nisce inspiraţii mai de sus, imitând pe queilalţi legiuitori ai antichităţii, pe Lycurg, spre esemplu, que pretindea quĕ lucreaḑă în numele oracolului din Delfi, pe Dracon şi pe Solon que se ḑiceau pe sine quĕ sunt interpreţii ,Deilor, dupŏ cum Numà pretindea mai încoà quĕ urmeaḑă dupŏ ordinele nimfei Egeriei; quĕ Socrate n'a făcut aqueasta de quât qua să'şi dea mai multă importanţă în ochii discepolilor sĕi şi să şi aibă asupra lor o putere mai absolută. Ansĕ aqueastă assimilaţiĕ nu'şi are nici un temeiu. Quĕci nu nu mai nimicu în characterul înţelleptului nu póte justifiicà aquest ipotes, ci âncŏ, în viaţa sa şi în resoluţiilei quelle mai grave, îl vede quine-và neîncetat urmând cu o convicţie a sa queea que îl îndemnà să facă aquel geniu. El credea într'ênsul precum credem noi în consciinţa nóstră. în aquel angel custode; nu erà o invenţie a lui spre a facce pe alţii săi creaḑă mai mult quelle ḑise. El nu va să suppuie pe nimeni de quât la Raţie, şi tot d'a una în numele ei reclamă. Prin urmare nu mai è nici o îndoială quĕ el credea în *demonul* sĕu, şi cu quât luminile lui sunt mai pre sus de alle altora, cu atâta nu putea priimì nici un modu de amăgire. Puterea quea mai mare cu quare póte quine-va subjugà naţii şi secoli este Reţia, cuvîntul quel dreptu; şi quând vorbesce quine-va pe faça şi cu adevĕrat în numele ei, n'are nici o nevoie de amăgiri.

Luminile lui îi da cunoscinţe asupra rapporturilor Omului cu Divinitatea, şi quând oracolul dela Delfi îl proclamò de quel mai înţellept din ómeni, ellu în locu de a depàrtà dela sine aquest glas, sau de a'l considerà ca o combinare óre-quare din parte preoţilor, vĕḑù acì cugetarea ênsuşi a Divinităţii. Esaminò vorba şi pe sine qua să se priceapă que au vĕḑut în ellu spre a'l numì quel mai înţelleptu, şi vĕḑù que nu póte fi alta de quât aquea modestie umilă prin quare îşi mărturisià tot d'auna nescinţa, ḑicênd quĕ nu mai atâta scie quĕ nu scie nimicu. Urmând pînŏ în capĕt fărŏ încetare consilliul Deului dela Delfi: *Gnothi seauton*, Socrate trebuià să ajungă neappĕrat a recunósce în suffletul sĕu şi aquea innoranţă naturală que o descoperì într'ênsul, şi aquel potent jocu de puteri morale, quare, aşà nematerial cum este, è ânsĕ incontestabil; esistă înĕuntru nostru întocmai ca lucrarea puterilor fisice în lumea din afarŏ. De acì vede quine-va la que doctrine neappĕrat trebuia să ajungă intelligenţa lui Socrate despre ḑeii patriei salle; şi daqua n'a înce-

tat nici o dată de a profesà un mare respect către instituţiile religióse, ânsĕ este învederat quĕ ellu nu le putea vedé alt fel de quât ca nisce forme neperfecte şi grosolane alle unui ordin de idei cu mult mai nalte şi mai curate în ochii lui, şi aqueste forme se încercò a le aruncà, a le desfiinţà arătândule de próste şi în neînvoire cu raţia umană, atât în schóla sa quât şi în piaţele Atenei. Numai è nici o îndoială quĕ Socrate a profesatu în nĕuntru sĕu un monoteismu óre-quare; şi în divinităţile tĕrrei salle nu recunoscea de quât manifestaţiile Fiinţei supreme, dupŏ cum o făcù mai apoi şi Platon discepolul sĕu, şi Ciceron mai tărḑiu que resumò tótă Grecia.

Morala lui Socrate în învoire cu teologia sa, întemeiată pe esistinţa lui Dumneḑeu şi nemurirea suffletului, erà cu totul religisósă. Ellu nu recunoscea alte prescripţii sau porunci generale şi necesarii de quât pe aquellea que le împunea raţia; pe aquestea ellu le considerà ca nisce emanaţii alle voinţei divine, şi pe quare le numià: νόμοι ἄγραφοι ὑπό τῶν θεῶν κείμενοι (legi nescrise împuse de ḑei), qua să le distingă de legile Statului puse de ómeni, que le numià νόμοι πόλως ὑπ' ἀνθρωπων κείμενοι. Printr'aqueasta dar el arătà mişcarea raţională a voinţei; în practică ânsĕ ellu nu distingea, cu atâta luare aminte, aqueastă mişcare raţională de mişcarea sensuală. Şi una şi alta, dupŏ cum ḑicea ellu, trebue să ne ducă la virtute. *Fii virtuos qua să fii ferice.* Morala lui se întemeia în ultimul analis pe aqueastă massimă. Socrate făcea împlinirea datoriilor să depênde dela întêmplări. Recomandà ânsă într'un chipu cu totul speţial temerea de Dumneḑeu ἐυσέβεια, pe quare o vedea ca fôntâna tutulor virtuţilor; înfrênarca, ἐγκράτεια; bravura, ἀνδρεία. şi justiţia, δικαιοσύνη. Virtutea, dupŏ dênsul, quâte o dată este naturală φυσική, quâte o dată procurată prin educaţie μαθέσει καὶ μελέτῃ In fine considerà înţellepciunea, pe quare nu pré o distingea de o înţeleaptă moderaţie numindu-o σωφροσύνη, că pe un resumat al tutulor virtuţilor, sau al frumosului şi bunului καλὸν κἀγαθὸν: *a face bine* şi *a fi bine* le considerà ca fôntână necesarie a fericirii ἐυδαιμονία. A face bine şi a fi bine sunt aşà de unite între sine în quât formă scopul quel mai înalt que póte a'şi propune Omul, binele suveran al umanităţii, şi de aqueea pe amêndoĕ, ellu le arătà cu un nume; ἐυπραξία.

Aquestea sunt trăsurele alle aquestei etice din quare ellu făcù o sciinţă que o lăsò, atât de bellă şi mare, de mostenire lui Platon, şi pe quare Platon o

transmisse înavută şi înfloriţită la schóla lui Aristotele. Ansĕ se póte vedea quĕ nisce trăsur' numai aşà risipite nu potu arătà de quât o idee fórte puçină a aquestei *didaskalii* atât de viie, atât de drepte, pline de fineţă şi de profunditate, de focu şi de înălţare, didaskalii a unui înţellept, a quărui viaţă răpită de un oracol în folosul Atenei şi a Greciei, îndreptată pe drumul quel bun de un geniu tutelar şi de o meditaţie sublimă, fu o esistenţă întrégă consacrată la ideea datoriei.

IV Proces si mórte.

Legislaţia Atenei, atât a lui Solon quàt şi a lui Dracon que n'avea mai nimicu despre morală, erà într'adins şi severă pentru religie. Da pedépsa cu mórtea la ori que cetăţean que ar attacà ḑeii ţĕrrei. Socrate nu attacà d'adreptul religia patriei salle; quĕci, de şi lepĕdà queea que, în tradiţiile populare, erà în contra raţiei şi a moralei, ânsĕ nici de cum nu attingea instituţiile publice. Cu tóte aquestea ellu vrea să curăţe credinţele şi să puie în locul lui Joie, desfrĕnat, întinat de tóte neputinţele, de tóte viţiurile ómenilor, un Dumneḑeu perfectu, avênd în ainte numai perfecţia şi fericirea speţiei umane. ‚Si de nu póte quine-va ḑice cu încredinţare quĕ ellu a avut projetul de a reformà antinca religie şi a stabilì alta nuoă; ânsĕ nu è îndoială quĕ doctrina lui încetul cu încetul trebuià să sape pe desubt politeismul, şi să ânalţe monoteismul pe ruinele lui. Preoţii o simţirŏ aqueasta. Vĕḑurŏ în Socrate pe continuătorul quel mai pericolos al tutulor aquellor filosofi, quari, dela Talete, didesserŏ atâtêa lovituri religiei; şi, cu tóte quĕ Socrate nu încetà discepolilor sĕi a observà cultul stabilit, a adresà rugi şi a adduce sacrificiuri ḑeilor patriei, a se consultà cu ei la tóte occasiile importante şi a împlinì 'ordinele lor, ânsĕ ei îi jurarŏ o ură que nu se mai împăcò de quât cu mórtea lui.

De altă parte sofisti demascaţi şi discreditaţi prin Socrate, autorii dramatici, a quăror licenţa ellu o defaimasse fórte severu, demagogii pe quari nu s'a temut ai convinge de necapacitatea lor şi de réoa credinţă, n'asteptà de quât o occasie spre a'şi resbunà; şi toţi inemicii aqueştia, adică ómenii quei mai potenţi din Atena îşi punea tóte puterile spre a întărîtà antipatiile şi urele populare asupra filosofului. Intriga aquesta fu mare şi cu mult mai din ainte, quĕci representaţia comediei *Nubele* a lui Aristofane (v. Aristof. Periodul V) plină de insinuaţile quelle mai perfide, este cu 24 de anni înaintea procesului aquestui înţellept. Intriga

aqueasta la început erà puçină şi Socrate credea quĕ a desarmat'o. Atât erà de mare şi mai presus de tóte calomniile în quât s'a dus şi a assistat singur quând s'a representat Nubele. Cu tóte aquestea, calomnia mergea crescênd din epocha aqueea şi circonstanţele politice addusserŏ a'i da o putere de mórte.

Politica Atenei, de quând aristocraţia resturnasse regalitatea, stà în aqueste doĕ questiuni: miḑlocul de a învinge Sparta (questiunea esterioră); şi miḑlocul de a stabilì democraţia (questiunea interioră). Democraţia naintasse aşà de mult, în quât se appropià de ochlocraţie. In ochii lui Socrate i se părea quĕ pré mult s'a întins; şi astu cugetător în quelle adevĕrat folositóre, ca şi toţi filosofii de schóla lui, nu îşi ascundea nici de cum nemulţumirea şi dispreţul pentru un guvernu unde şi quel mai grosolan cetăţean să aibă dreptul de a paralisa cugetările minţilor quellor mai nalte şi mai prevĕḑĕtóre. Nu lăsasse nici o occasie a glumì în chieltuiala aquellor făurari, potcovari, lemnari que pretindea quĕ pot mênà republica fărŏ a înţellege nimicu din trebele Statului Isbia adesea şi instituţiile, şi elle erà scumpe popolului. Atena se lăudà cu alle lui Solon, pentru quĕ o mântuisse de alle lui Dracon şi de jugul aristocraţiei; aqueste legi soloniene, de şi despărţià pe cetăţeni în clase, ânsĕ priimià şi pe proletari în foncţiile *judilor*. Un filosof erà în stare să judice altfel nisce instituţii de quare se bucurà popolul atâta şi quare avea pre lângŏ bunuri şi atâtea viţiuri; quĕci Solon şi ellu lăsasse la capriçul sórtei allegerea cetĕţenilor chiemaţi a judicà pe queilalţi; şi dela Solon, în locu de a îndreptà aquellu viţiu, îl întinsesserŏ în quea mai mare parte a magistraturelor. Socrate ânsĕ în locu de a însemnà aquest viţiu cu binele şi cu blândeţe, începù a'l isbì asfel quât întărîtò minţile. Censurele şi criticele lui întărîtasserŏ mulţimea que erà gelósă de drepturile salle, şi demagogii făcurŏ popolul a crede quĕ ideile lui Socrate sunt aristocratice; Pe de altă parte se mai grămădirŏ şi altele asupra filosofului. Eà în quelle dupŏ urmă, pe atunci, din alle bătăliei Peloponesului; democratica Atenă perdusse în luptă cu Lacedemona, quare de mult âncŏ, dela Pisistratidi, pretindea a'i impune instituţiile salle aristocratice, şi Sparta devenind dómnă Atenei, desfiinţasse aquellaşi guvernu ochlocraticu pe quare Socrate îl combatusse cu atâta energie. Un general Lacedemonian a nume Lysandru pusesse, în locul senatului, de quare Atena erà atât de altieră, un corpu de trei-ḑeci de tirani,

din quare unul, Critia, fusesse discepol al lui Socrate. Escesurile elevului se putea reduce asupra maestrului, cu tóte quă el avù curagiu a se oppune în contra appĕsătorilor patriei salle ca nimeni altul din quâţi îl accusarŏ de partisan al aristocraţiei şi al inemicilor patriei. Pe lûngŏ aquestea, viaţa şi purtările lui Alcibiade, alt discepol al înţeleptului reformator, făcea pe popol a crede calomniile poeţilor que ḑicea quĕ ellu corrumpe junimea. Nimicu mai natural de quât a vedea tóte urele a se concentrà asupra aquelluia que unià în sine pe quea mai potentă din tóte aristocraţiile, adică aristocraţia geniului şi a virtutei. Socrate erà pré mare şi calomniile nu'l putea resturà fărŏ greutate; trebuià să se înfăçişeḑe occasia. Acum venisse momentul de a'l accusà, nu mai lipsià de quât un capu quare să ia asuprăşi a fi interpretul atâtor ure grămădite. Se presentò Anytus. Aquesta erà potent, impetuos réḑĕmu al democraţiei şi inemicu personal al lui Socrate que îl suppĕrasse amar în mai multe împregiurări. Un singur numai obstacol împedicà de a se începe persecuţia: se didesse decretul de amnistie generală dupŏ liberarea Atenei prin Trasibulu, şi quare impunea o tăcere absolută despre tóte quelle trecute, afarŏ de quei trei-ḑeci de tirani. Allesserŏ dar un alt miḑlocu de accusaţie şi se decisse qua Melitu, poetu fărŏ talent, să accuse pe Socrate quĕ a vrut să întruducă, subt numire de geniuri *demonia*, nisci divinităţi nuoe, să corrupă junimea Atenei prin massimele lui. Accusaţia fu în termenii următori. „,Deii que'i crede cetatea el nu îi crede, alte nuoe geniuri (*demonia*) întruduce, şi pe junĭ corrumpe.„ Capii accusaţiei erà îndemânaticu alleşi, quel din urmă mai vîrtos fu atât de dibaciu în quât fărŏ a călcà legea amnistiei, adducea fórte subţire a minte opiniile antidemocratice alle lui Socrate şi înspăimîntà un popol cu atâta mai prepuitor cu quât fusesse despuiat de curênd de autoritatea sa. Lykon, orator popular promisse a susţine accusaţia.

Socrate nu se temù nici de cum de pericolul que'l ameninţà. ci plin de încredere în viaţa sa trecută şi bravând mórtea, nu voì nici a se micşorà pînŏ la rugăciuni, nici a iertà amicilor sĕi a alergà la óre quare miḑlociri; refusò apologia que Lysia quel mai celebru din oratorii aquellui timpu, compusesse spre a'l appĕrà. „,Deii îmi prepară o mórte pacefică, ḑisse ellu (dupŏ apologia que Senofonte pune în gura lui): asta è singura mórte que aşu puté dorì. Posteritatea va judica pe judicătorii mei şi

pe mine; ea îmi va da aquea dreptate, quĕ în locu de a cugetà a corrumpe pe concetăţenii mei, am lucrat fărŏ încetare a'i facce mai buni.„ Se înfăçişŏ dar înaintea trebunalului Heliastilor, compus de cinci sute de judicători apprópe, scoşi din quelle mai din urmă clase alle popolului. In locu de a cădé să le îmmóie severitatea prin concessii sau appĕrări, par'quĕ n'avea alt cuget de quât cum săi întărîte mai mult, de va judicà qine-và dupŏ mărimea suffletului cu quare vorbià. Vrù quel puçin săi mai puie pe callea datoriei şi a fericirii pentru ultima óră, îşi proclamò credinţa şi geniul *(demonion)* pentru quare îl accusà quĕ a făcut o divinitate din el; proclamò que însciinţările que îi da glasul aquestui geniu din nĕuntru sunt de mii de ori mai preferabile de quât arătările que cred que le facu sborul passerilor; arătò de façă innoraţa aquellei populaţe que nu scie nimicu din quâte trebue să scie şi îi addusse a minte pentru que oracolul îl numisse de *quel mai întellept din ómeni* pe ellu que erà încredinţat quĕ nu scie nimicu. Mulţimea fu sdemnată de aqueastă lecţie. Ellu ânsă mai adăogò aqueastă ameninţare: "De mĕ veţi trimite înapoi iertat cu condiţie de a nu mai filosofà vĕ voiu respunde fărŏ a mai sta la îndoială: Atenienilor, cu vĕ respectu şi vĕ iubescu; ânsĕ mai bine mĕ suppuiu la Dumneḑeu de quât voĕ, şi pînŏ quând voiu mai resuflà, nu voiu încetà a avé, cu quei que voiu întîmpinà, aquellea vorbe que am avut şi pînŏ acum: "O etere! cum nu'ţi è ruşine să tot cugeţi cum să'ţi adaogi averile, să'ţi căştigi credit şi onori, şi nu te occupi de suffletul şi perfecţia ta!„

Cu tótă aqueastă tărie şi refus óre cum de appĕrare, judicători furŏ împărţiţi în doĕ păreri, şi numai trei voturi mai lipsià qua să fie mântuit înţelleptul. Fu declarat de culpabil. Legea fiind quĕ nu determinà pedeapsa, ellu putea dupŏ legislaţia ateniană, a se condamnà singur şi a schimbà pedeapsa cu mórtea, querută de Melitu, într'un esiliu sau într'o amendă Ansĕ cugetò quĕ lucrând asfel, s'ar recunósce singur de culpabil. Nu voì nici de cum, şi mai adăogò şi o ironie sublimă. "Atenieni, strigò ellu într'un al doilea discurs, fiind quĕ m'am consacrat cu totul în serviţiul patriei melle, lucrând fărŏ încetare a facce mai virtoşi pe concetăţenii mei; fiind quĕ 'mi am nengrijit, spre aqueasta, trebile casei, dregătorii şi demnităţi, mĕ condamnu eu ênsumi dar pentru remăşiţa ḑillelor melle, a mi se da quelle de nevoie spre vieţuire în Pritaneu cu chieltuiala republicei.„ Respunsul aquesta se părù drept

culmea unei cutedări atât fărŏ temere. Opt-đeci din judicătorii que îi erà părtinitori mai nainte se declararŏ în contra lui: fu condamnat la mórte. Ellu aşteptà sentinţa şi într'un al treilea şi ultimu discurs şi đisse concetăţenilor sĕi: "Quând copiii mei vor fi mari, de îi veţi vedé căutând averi sau alt que-va afarŏ de virtute, pedepsiţii suppĕrândui dupŏ cum v'am suppĕrat eu pe voi, şi daqua se vor crede pe sine quĕ sunt que-va, cu tóte quĕ nu vor fi nimicu de ei, făceţii a se ruşinà de îngônfarea lor!,,

Toţi scriitorii antichităţii stigmatisă ca nedreaptă condamnaţia capului schólelor filosofice alle Atenei. Socrate que nu se vedea de culpabil nu fu mîhnit de condamnaţia sa, şi nici nu se încercò a scăpà de mórtea la quare îl suppunea. Unul din discepolii sĕi appropiinduse de dêndul în momentul quând erà să'l ducă la închisóre, şi arătândui durerea de a'l vedé să móră innocent: "Ai fi vrut óre, îi đise ellu, să moru culpabil?,, Esecuţia fu amânată pînŏ la înturnarea navei sacre que erà să plece a doa-đì dupŏ sentinţă qua să ducă la templu lui Apollon dela Delos offrandele Atenei, quĕci legea nu iertà să se ommóre omu în quât aqueastă navă erà în drumu pe mare. Trei deci de đille trecurŏ asfel, şi neîncetat filosoful îşi urmà lecţiile în închisóre cu discepolii sĕi cu atâta pace a suffletului. "Ei potu să mĕ uccidă, đicea ellu, nu potu ânsĕ să 'mi facă rĕu.,,

Cu o đì mai nainte de reintrarea în Pireeu a navei fatale, Criton alergò diđi de dimineaţă conjurându'l să fugă din închisóre, alle quării porţi putea să i se deschidă, prin preparaţiile que a făcut, şi a se refugià în Tessalia. Ansĕ rugăciunile îi furŏ în deşertu, şi Socrate neclintit îi respunse quĕ se cuvine în tóte a se suppune legilor patriei. "N'aveam, adăogò ellu, dupŏ prima senţinţă de quât a mĕ condamnà la esiliu, vruiu să mi se facă alta, şi am spus de faţă quĕ preferu mórtea din esilul. Acum să mĕ ducu, neţiindumĕ de cuvîntul meu, să arăt străinilor pe Socrate proscris, umilit, călcător al legilor cu fuga şi inimicu al autorităţii qua să'mi scapu quâte-va đille laghide şi vestedite? Să lăsăm vorbele aquestea, scumpul meu Crition, şi *să naintâm fărŏ a ne teme de nimicu pe drumul pe quare ne conduce Dumnedeu.,,*

Ultima đì a lui Socrate resărì. Venirŏ a'l însciinţà quĕ este să móră şi îi scósserŏ férrele, Discepolii şi quei de apprópe ai sĕi venirŏ. Aflarŏ în închisóre şi pe femeea lui, Santipe ţiind în braçe pe quel mai micu din co-

piii sĕi şi plângênd în ţipete de disperaţie. Furŏ nevoiţi a o scóte d'acolo. Atunci Socrate începù aquea cuvîntare asupra nemurii suffletului, a quăria schiçă ne-a conservat'o Platon sub titlu de Fedon. Intr'aquestea sórele appunea şi crepuscula însciinţà pe filosof despre appropierea ultimei salle ore. Ellu ḑisse sài frece băutura şi săi adducă cupa cu cicută pe quare o luò cu o mână sigură şi firmă şi o bĕù tótă cu încetul şi în pace în miḑlocul lacremelor şi suspinelor amicilor sĕi. Incepù apoi a se preâmblà pînŏ quând îşi simţì piciórele quĕ nu'l mai ţinu; se culcò apoi pe spate — "Criton, strigò ellu d'o dată, avem a sacrificà un cocoşu la Asclipiu; nu uità să ne desfacem de datoria aqueasta." Que vrea să înţelleagă cu aqueasta? Ii veni frică de mórte quând o vĕḑù aşà de apprópe, şi alergà cu sacrificiu la ḑeul que vindecà pe quei bolnavi, sau pînŏ în ultima oră nu vrea să easă din legile şi datinele ţerrei salle? sau fu şi aquecsta ó ironie, vrênd să arate quĕ dupŏ que a lucrat o dată cicuta în ellu, să viie acum Asclipiu a'l scăpà daqua póte? Nu se scie. Socrate apoi accoperidu'şi capul cu manta, îşi dette suffletul la anul 400 înnainte de I-Ch. Nu trecù mult dupŏ mórtea lui şi Atenienii se repentirŏ de judicată cu quare 'l au condamnat, şi îndată înălţarŏ o statuă de bronz victimei lor. Căḑù cu adevĕrat în lupta cu prejudiţiile secolului şi alle concetăţenilor sĕi, posteritatea ânsĕ la quare şi appelà ellu, îi confirmò titlul de *quel mai înţelept din toti Grecii* que i'l disse oracolul dela Delfi.

Amorul bunului şi al frumosului, nesaţiul de a se nutri întru contêmplarea şi a unuia şi altuia, şi de a le facce a predominà în pregiurul sĕu, espuinduse pentru aqueasta în tóte pericolele. Ura asupra viţiului pe quare îl considerà ca o rătăcire şi fôntână a rĕului; o indulgenţă plină de bunătate pentru împuţinările şi abatterile altuia unită cu o severitate estrema asupra sineşului; o sufferinţă pe quare femeea sa Santipe 'ia pus'o în quele mai aspre tentaţii fărŏ să 'l facă a o perde un minut; o desinteresare pe quare nici inemicii lui nu puturŏ a nu'i o recunósce; temperanţa şi moderaţia în tóte; o egalitate a umórei de a nu se vedea nici mai mênios nici mai voios de quât tot d'a una, o seninătate şi pace a suffletului que îl făcea ne încetat a fi într'o bucurie moderată şi fărŏ încetare, şi un respect profund către *sacesdocul moral* que îi impusesse Divinitatea; aqueste sûnt characterele principale alle vieţei lui Socrate. Quât pentru curagiu şi bravură

a dat probele quelle mai strălucitóre în atâtea campanii şi la assediul dela Potidea unde scăpò pe Alcibiade. Curagiul sĕu civil egalà pe quel militaru; şi îl aratò mai cu prisos într'o împregiurare quând el singur dintre toţi Pritanii cutedò a bravà furórea unei mulţimi de popol eşită din minţi quare în mari strigări querea mórtea ammiralilor vingĕtori în batallia dela Arginuse şi pe quari o tempestă 'ia împedicat de a da îngroparea ostaşilor morţi în aquea luptă.

Quâte-va anecdote şi despre traiul lui cu femeea sa. Santipe erà o femee rea cicălitóre, furiósă; şi cu quât ea se distingea între femei prin rĕutate, cu atâta Socrate se distingea prin blândeţe şi răbdare. Quând venià amicii şi discepolii sĕi la dênsul; quând aqueastă femee le întrerupea vorba prin strigările şi purtările ei, îi disserŏ o dată unii: cum poţi să mai sufferi femeea asta în casă? — Tu cum poţi să sufferi gîscele în curte? respunse Socrate. — Gîscele încai îmi facu oĕ, adăogò. Interlocutorul. — ,Si ea îmi face copii, respunse Socrate.

Santipe pe lângŏ altele avea şi învĕţul quând erà înfuriată să dea ori cu que se allà în mână. Intr'o di, dupŏ atâta cicălire, trîntiri de uşe şi larmă mare, aruncò în capul lui Socrate un vas plin cu nisce lături sau spurcării. Socrate se scuturò, se duse să se spele, şi disse către quei de façă cu quea mai mare paçe: "Dupŏ tunete adesea vine şi plóiea.,,

V Revolutia operata de Socrate în Filosofie.

Socrate a făcut în filosofie o revoluţie complectă. Au dis unii quĕ ellu a făcut'o să descindă din ceru; aqueasta è o disă şi adevĕrul în sine e mai mult de quât disa, quĕci Socrate nu numai a pus în locul studiului universului, studiul Omului, şi a fondat psichologia, basul a ori que metafisice, desgustat de vanele speculaţii alle quellor mai nainte de dênsul, şi convins quĕ aquellea n'adducea nici un folos umanităţii, ci şi a luat din ceru şi a dat pămîntului principul supremu al filosofici; ellu a disu quĕ Dumnedeu è reflettat şi recunoscut în sufflet, este quel que lumineadă consciinţa şi conduce voiea nóstră. Studiu al suffletului, studiu al consciinţei sau psichologie şi morală; studiu al ordinelui în lume, studiu al ordinelui în Stat, sau religie şi politică: aqueste patru mari sciinţe furŏ nu numai create de Socrate ci şi aşşedate pe adevĕratele lor fondamente, pe aquelle fondamente quare, în diversele schóle eşite din sciinţă avea să aibă pe sine nisce edificiuri atât de mag-

nefice şi atât de variate. Dialectica, şi ea, de şi n'a luat dela dênsul nisce forme nuoe, deveni ânsĕ în întrevorbirile salle un studiu înălţat prin sujetul şi scopul quăruia ea îi servià drept organ, şi prin spiritul de cuviinţă şi dreptate cu quare ellu o mênà. Singură numai teoria lui asupra *legilor nescrise*, νόμοι ἄγραφοι avù o influinţă nemărginită asupra moralei.

Dupŏ mórtea lui, scólai se împărţì în mai multe, depărtânduse unele mai mult şi altele mai puçin de doctrina lui, şi şi combătêndu-o quâte o dată. *Scóle socratice* se numescu 1° scóla dela Megara, fondată de Euclide; 2° scóla cyrenaică, de Aristipu; 3° scólă cinică, de Antistene; 4° scóla dela Elea, de Fedon; 5° scóla academică, de Platon. Scóla peripateticiana, fondată de Aristotele, fu mai mult fiie a academicei de quât a scólei socratice. Pe lângŏ aquestea şi alte scóle âncŏ ca a Pyrronienilor, Herillienilor, Epicurienilor şi Stoicilor que se formarŏ mai în urmă se reducu tot la scóla lui Socrate, luând numai quâte un principu osolat şi desvoltându'l fărŏ a urmà întru tóte adevĕratul şi întregul spirit al maestrului.

Aquest filosofu n'a scris. Diogene Laertie a conservat un fragment al unui imnu que ar fi compus ellu în onórea lui Apollon, şi o fabulă din alle lui Esopu que ar' fi pus'o ellu în versuri. Aqueste doĕ scrise, de sunt autentice, nu dau o înaltă idee despre talentul la scris al autorului. Discepolii lui, şi mai vîrtos Senofonte şi Platon, punu în gura lui vorbe cu mult mai frumóse. Succesorii lui Platon şi Senofonte, filosofii tutulor secolilor s'au occupat de Socrate ca de adevĕratul tată al filosofiei. N'ar' putea quine-va spune a nume tóte scrierile que vor a esplicà viaţa şi doctrina lui. Un mare numĕr tractă speţial numai pentru geniul lui, sau aquel pretins demon familiar. Ca tată al filosofiei a lăsat'o posterităţii a o lucrà şi a o perfectionà. In ḑioa de astăḑi filosofia è cu mult mai naintată, şi tot que îşi are şi îşi va avé în tot d'auna valórea sa, este metodul sĕu, ellu è unicu şi eternu.

MATTER.

DiVINA COMEDIE.

INFERNUL

CANTUL PRIMU.

In miḑlocul càllĕtoriei vieţei nóstre[1] mĕ aflaiu într'o selbà întunecósă[2], quĕci din callea dréptă mĕ rĕtucissemu.

Ah! quât è de dureros a spune cum erà de selbatică selba aqueasta şi aspră şi tare în quât şi'n cuget îmi renoesce frica!

Atât è de amară în quât puçin mai mult è mórte: spre a tractà ânsĕ de binele que 'mi am aflat, spune-voiu despre quelle lalte lucruri que îmi descoperiiu.

Nu sciu bine a reḑice cum intraiu acolo, atât eram plin de somnu în puntul aquella quând abandonaiu adevĕrata calle.

Ma quând ajunseiu la piciorul aquellei colline, acolo unde se terminà aquea valle que îmi împlusse inima de frică,

Cătaiu în sus şi'i vĕḑuiu spetele 'nvestite de raḑele aquellui planetă[3] quĕ mênă p'or quine pe ori-que calle.

Atunci fu frica puçin allinată que'mi remăsesse în lacul inimei nóptea întrégă quĕ-o petrecuiu cu-atâta durere.

,Si precum aquella que cu resufflarea 'n neastîmpĕr, eşit afarŏ din pelagu pe ţermuri, se 'ntórce l'apa periculósă şi cată;

Asfel sufﬂetul meu que fugià âncŏ. Se 'ntórse 'n apoi a contèmplà pasul que nu lăsò vr'o dimióra persónă vie[4].

Apoi, reposându'mi stătuta'mi carne, reluaiu callea pe deserta plage[5], asfel cum, piciorul quel vîrtos erà mai jos tot ellu.

,Si étŏ quam la 'nceputul suirii o panteră[6] uşóră şi sprintenă mult, coperită în pelle maculată.

,Si nu se depărtà, îmi sta în ainte şi 'mi împedicà atât amea calle, quât fuiu spre renturnare de ori de ori întors.

Timpul erà în factul dimineţei, şi Sórele se suià în sus cu aquelle stelle que-au fost cu dênsul quând amorul dinvin,

Miscò la 'nceput aquelle frumóse lucruri; şi mĕ făcurŏ a sperà de bine la pellea 'mmaculată aquellei feare

Ora dimineţei şi stagiunea dul-

ce. Nu ânsĕ-atât pe quât frica mĕ luasse la vederea unui leu que îmi appărù[7].

Aquesta 'mi părea quĕ vine către mine cu capul în sus şi cu turbată fame în quât părea que ş'aerul se teme de dênsul.

Apoi o lupă[8] que atât erà de macră şi costelivă în quât de tóte dorinţele semĕnà încărcată şi pe mulţi ómeni 'i a facut miseri.

Aqueasta 'mi adaosse atâta greutate prin frica que eşià din a ei vedere, în quât perduiu spre mai sus speranţa.

,Si precum è aquella que voios câştigă şi vine-apoi timpul que'l face a perde, în quât în ori-que cuget s'attristă şi plânge;

Asfel mĕ fece bestia fărŏ pace, que vinindu'mi în contra puçin quâte puçin, mĕ rempingea acolo unde sórele tace.

Unde mĕ prevălliam în locul affund, înaintea occhilor îmi eşi... quine prin lunga tăcere semĕnà mutu.

Quând vĕḑuiu p'aquesta în desertul mare: miserere de mine! strigaiu către dênsul, ori quin'ei fi, umbră sau om în adevĕr.

El îmi respunse: "Nu omu ci om o dată fost-amu, şi părinţii mei furŏ Lombarḑi şi Mantovani de patrie amêndoi.

"Născuiu sub Iuliu, în dillelei din urmă, şi vĕḑuiu Romă sub bunul August în timpul ḑeilor neadevĕraţi şi mincinoşi.

"Poet eu fuiu şi cântaiu pe piul fiiu al lui Anchise que venì din Troia, dupŏ que superbul Ilion fu arsu.

Ci tu de que te 'ntorni iarŏ l'aquelle lungi amare? de que nu sai sus pe desfătosul munte que è principul şi causa de ori que bucurie.

" — Or esci tu Virgiliu quella, ş'aquea fôntână que respânde un rîu de cuvîntare aşà de largu? respunseiu eu cu ruşinósă frunte.

O al altor poeţi onóre şi lumină! fie'mi d'ajutor lungul studiu şi marele-amor que m'au făcut a cercà a ta carte.

Tu esci al meu maestru şi autorul meu. Tu singur esci aquella dela quare luaiu frumosul stil que'mi a făcut onóre.

Veḑi bestia pentru quare mĕ înturnaiu, ajută'mi asupră'i faimóse 'nţellepte, quĕ'mi face-a-tremà si vine şi pulsul.

"— Cuvinese ţie să iei altă calle, îmi respunse el dupŏ que lăcrĕmând mĕ vide, de vei să scapi din locul esta[9] selbaticu.

Quĕci bestia astă pentru quare strigi nu lasă pe nimeni a'şi căută de calle ci 'l împedică-atâta quât îl uccide;

,Si-e de natură atât de rea şi crudă quât nu'şi mai împle lacoma voie, şi dupŏ mâncare 'i è şi mai mult fame de quât nainte.

"Multe sunt animalele cu quare

se 'mperechie, şi vor mai fi ăncŏ pînŏ quând va venì copoiul[10] que o va facce în dureri să mórä.

Aquesta nu se va nutrì nici cu pămînt nici cu metal, ci cu 'nţellepciune amor şi virtute şi a lui naţie va fi 'ntre Feltru şi Feltru.

Astei umile Italii fi-va el mântuirea pentru quare murirŏ verginea Camilla, Eurialu şi Turnu şi Nisu de vulne.

Asta o va allungà prin ori que cetate, pîn'o va 'mpinge în infernu, de unde Invidia la'nceput o trimisse.

Acum eu pentr'al tĕu bine cugetu şi discernu să vii dupŏ mine şi fi-voiu a ta căllĕuḑă şi te voi trage d'aci în locul eternu.

Unde-auḑi-vei disperatele gemete, vei vedé anticele sufflete 'n durere que-a doa mórte fiequare 'şi strigă.

,Si vei vedé p'aqueia que se împacu cu focul, quĕci speră a venì óre-quând între sufl1etele beate,

La quare-apoi de vei voi să te sui, va venì animă de quât mine mai demnă; cu dènsa te voiu lăsà l'amea despărţire.

Quĕci Impĕratul que colo sus domnesce, pentru quĕ fuiu rebel l'a lui lege, nu voiesce qua prin mine nimeni să viie 'ntr'a lui cetate.

Preste tot el comândă ş'acolo rege, acolo 'i è cetatea şi înaltul tron, o! ferice d'aquella queacolo s'allege!„

,Si eu lui: "Poete, rogu-te pe aquest Dumneḑeu quare tu nu 'l cunoscuşi, qua să pociu fugi de rĕul aquesta şi de mai rĕu,

Du-mĕ acolo unde ḑiseşi acuma să vĕḑu pórta Santului Petru şi pe aqueia pe quarĭ'i faci de disperaţi atâta.„

Atunci el se mişcò, şi eu îi ţinuiu urma.

CANTUL II.

,Dioa se ducea şi aerul brun trăgea animalele que sunt asupra pămîntului dela faticile lor; şi eu singur unul,

Mĕ preparam a ţine lupta şi a drumului şi a pietăţii despre quare tracta-va mintea'mi que nu se rătăcesce.

O muse, o geniu înaltu, acum ajutaţi'mi, o minte que scriseşi queea que vĕḑuiu; acì se v'arătà a ta nobilitate.

Eu începuiu: "Poetă, que mĕ duci; veḑi'mi vîrtutea de este ea potentă mai nainte d'a mĕ 'ntroduce în aquea trecere 'naltă.

Tu ḑici quĕ părintele lui Silviu[1], corruptibil ăncŏ întrò în locuri immortale, şi fu acolo aievea.

"Aşà daqu'advesariul de ori que relle îi fu propiţiu, cugetànd la 'naltul effect que erà să ésă dintr'ènsul, şi quine şi quare;

"Omul cu minte póte vedé şi 'n-

ţellege de que el fu, în empireul ceru, allesu de tată la alma Romă şi l'al ei imperiu.

,Si dênsa şi dênsul, vrênd a spune-adevĕrul, furŏ stabilite pentru locul sânt, unde şéde succesorul mai marelui Petru.

Pe drumul asta que tu îl laudi atâta, el audì lucruri que'i furŏ de bine şi pentru victoriai, şi pentru papala mantă.

Se dusse-apoi vasul alleggerii[2] spre-a aflà întărire credinţei que è principiu pe callea mântuirii.

Eu ânsĕ pentru que să 'mi viiu? sau quine 'mi iartă? Eu nici Enea nici Paul sunt. Demnu d'aqueasta nici eu nici alţii mĕ credu.

Pentru quĕ, de am venit o dată, temu-mĕ venirea'mi să nu'mi fie nebună. Tu esci înţeleptu şi pricepi mai bine de quât eu judicu.,,

,Si precum è aquella que desvoiesce queea que a voitu, şi pentru cugete nuoe îşi schimbă cugetul, în quât se lasă de tot quea-a începutu;

Asfel făcuiu şi eu pe quea obscură cósta, quĕci cugetând consumaiu întreprinderea que-o începuiu cu-atâta ardóre.

,, — D'am audit bine a talle vorbe, respunse umbra aquellui marinimu, suffletu tĕu, è lovit de 'mpuçinare,

Que de multe ori se pune pe omu şi 'l întórce din onorate fapte, ca falţa vedere quând bestia umbră.

Qua să te scapu din temerea asta, îţi voiu spune pentru que veniiu şi que audiu în puntul d'ântêiu que mĕ 'ndurò de tine.

Eu eram între-aqueia que se curăţa, şi o Dómnă mĕ chiemò, beată şi bellă, atât în quât o rugaiu să'mi comânde[3].

Luciau ochii ei mai mult de quât stella şi începù a'mi dice suavă şi blândă cu angelicai voce în dulceai vorbire.

O animă cortesă Mantovană, a quărui famă âncŏ ţine în lume, şi va ţine quât mişcare se 'ntinde;

Amicul meu, şi nu al Fortunei, în plaiul desertu s'a împedicatu şi din drumu se 'ntórse de frică.

Mĕ temu să nu fie atât de rĕtăcitu, în quât să fiu venită târdiu în ajutorui, dupŏ quelle que audiiu în ceru despre dênsul.

Mişcă-te, dar, şi cu vorba'ţi frumósă şi cu totu que póte a'l scăpa, ajută'l asfel cum să fiiu consolată.

Eu sunt Beatrice, que dicu să te duci. Vinu din locul unde dorescu a mĕ 'ntórce. Amorul mĕ mişcă que mĕ face-a vorbì.

Quând voiu fi 'naintea Domnului meu, m'oiu lăudà de tine adesea la dênsul.,, Tacù atuncia, s'apoi începuiu eu:

,, O Dómna de virtute prin quare singură speţia umană întrece tot que se coprinde del'

aquel ceru în jos que'şi are mai mici cercurile salle,

Atât m'aggradă a ta comandă, în quât m'am supus şi'mi pare târdiu; nici nu mai ai a'ţi spune dorinţa.

Ci, spune'mi cum este de nu ai témă a venì aci jos în centrul asta din nemerginitul locu unde ardi a te 'ntórce?„

— Daqua tu vei să scii atâta tóte, spune'ţi-voiu în scurt, îmi respunse ea, pentru que nu mĕ temu a venì acì în întru.

Cuvine-se a se teme d'aquelle lucruri numai que au putera a facce altuia rĕu. De altele nu, quĕci nu sunt de temutu.

Eu sunt făcută de Dumnedeu asfel prin graţia Lui, în quât miseria vóstră nu mĕ attinge, nici flacăra estui incendiu nu mĕ assare.

E o Dómnă gentila[4] 'n ceru que plânge de aste 'mpedicări unde eu te trimiţu, şi quare judicata dură de sus o 'nfrânge.

Aqueasta querù la Lucia[5] în ruga sa şi disse: Al tĕu credincios acuma are nevoie de tine, şi eu ţi'l recomandu.

Lucia inemică d'ori-que inimă crudă, se mişcò şi venì în locul unde eram, şi şedeam cu antica Rachel[6].

Imi disse: Beatrice, a lui Dumnedeu adevĕrată laudă, quĕci nu alergi în ajutorul aquelluia que te amà atâta, şi eşi pentru tine din turma volgară?

N'audi tu plângereai durerósă, nu vedi tu mórtea que îl combate pe rîul aquella mai tempestos de quât marea.

In lume n'au mai stat ómeni mai răpedi a'şi facce folosul sau a fugì de bagub' pe quat fuiu eu audind vorbele-aquestea.

Veniiu acì jos din beatul meu scamnu[7], încredinçĕndumĕ în vorba'ţi onesta qu'adduce-onóre şi ţie şi quellor que-oascultă.„

Dupŏ que îmi vorbì aquestea, ochi lucitori lăcrămând' şi 'ntórse, quare mĕ făcù să viu şi mai iute.

,Si veniiu la tine, dup'a ei voinţă, te luaiu din aintea aquellei fére, que 'ţi închidea scurta suire-a frumosului munte.

Dequi que è? de que? de que mai stăi? De que atâta 'mpuçinare în inima ta? De que curagiu şi francheţă nu ai.

Quând trei bine-cuvîntate Dómne s'occupă de tine 'ntr'a cerului curte şi vorba mea atâta bine 'ţi promite?„

Precum floricellele înclinate şi 'nchise de frigul nopţii, cum le albesce sórele, se îndreptă tóte deschise p'a lor tulpine,

Asfel şi eu mĕ făcuiu din stàtuta'mi virtute, şi atâta curagiu îmi intrò în inimă, quât începuiu ca un omu determinat:

“ O Charitabilă aqueea que-alérgă în ajutoru'mi! şi tu bine voitor que ascultaşi în dată l'adevĕratelei vorbe que ţi le disse!

Tu îmi împluşi inima atâta de dorinţă spre a venì cu alle talle vorbe, quât mĕ 'nturnaiiu iarŏ la primul meu cugetu.

Aide acuma, qu'o singură voie è d'amêndoi: tu conductorul, Domnul şi maestru meu.,, Asfel îi vorbiiu, şi 'ndată cum se mişcò,

Intraiu în drumul înaltu şi silvestru (selbaticu).

CANTUL III.

,, Prin mine se intră în dolenta ,, cetatea; prin mine se intră în ,, eterna durere,, prin mine se ,, duce la perduta gente;

,, Justiţia mişcò pe 'naltul meu ,, Făcĕtor; făcutum'-au divina ,, potestate, suprema 'nţelepciu- ,, ne şi primul amor.

,, Mai nainte de mine nu furŏ ,, lucruri create de quât eterne, ,, şi eu în eternu duru: lăsaţi ori- ,, que speranţă voi que intraţi.,,

Vorbele astea în culóre-obscură le vĕḑuiu scrise d'asupra unei porţi. Pentru quare eu: ,, Maestre, sensul lor 'mi è aspru.,,

,Si el mie ca o persónă 'ncercată. ,, Aquì se cuvine a lăsà ori-que prepus; ori-que 'mpuçinare se cuvine a fi mórtă.

,, Noi ammu venit în locul unde'ţi am ḑisu quĕ vei vedé gentele dureróse que au perdut binele 'nţellegerii.,,

,Si apoi mâna lui într'a mea puind'o cu voiosă façа que 'mi da putere, mĕ dusse înĕuntru la lucruri secrete.

Acolo suspine, plângeri şi 'nalte văi resunau în cerul fărŏ stelle; şi eu începuiu a lăcrămà.

Diverse limb', orribile cuvinte, vorbe de durere, accente de mênie, glasuri 'nalte şi reguşite, şi sunet de mâini cu elle

Făceau un tumult quare s'aggiră neincetat în aquel aer fărŏ timpu pe dênsul, ca arena quând sufflă turbul.

,Si eu que-aveam de spaimă capul încins, ḑiseiu: maestre que è aqueea que se aude? şi que ómeni sûnt aia que par' atâta de 'nvinşi în durere?,,

,Si el mie: "La modul aquesta miser sunt suppuse sufflетele triste alle aquellor que trăirŏ fărŏ infamie şi fărŏ laudă.

Sunt ammestecate cu rĕul aquella choru de ângeli que nu furŏ rebeli, nici furŏ la Dumneḑeu fideli, ci numai pentru sine furŏ.

Ii departarŏ dela sine cerurile qua să nu fie mai puçin frumóse; şi nici profundul infernu nui priimì qua nici o glorie reii s'aibă cu dênşii.,,

,Si eu: "Maestre, que è atâta greutate quei face-a se lamentă aşà de tare?,, respunse: ",Ti o voiu spune pré pe scurtu.

Aştia n'au speranţă de mórte, şi órba lor vedere è atât de ba-

să în quât sunt invidioşi de ori que lucru.

Famă de fiinţa-le lumea nu lasă. Misericordia şi Justiţia îi sdemnă. Să nu vorbim de dênşii, ci cată, şi pasă;

,Si eu que căutaiu, vĕḑuiu un stindard que girându fugià atât de iute quât d'ori-que pausă 'mi părea nedemnu.

,Si din apoi îi venià un şiru atât de lungu de gente quât eu n'aşu fi creḑut quĕ mórtea-aputut să desfiinţe-atâta.

Apoi, recunoscênd pe órequine căutaiu şi vĕḑuiu umbra aquelluia que prin viltate făcù refusul quel mare[1].

Indătă 'nţelleseiu, şi sigur fuiu quĕ asta erà secta rĕilor que desplacu şi lui Dumneḑeu şi inemicilor lui.

Aqueşti svînturaţi que vii n'au fost vr'o dată erău nuḑi, şi împunşi fórte de muscoui şi de vespi, que erà acolo.

Elle făcea să le sirroie sângele din façă que, mestecat cu lacreme l'alle lor picióre, vermi greţoşi îl adunà 'n saţiu.

Apoi vrênd a căutà mai de parte, vĕḑuiu gente pe pruntul unui rîu mare, şi ḑiseiu: "Maestre, iartă'mi

A sci quine sunt şi que datină le face a se arătà aşà de iute a trecce, dupŏ cum pociu discerne printre negurósa lumină.,,

,Si ellu mie: "Spune-ţi-se vor ţie lucrurile, quând ne vom întărì pe tristul prunt al lui Acheronte[2],,

Atunci cu ochii roşinoşi şi lăsaţi în josu, temêndumĕ quĕ vorba'mi îi fu spre greutate, pînŏ la rîu mĕ trăseiu de a vorbì.

,Si écŏ către noi venind în luntre un bĕtrân albu de pĕrui anticu, strigând: "Vai voĕ suflete prave:

Nu mai speraţi de a vedé cerul: Eu viiu a vĕ ducce de queea parte în întuneric' eterne, în caldu şi în geru.

,Si tu quine esci ast'animă vie, departe-te d'aqueştia que sunt morţi.,, ,S'apoi vĕḑênd quĕ eu nu mĕ departu,

,Disse: "Prin alte căi, prin alte porţi vei merge la plage, aquì nu è d'a trecce: lemnu mai uşure se cuvine qua să te pórte.

,Si conductorul către dênsul: Nu te crucì, Charone: Aşà è voiea colò unde se póte ori que se voiesce şi mai mult nu demândare.,,

Cu asta s'allinŏ lânósa façă a nochierului livedei palude que 'n giurul ochilor avea róte de flacăre[3].

Ma quelle sufflete que-erau statute şi nude, schimbarŏ faça şi grinţarŏ dinţii, cum auḑirŏ vorbelei crude.

Blestemau ,Deul şi p'ai lor părinţi, speţia umană, locul şi timpul, şi sĕmênţa seminţei lor ş'a fiilor lor.

Apoi se retrasserŏ toţi înpreu-

nă plângênd cu amar pe ţermul blestemat que-aştèptă p'ori-quine que de Dumneḑeu nu se teme.

Charon Demonul cu ochii de focu, făcêndu-le semnu, pe tóte-le-addună, bate cu rama pe quari 'ntârḑie.

Precum tómna s'ardică frunḑele una dupŏ alta pînŏ que ramura redă pămîntului tótă desfrunḑàtura,

Asemenea réoa semânţa a lui Adam s'aruncă d'acolo una quàte una numai cu semnul, ca passerea dupŏ chiemare.

Asfel se ducu peste unda brună, şi pînŏ a nu descinde dincolo, dincóci âncŏ nuoă trupă s'aduă.

" Fiiul meu, ḑisse bunul maestru, queia que mor în urgia Domnului, toţi vin aquì din ori que ţérră.

,Si se îndésă a trapasà rîul, quĕci divina justiţie îi împunge asfel quât frica le sémĕnă dorinţă.

P'aquì nu pasa anima bună: şi d'aea Charon, de se 'năsprì asupră'ţi, poţi sci acuma que'i sună vorbă.,,

Terminând astea, compania negurósă tremò aşà tare, în quàt de spaimă mintea de sudóre âncŏ mĕ scaldă.

,Térra lăcrămósă 'nălţò un vêntu, que fulgerò o lucire vermillie quare'mi învinse ori-que simţire.

,Si căḑuiu ca omul que îl ia somnul.

CANTUL IV.

Imi rupse somnul înalt al capului meu un tunet tare pré tare, şi mĕ miscaiu ca omul que de forţă è deşteptat.

,Si drept în picióre, reposatul ochiu înpregiur miscându'l, cătaiu înfiptu a cunósce locul unde eram.

In adevĕr mĕ aflam pe marginea durerósei vàlli a abisului que-adună tunetul de nemărginite gemete lungi.

Obscură, profundă erà şi negurósă atàta, în quât plecându 'mi ochii a fundu, nu discerneam nici un lucru.

" Acum să descindem jos colo în mundul orbirii, începù poetul cu totul pallidu; fi-voiu eu primul şi tu al doiloa.,,

,Si eu que vĕḑuiu faça lui smórtă ḑisseiu: "eu cum mĕ voiu ducce quând tu te 'nspăimînţi, tu que 'mpuçinări'mi îi dai putere?

,Si el mie: " Angórea profundă a suffletelor, que sunt acolo 'mi depinse pe façă aquea durere que tu drept témă o iei.

Aidem quĕci drumul lungu ne suspinge.,, Asfel el pătrunse şi asfel mĕ facù să intru în primul cercu que abisul cinge.

Acì, pe quât putuiu ascultà nu erau plângeri, ci-atâtea suspine quât aura eternă facea să treme

,S'asta venià din dureri fărŏ martiriu que aveau turbele que

erà multe şi mari, şi de copii şi de femei şi de bărbaţi.

Bunul maestru către mine: "Tu nu întrebi que spirituri sunt astea que veḑi? Voiu darŏ să scii mai nainte de a mai merge.

Quĕ aştia nu pecarŏ; şi de au bunătăţi, n'ajunge, quĕci n'avurŏ battesmul quare è pórta credinţei que tu o ai.

,Si daqua furŏ 'naintea christianismului, nu adorarŏ cum se cade pe Dumneḑeu, şi dintr'aqueştia sunt şi eu ênsumi.

Pentru asfel de defecte şi nu pentru altu rĕu, suntem perduţi şi nu mai în aquésta condamnaţi qua fărŏ speranţă să trăim în dorinţă.,,

Mare durere îmi coprinse inima quând auḑiiu, quĕci ómeni de multă valóre cunoscuiu que erau suspenduţi în limbul aquella.

,, Spune'mi, maestru meu, spune'mi dómne, începuiu vrênd a fi siguru de credinţa aqueca que 'nvinge ori-que erróre.

"Eşit'a vre unul d'aquì vr'o dată or prin meritul sĕu or al altui qua să pótă apoi trecce în beatitudine?,, ,Si el, que 'nţellesse vorbirea'mi accoperită,

Respunse: "Eu eram nuou în locul aquesta, quând vĕḑuiu venind un Potent cu semnu de victorie încorunat[1].

Trasse d'aci umbra primului Părinte, a lui Abel fiiului lui şi a lui Noe, a lui Moise legistu ş'ascultătorul;

Pe Abraam patriarchul şi regele David, pe Israel cu tatăl şi din el născuţii şi cu Rachel pentru quare el făcù atâta;

,Si pe alţi mulţi şii făcù beaţi; şi voiiu qua să scii quĕ mai nainte de ei suffletele umane nu erà mântuite.

,Tineam şi vorba şi drumul şi treceam selba cu tóte-aquestea, selba ḑicu de spirite dese.

Nu erà lungă âncŏ a nóstră calle dincoà de pórtă quând vĕḑuiu un focu que emisferul vingea cu negur'.

Depărtaţi eram puçintel âncŏ, nu atât ânsĕ quât să nu poçiu descerne 'n parte que onorabilă ginte occupà locul.

"O tu que onori ori-que scintă şi artă, queştia quine sunt que au atâta onóre que din modul altora îi desparte?,,

,Si ellu mie: "renumele nobil que sună sus colo în viaţa ta le aquistă graţie în ceru que îi naintă-atâta.,,

Intr'aquestea, voce de mine fu auḑită: "Onoraţi pe sublimul poetă, étŏ se 'ntórnă umbrai que ne lăsasse.

Apoi dupŏ que strigarea se allinò şi stette, vĕḑuiu patru umbre venind către noi; faça l'erà nici voiósă nici tristă.

Bunul maestru începù să 'mi ḑică: miră p'aquella cu spada în mână que vine 'naintea a trei ca un sire.

Omer è aquella poetu suveranu, quel alt è Oraţiu satirul que vine, Ovidiu è terţul, şi ultimu-e Lucanu.

Din ei fie-qare merită numele que sunò singura strigare, îmi facu ei onóre, şi d'asta facu bine. „

Aşà vĕḑuiu adunânduse schóla quea bellă aquellui domnu al sublimului cântu que-asupra pe alţi ca aquilă sbóră.

Daqua vorbirŏ quât-va în preună, se 'ntórserŏ către mine cu salutabil semnu, şi al meu maestru surrîsse d'aqueasta.

‚Si'ncŏ mai multă onóre 'ndestulă 'mi făcurŏ, quĕ mĕ luarŏ în compania lor, quât eu fuiu al şéselea între marile-aquellea geniuri.

Asfel naintarŏm pînŏ la lumină vorbind despre lucruri que-a le tăcé è bine, cum erà frumos a le vorbì acolo unde eramu.

Venirŏmu la piciorul unui nobil castellu, de şépte ori încins cu înalţi muri, appĕrat în pregiuriu de un frumos riurellu[3].

Trecurŏmu rîul ca pămînt tare: prin şépte porţi intraiu cu aşti înţellepţi; ajunserŏm într'o livede de recorósă verdură.

Acolo erau ómeni cu ocl i târḑii şi gravi, se vedea pe dênşi o mare-autoritate, vorbiau rar şi plini de blândeţe.

Ne trasserŏm în dată într'una din latluri, în locu accoperitu, luminos şi înaltu, asfel cum putea a se vedé toţi quâţi (erau).

Acolo 'n picióre pe verdele smalt, îmi furŏ-arătate marile spirituri quât săltaiu în sine'mi quĕci 'iam vĕḑut.

Vĕḑuiu pe Electra[4] cu mulţi soçi cu dênsà, în quare cunoscut'am pe Eetor şi pe Enea, pe Cesar armat cu ochii lui grifani.

Vĕḑuiu pe Camilla şi pe Pentesilea de altă parte, şi vĕḑuiu pe regele Latinu que cu Lavinia fiie sa şedea.

Vĕḑuiu pe quel Brutu que-allungó pe Taquiniu, pe Lucreţia Iulia, Marţia şi Cornillia, şi singur în parte vĕḑuiu pe Saladin.

Apoi 'nălţând puçin cenele, vĕḑuiu pe maestru[5] al quellor que sciu a şedé între filosofica famillie.

Toţi îl admiră, toţi onóre îi facu. Aquì vĕḑuiu şi pe Socrate şi pe Platon que sta mai apprópe de dênsul înaintea altora.

Pe Democritu que mundul pune la întîmplare, pe Diogene, Anassagora, şi Tale, Empedocle, Eraclitu şi Zenon;

‚Si vĕduiu pe bunul observator al *quarelui*, pe Dioscoride[6] ḑicu: şi vĕḑuiu pe Orfeu, Tulliu, şi Liviu, şi pe Seneca moralul.

P'Euclide geometru şi Ptolemeu, Ippocrate, Avicenna şi Galieu, Averrois que făcù marele comentariu[7].

Nu pociu să 'mi rechiemu de

Umbre purtate pe vorticele-aquella: pentru quare ḑisseiu: lunga mea temă în quât de multe ori la faptă nu n'è destulă vorba.

Compania de şése cu doi se împuçină. Pe altă calle më duce 'nţelleptul ducă, afară din lina în aura que tremură:

,Si viiu într'o parte unde nimica nu luce.

——

CANTUL V.

Asfel descinduiu cercul primariu jos într'al doilea que mai puçin locu cinge, şi atâta mai multă durere quât punge spre vaiet.

Acolo stă Minos orribil şi grinţă: esamină crimele la intrare; judică şi trimite dupŏ cum légă.

,Dicu quë daqua o animă rëu născută îi vine 'nainte, tótă se confesă, şi aquestu cunoscëtor de pëcate,

Vede quare locu al infernului è de dènsa, se 'ncinge cu códa d'atâtea ori, dupŏ quâte grade voiesce să fie mai jos pusă.

Nencetatu înaintei stau multe: se ducu una dupŏ alta la judicată; spunu şi audu ş'apoi sunt jos aruncate.

"O tu que vii în durerosul ospiţiu, ḑisse Minos către mine vëḑêndu-më şi lăsând actul marelui offiçiu.

Veḑi cum intri şi la quine te 'ncreḑi: să nu te-amăgească lărgimea intrării.„ ,Si duca al meu lui: "Que strigi aşà?

Nu 'mpedicà ducereai destinală; Aşà s'a voit colo unde se póte ori-que se voiesce, şi mai mult nu demêndà.

Incepeau acuma dolentele note a mi se facce simţite; ajunseiu acuma acolo unde multă plângere më lovia în suffletu.

Veniiu într'un locu d'ori que lumină mutu, que mugià cum face marea pe tempestă, quànd de contrarii vînturi è combătuta.

Infernalul vortice que nu mai stă vr'o dată, valuri spiritele răpede le-adduce, vîrtindule, lovindule le turmentă.

Quând ajungu înaintea ruinei, acolo 'n ţipete gemete şi lamente blestemă virtutea divină.

Inţelleseiu quë la turmentul aquesta erau condamnaţi pëcători carnali que suppun Raţia la mulţumirea simţirilor.

,Si precum sturneii îşi pórta aripele pe timpul rece în stol largu şi plin; asemenea ş'aquel vortice pe relele spirituri,

De ici de colo, de jos de sus le duce: nici o speranţă nu le mai întăresce, nu dór de 'ncetare ci 'ncai de 'mpuçinarea pedepsei.

,Si precum cocorii se ducu cântând al lor lai, făcênd în aer lungul lor giru; aşà vëḑuiu venind cu alle lor vaiete

"Maestre, quine sûntu gentele-aquellea que vîntul negru le chinuie-atâta?

— Prima din aquelle despre quare vei să scii, îmi ḑisse ellu atuncia, fu înpĕrătésă peste limb' multe.

La viţiul lussurei fu atât de ruptă în quât la ori que place dette voie 'n legile salle qua să 'şi ardice defaima 'n quare căḑusse.

Ea è Semiramide, despre quare se ḑice quĕ successe lui Ninu şi îi fu soçie: ţinù ea ţérra unde Soldan guvernă!

Queea laltă-è aqueea que se uccisse amorósă, şi rupse credinţa la cenuşa lui Sicheu: Apoi è Cleopatra lussuriósa.

Vĕḑuiu pe Elena pentru quare atât de rĕu timpu se addusse: şi vĕḑuiu pe marele-Achille que cu amorul in fine se luptò.

Vĕḑuiu pe Paris, Tristanu, şi mai mult de mii de umbre mi le-arătò şi mi le numì cu degetul que amor din viaţa nóstră le depărtò.

Apoi dupŏ que auḑiiu pe înţelleptul meu numind pe dómnele-antice şi pe cavaleri, pietate mĕ 'nvinse şi fuiiu ca un perdutu.

Incepuiu: "Poeta, bucuros aşu vorbì cu aquea perechie que sbóră 'n preună, şi par' aşà de uşori vîntului.

,Si ellu mie: "Vedé-vei quând vor fi mai apprópe de noi; atunci tu rógăi p'amorul aquella que'i duce; şi ei vor veni.„

In dată cum vîntul îi plecò către noi, vocea mişcaiu: "O suflete durerόse, veniţi a ne vorbì, daqua queva nu vĕ înpedică.„

Precum nisce columbe chiemate de plăcere cu aripele deschise şi firme către dulcele cuibu sbóră prin aer purtate d'aqueeaşi voie;

Asfel eşirŏ din stolul unde erà Didone, venind către noi prin aerul malin; aşà de tare fu affectuósa'mi chiemare.

"O vieţuitor graţios şi beninu, que vii a visità prin aerul roşatecu pe noi que întinserŏmu lumea de sânge.

De ne-ar ascultà regele universului 'l am fi rugatu pentru a ta pace, fiind quĕ ai pietate de rĕul nostru pervers.

Ori-que vĕ place a auḑi şi a vorbì, noi vom auḑì şi vom vorbì voĕ, pînŏ quând vêntul cum vedeţi tace.

Stă ţérea unde fuiu născută[1] pe marina unde Po descinde qua să aibă pace cu următórele lui (rîuri).

Amor, que de inimă gentilă răpede se prinde, prinse p'aquesta de frumósa'mi persónă que îmi fu răpită, (âncŏ mĕ dóre aquea lovire).

Amor, que la nici un amatu nu iartă amarea, mĕ prinse aşà de tare de plăcerea aquestuia, quât dupŏ cum veḑi âncŏ nu m'abandonă.

Amor ne condusse l'aqueeaşi mórte. Caina[2] aştéptă pe quel que ne scóse din viaţă.„ Aqueste vorbe dela ei eşirŏ.

Daqu' audiiu aquelle sufflete durerόse, înclinaiu faça şi atât o ţinuiu în jos, pînŏ quând poetul îmi disse: “Que cugeţi?

Respundèndui, începuiu: o vai! Quâte cugete dulci quâtă dorinţă addusserŏ p'aquestia la durerosul pasu!„

Apoi mĕ 'ntorseiu la dênşi şi le verbiiu, şi începuiu: “Francesca, martiriile talle mĕ facu a lăcrĕmà plin de durere şi de 'ntristare.

Ma spune'mi în timpul dulcelor suspine, la que semnu şi cum vĕ iertò amorul a vĕ cunósce dorinţele îndoiόse?„

,Si ea mie: “Nu è durere mai mare de quât a'şi adduce în miserie a minte de timpul ferice, ş'aqueasta o scie 'nţelleptul tĕu*.

Ansĕ de ai atâta dorinţă spre a cunόsce rădĕcina amorului nostru, voiu face c'aquella que plânge şi spune.

Noi citeam într'o ḑì spre petrecere despre Lancilotto cum amorul îl strînse: singuri eramu şi fărŏ vr'un prepus.

Mai de multe ori ne întîlnì ochii aquea lectură şi ne scolorò faça; un punt ânsĕ fu tot que ne învinse.

Quând citirŏmu dulcele rîsu coperitu d'atâtea sărutări alle amantului; aquesta que nu se despărţià de mine,

* Eneida C. VI.

Imi sărutò gura tremurând cu totul: un Galeottu[3] fu cartea şi quel que a scris'o; în ḑioa aquea nu mai citirŏmu înainte.„

Quând un spiritu ḑicea aquestea. Qual altu plângea atâta, quât de pietate mĕ 'mpuçinaiu cum par'quĕ muriam.

,Si căḑuiu asemenea corpului mort quând cade.

(urmeaza in Inceputul de Biblioteca Universala).

NOTE LA CANTUL I.

1 Dante s'a coborit in infernn în virsta de tei-deci si trei de anni, în vinerea quea mare, la anuul 1300; a strabatut tóte cercurile in doe-deci si patru de ore.

2 Simbol al passiunilor.

3 Sόrele.

4 Pasul sau pasagiul, aquesta este pecatul de mόrte.

5 Drumul que duce la virtute.

6 Simbol al lussurei.

7 Simbol al Orgolliului si al Ambitiei.

8 Simbol al avaritsiei sau sg rceniei.

9 Esta. Traducatorul tsine cu religiositόte atât stilul, quât si ênsusi vorbele cu quare se esprima Dante, mai vîrtos quând asemenea vorbe învedereaza quê in timpul poetului erà mai aqueea bimba si in Italia si in Dacia.

10 Can Grande della Scalla, Domnu al Veronei si facetor de bine al lui Dante. — Dupo nisce comentatori. Uguccione della Fagginola.

NOTE LA CANTUA II.

1 Enea.

2 Apostolul Pavel que fu rapitu în paradis.

3 Beatrice, simbolul Teologiei.

4 Clementia divina.

5 Lucia, gratia divina, sau gratia illuminanta.

6 Rachel, fiiea lui Laban si soçia lui Iacob, simbol al vietei contemplative.

7 Scamnu, alla Dante (scaun). Scamnu zicu si Romănii din Macedonia.

NOTE LA CANTUL III.

1 Dupo nisce commemiatori, Esati que a renuntiat la dreptul seu de frate mai mare; dupo altii, Dioclitian que abdicò imperiul; dupò Venturini, papa Celestin V; dupo Lombardini unul din capii Albilor sau Gibelinilor Torregiano dei Cerchi etc.

2 Rîul que se afla la intrarea infernului este Acheronte. Apoi vine Stige, apoi Flegeton si infine Cocitu: queci Lete curge prin Purgatoriu, unde pecatosii îsi uita pecatele. Asfel Dante învoiesce ideile paganismului cu infernul seu crestinescu (Rivarol)

3 Michel Angel 'si a addus a minte in sublimul seu fresco.

NOTE LA CANTUL IV.

1 Descinderea lui Iisus în limburi.

2 Virgiliu.

3 Castellul se ia drept reputatia nemuritóre que poetii au pentru operele lor. Quei sépte muri însemneaza quelle sépte virtuti: Justitia, Taria sau Virtutea, Temperantsa, Prudintsa, Intelligentsa, Intellepciunea si Sciintsa. Rîul póte que însemnéza Eloquintsa. (Moutonnet de Clairfons).

4 Electra, muma lui Dardanu, din quare s'a nascutu Enea fondatorul imperiului roman.

5 Aristotele.

6 Dioscoride a facut un tractatu despre vegetale.

7 Commentariul asupra lui Aristotele.

NOTE LA CANTUL V.

1 Cetatea Ravenei, acum cu trei mille departe de mare. Francesca erà fiie a lui Guido da Polenta, domnu al Ravenei. Ea erà înamorata în junele Paul de Rimini, si erà adorata de dênsul; ânse fratele lui quel mare Lancioto, principe schiopu si urît o luò de soçie. Amêndoi amantii nu puturô uità primele lor simtimente. Intr'o dì quând ei citia în preuna avventurele lui Lancelot del Laco, barbatul que ii pândià, îi strapunse pe amêndoi cu o lovitura de spada.

2 Caina acî nsemneaza cercul lui Cain.

3 Galleoto, el a fost mizlocitorul amorurilor reginei Ginevrei cu Lancelotu.

BIBLIOGRAFIE.

Au eşit de subt tiparu.

1. Vocabularu de vorbe slave, unguresci, turcesci, & que se află în limba Română.

2. Corricolo partea a doa.

Se află spre vîndare la *Libreria Natională* a D-lui Alessandru Daniilopulu, uliţa Colţei.

Sut tiparu.

Don Juan dela Lord Byron.
Secretarul intimu dela D-na Georges Sand.

PERIODUL VI. **Nr. 4.**

CURIERU
DE
Ambe-Sexe.

FOAIE LITTERARA.

PENTRU FETE.

Invetsuri de Artist.

Ar' puté fi adevěratu quĕ sciinţa să conspire în contra plăcerilor nóstre? quĕ póte fi mai bine să nu cunóscem secretele artei qua să ne bucurămu mai voios de frumuseţele que arta produce? O asemenea cugetare ar' fi nedréptă quând ar' fi absolută. Tot que è adevěratu este quĕ un cap-d'-operă póte procurà doĕ moduri de mulţumire: miscarea que ne face şi stima que ne însufflă. Din aintea unei mare pagine a lui Rafael şi a lui Michel-Angel, cunoscĕtorul quel mai fărŏ rĕrunchi se bucură de frumuseţea liniilor, de înţelleapta disposiţie a figurelor, de mĕeastra distribuţie a culorilor. Omul capabil de a simţi, ori quât de necunoscĕtor va fi asupra technicei, va fi fórte viu remişcatu prin espressia graţiósă or sublimă, prin effectul răpitor al tabloului. Aqueste doĕ facultăţi potu esistà în aquellaşi omu, fie pictor, fie musicu, fie architectu, atunci el gustă cu plăcere tot de o dată quând şi judică cu o seriósă admiraţie. Ansĕ daqua sciinţa è pré multă în cugetarea lui, daqua îi sare în ochi vre o negligenţă quât să'l facă a nu mai simţì frumuseţea que nu póte să o desfiinţeḑe aquea negligenţă, atunci vai de plăcerile lui, vai de cunoscuţii lui, quĕci el îi va desgustà despre admiraţia lor naivă şi spontanee. Se vor crede bieţii ómeni ridicoli quĕci au aflat de frumos un lucru quare, dupŏ teorie, se cuvenià a li se păré defectuos; Le vor păré rĕu despre un simtiment adevĕratu, şi vor condamnà un avvînt al inimii que nu ar' fi conformu regulelor prescrise.

Adesea am vĕḑutu ómeni d'aqueia fórte profunḑi în teoria bel-

lelor arte que înnecà sub datoriile regulei simtîmentul inspiraţiei. Marele învĕţu de a tot aflà, defecturi şi ênsuşi în capete-d'-operă, îi făcea fórte severi către operele quelle bune de al doilea ordinu. ,Si îmi adducu bine a minte quĕ am păţit'o de quâteva ori aflândumĕ cu nisce asemenea judicători reci; quând eram plin âncŏ de o miscare que o credeam fórte legitimă, să remâiu d'odată înghieţatu, întristat numai de o vorbă de critică uscată şi răpede que îmi desfinţà cu totul poetica mea illusie. Imi împutam atunci urîtului meu gustu, şi innoranţei melle; apoi mai cugetând, îmi ḑiceamu quĕ un analis atât de esactu va venì pînŏ să desfacă frumuseţele şi quelle mai solide, quĕ è neferice quinevà a fi impresionat mai mult de petele sórelui de quât de splendórea lui; în fine închiiamu, cu esageraţia familiară la toţi que sunt descuragiaţi, quĕ erà mult mai bine să nu m'ammesticu între asfel de ómeni, ci să mĕ ducu singuru, fărŏ confidenţi a mĕ bucurà de tóte plăcerile nesciinţei şi de tóte ridentele închipuiri alle gustului urîtu.

Dupŏ o asemenea părere de rĕu fórte neraţionabilă, şi dupŏ o greţósă conversaţie cu un amător ca aqueia, îmi venì în minte să mĕ ducu a viḑità Belgia, şi să admiru schólă flamândă în aquelle locuri pline de suvenirile lui Rubens.

Plecaiu singur, cum se póte înţellege; pentru quĕ mĕ temeamu de a fi contrariatu, şi vruiu şi eu a gustà o dată mulţumirea egoistă de a plânge, a rîde, a fi mişcatu, a'mi varià sensaţiile de observator, fărŏ să'mi mai viie nimeni a'mi strică illusiile cu quâte o judicată d'aquellea que s'au timpit pe asemenea studiuri, şi să'mi ḑică quĕ n'am dreptate, şi quĕ s'ar'fi cuvenit a trecee ardicând din umeri pe dinaintea unei opere que m'a făcut să'mi bată inima.

Anversa cu frumósai catedrală, cu faimosul sĕu museu şi cu frumóselei cabinete de admiratori erà scopul escursiilor melle. La Brusselle stătuiu numai atât quât să viḑiteḑu antica biserică a Santului Gudule, faimósă pentru una din quelle mai remarcabile sculpture în lemnu que possedă Belgia, unde străluce un mare numĕr de fapte frumóse de felul aquesta. Asta è un amvon magneficu, adornat cu figure de mărime naturală, que representă pe Adam şi pe Eva allungaţi din paradis. Am viḑitat asemenea în cetate palatul prinçului d'Orange; afarŏ din cetate, casa de Tervueren, dată aquestui prinçu ca o recompensă naţională, şi acolo fuiu nevoit a încălţà nisce sandale smĕsurate de mari qua să pociu al-

lunecà fărŏ a stricà quevà minunatele parchete. Alţi viḑitători ca şi mine cătarŏ şi ei a se suppune la aqueastă lege bizară, şi erà în destul de curios a vedé quine-và preoţi, bĕtrâni, copille cu piciórele armate în modul aquesta, allunecând, qua să ḑicu aşà, pe ghiaţă lucie, necuteḑând a ardicà capul spre a admirà un Rafael, un Van-Dyck, şi rîḑênd de grotésca postură în quare îi adducea aquel fanatismu al curăţiei.

Intr'o oră, un frumos drum de ferru quel d'ântêiu pe quare mĕ avvênturassem pentru prima óră, mĕ dusse dela Brusselle la Anversa. Acì mĕ puseiu la calle spre a petrecce quâte-va ḑille în aquea bĕtrână cetate cu totul spaniolă, şi nu întârḑiaiu a'mi începe girurile, determinat a da un curs liber impressiilor melle de călĕtor.

Catedrala avea nisce drepturi la primele melle ommage. Suiiu mai ântêiu alle şése sute şéispre-ḑece trepte que ducu în campanillă. Gardianul, un fel de *Quasimodo* quăruia îi lipsesce ânsĕ entusiasmul, se suià şi el fluerând în urma mea. O ameţeală mĕ coprinse quând din aquea înălţime vĕḑuiu cetatea de o sută de mii de sufflete asemenea unui castel din cărţi de jocu, şi pe ómeni ca pe nisce furnice; Rîul quel mare al Escautului scăldà murii Anversei, marea în departe, in fine unul din aquelle spectacole que însciinţeaḑă pe omu despre nimicia şi mărimea lui. Dândumĕ jos în Biserică, cătaiu cu nesaţiu quelle doĕ miracole alle geniului lui Rubens *Darea jos de pe Cruce, si Addormirea Verginii*, unde aquestu illustru manstru 'şi a desvoltat tótă vigórea imaginaţiei şi tótă splendórea coloritului sĕu. Lăsaiu pe conductorul meu a se rătăcì în voie în commentariile lui pe quare nici quĕ le ascultamu, şi fărŏ a căutà să vĕḑu de se află în aquelle frumóse picture vre un defect de desemnu, vr'o esageraţie de attitudine, gustaiu fórte viu calda inspiraţie a artistului.

Pe quând eu eram cu totul dus înaintea *Darii jos de pe Cruce*, fîşiitul unei rochii mĕ deşteptò. O femee mare de patru ḑeci pînŏ la patru ḑeci şi cinci de anni, mai occupată fărŏ îndoială în cugetarea sa de quât de fiinţa mea. trecù şi retrecù pe dinainte'mi cu nisce semne învederate de distracţie. Toeletta'i erà singulară, şi cu tóte quĕ eu nu mĕ pricepu de locu la ast-fel de observaţii, o ţiiu ânsĕ minte pînŏ acum. Purtà o capellă de paie de Italia ambiţios adornată cu pene verḑi ca smarandul, sub quare atârnà o mulţime de bucle mai mult cărunte. Rochieai de stofă de lână, florată latu pe un câmpu

deschisu, avea pe pólle nisce mangeturi que şerpuià înpregiur dela genuchie pînŏ josu. Un corsagiu întindichiat cu artă, mânice collante pînŏ în cote arătà o pretenţie târḑie către juneţe. O altă pretenţie de eleganţă se trădà printr'o cordelieră în pasmenterie que se terminà în ghinde de mătase şi quare erà încinsă înpregiurul talliei. Trei braçelette, una de aur cu o miniatură, a doilea în petre de Italia, şi quea de a treilea în şuviţe de pĕru que se înpleticea pe braçul ei stângu, quare mişcà neîncetat cu un neastîmpĕru nervos o umbrellă de florentin, culóre de amarant. Mânai quea dreaptă tot jucà un lornion suspendut de o colană de auru. Un şalu de satin cu flori turcesci şi fórte împestriţatu, erà aruncat bătăios pe umeri. Nisce pantofi mari în modul englesu îi încădrà piciórele que semĕnà quĕ nu se pot astîmpĕrà. Rĕul ânsĕ erà la tótă toeletta aqueasta cu atâta chieltuială, quĕ îi lipsià condiţia quea mai esenţială, îi lipsià gustul şi bunatenută. Pe aquea rochie frumósă erà nisce pete, aquelle bucle de pĕru resfirate adică ca de o mână artistică semĕnà ca şi quând ar fi fostu spulberate de vînt; aquel şalu erà arnucat nu cu aquea negligenţă que are şi o graţie, ci cu aquea neluare a minte que însufflă rîsul. Se vedea în fiine în tótă persóna aquestei femei originale un contrast atât de necombinat în quât făcea ómenii vrênd nevrênd a se uità la dênsa; avea apoi şi un mersu fărŏ quea mai mică luare a minte, o negligenţă que semĕnà sinceră şi quare se putea attribuì mai mult unei deprinderi lungi de quât unui calcul al momentului.

In adevĕru'mi aşu fi desplăcut ênsuşi mie să stau a luà atât cu de amĕnuntul a minte la portul mai mult sau mai puçin bizar al unei persóne necunoscute que nu mĕ interesà de locu. Spuiu ânsĕ quĕ la început n'am făcut aqueste obcervaţii atât cu deamĕnuntul, şi fărŏ o împregiurare, que o voiu arătà, dama asta ar fi trecut pe lângŏ mine fărŏ nici a'mi mai adduce a minte de dênsa.

Eşind din catedrală, vruiu să vĕḑu biserica Santului Jacob, atât de remarcabilă prin marile salle sculpture în lemnu şi profusia de marmură que îi adórnă altarele: Putuiu reuşì a intrà în cabinetul unui avut amator, alle quărui collecţii au avut viḑite de suverani, şi D. Steene-Scruys (que îmi va iertà indiscreţia recunoscinţei) îmi arătò pusca lui Carol V, d'allăturea unui Rembrandt plin de energie, şi hangerul mamelucului lui Bonaparte apprópe de un minunat tablou al lui Leonard de Vinci.

Imi însemnaiu curagios numele în registrul lui, în dată dupŏ al regelui şi reginei Belgilor, quei din urmă vi̦ditători que fusesserŏ înaintea mea.

Erà destul pentru o ȡì şi lăsaiu pentru a doa ȡì a mĕ ducce la museu, unde sciam quĕ Rubens domnià fărŏ altu soçu, şi quare are şi numele de Museu al lui Rubens.

Quând intraiu, se aflà acì şi o soçietate de trei persóne. Custodul museului, un bĕtrân scund cu ochiu pătrunȡĕtor, şi cu un surrîs rĕutăcios, fórte occupatu întru a esplicà quellor lalţi călĕtori sujetul fie-quăruia tablou, puçină atteaţie avù la început despre venirea mea. Mĕ amestecaiu şi eu în aquea companie şi ascultam cu religiositate pe aquel *cicerone* que semĕnà quĕ are simtimentul artelor, de şi se deprinsesse cu admiraţia necontenită a aquelloraşi modele. Quând ajunserŏm în fundul lungei galerii strălucitóre de operile maestrului, custodul stette, se uitò la noi misteros, şi ne arătò un scaun de lemnu înnegrit, fórte modestu în forma sa, pe rezemîntul lui ânsĕ sta o coróră de immortale. "eată„ ne ȡisse el cu tonul unui omu que cunósce puterea unei espressii simple qua să arate o mare cugetare, "eatŏ scaunul lui Rubens!„ şi tot de o dată îşi scósse cu respect căciula. O miscare răpede şi fărŏ voie mĕ făcù să'mi iau capella în mână, unde queilalţi trei companioni ai mei trecea rece, smorfând un uşure surrîs. Arĕtătorul nostru semĕnò quĕ m'a luat la ochi buni pentru aqueasta şi se uitò la mine asfel cum vĕȡuiu quĕ 'iam intram în favóre.

Ne întorceam înapoi qua să studiem queealaltă parte a galeriei; Arĕtătorul nostru mergea înainte şi eu îmi mai întârȡiamu paşii şi stamu mai în urmă, pândind momentul quând să nu fiu vĕȡut, qua să mĕ pociu appropià pe ascuns de venerabilul scaunu al lui Rubens. Quât vĕȡuiu o clipă favorabilă în dată mĕ puseiu, ca un copil îngônfat, cu un simtiment de orgolliu mulţumitu, în aquel scaunu Ansĕ vai! quĕ căutătura oblică a bĕtrânului nu mĕ perdusse. Se întórse în dată şi venì drept la mine cu o espressie fină şi batjocoritóre. Vĕȡù que eu mĕ ruşiam de ruşine, şi i se îmmuié inima. "E! he! domnule, îmi ȡisse el cu o bonomie flamandă, vrei, adică, qua să poţi ȡice... è iertat ânsă, şi pré firescu, cu tóte quĕ sunt dator să n'o iertu şi s'o defaimu aqueasta. Dar treacă, s'o scimu numai noi. Ansĕ, adăogò el, deschiȡĕndu nisce ochi mari şi puinduşi degetul la gură, cunoscu pe óre quine que nu'ţi ar ierta-o.

— In adevĕr? îi ȡisseiu eu, şi

quine è, aşà te rogu, daqua îmi arăţi atâta indulginţă?„ şi începuiu a rîde fórte voios ca să'mi pociu ascunde turburarea que îmi mai remăsesse.

“Hei bine, domnule, urmò bĕtrânul vei să afli? fórte bine. In căllĕtorie se cuvine să cunóscem tóte. Esci mâine aici?

— Sunt tot acì şi îmi propuiu a venì să'ţi facu o a doilea visită.

— A revedere dar mâine, la amiaḑi, ânsĕ, la amiaḑi punto. Publicul vine pe la doĕ ore: vom avé timpul a mai vorbì quâte quevà.

Remăseiu în mirare quât va de familliaritatea astui omu. 'Mi adduseiu ânsĕ a minte quĕ el m'a prinsu cu indiscressie asupra faptei; quĕ prin aqueasta îi didessemu asupra mea un fel de superioritate; quĕ el mĕ credea asemenea de curios cum îl credeam eu de limbut; şi prin urmare mărturisiu în sine'mi cu tótă inima quĕ nu ne amĕgimu nici unul nici altul.

A doa ḑì fuiu credincios vorbei de întêlnire. Aflaiu pe *cicerone* stând în uşa museului. Avea în gură o pipă d'allea lungele, a quăria elegantă luleà de porcelană representă quâte o figură mai mult sau mai puçinu graţiósă, que o ţine quine-va cu mâna proptită pe genuchie cu un maiestos abandon. Mĕ rugè cu politeţe să şĕḑu lângŏ dênsul tot acì la uşă şi îmi querù voiea qua să mai scóţă âncŏ quâte va deliciόse rotocóle de fumu, pînŏ quând să viie momentul a mĕ mulţumì. Nu trecù mult şi se sculò, îşi stinse şi curăţì pipa, şi îmi făcù semnu să'l urmeḑu. Intrarŏm în galeria quea mare. Conducĕtorul meu mĕ poftì să şeḑu pe o bangă que erà în façа unei *Flagellatii* que trece dreptu un cap-d'-operă, şi în dată eatŏ şi trei mici loviture seci se auḑirŏ la uşa leterală, pe quare custodul se sculò s'o deschiḑă.

Vĕḑuiu intrându pe necunoscuta mea quea mare dela catedrală, în aquelleaşi vestminte, de quât nu mai quĕ la lumina quea mare que erà în salon, rochiea mi se pàrù mai pălită şi mai mototolită, şalul pestriţu p'alocurea avea culorile mai vii şi p'alocurea mai descoloratu. Salutò cu mâna pe custod cu un aer d'o bunătate protectóre, şi mĕ ochì îndată cu lornionul. Bătrânellul îi ḑisse quête-va vorbe încet; ea se aratò mulţumită; şi îmi făcù în trécĕtu un uşurel complimentu; apoi cu un pas desnodat ajunse în quel-al-altu capĕtu al galeriei, aruncându'şi în dréptă şi în stânga quâte-va căutături pline de distracţie, şi o vĕḑuiu instalânduse ca dênsa în scaunul lui Rubens. Se întórse îndată cu o espressie de bine-voinţă şi surrîse la coróna de im-

mortale que înaintà pe d'asupra frunţii ei.

Imi venì să credu quĕ femeea aqueasta erà nebună, şi mĕ credţuiu mistificatu. Mĕ suppĕrassemu şi stamu a mĕ esplicà cu custodul despre impertinenta lui enigmă, quând vĕdţuiu pe necunoscuta sculânduse dupŏ quâteva vorbe que le schimbasse cu aquellu bĕtrânellu, şi luându'şi, surrîdţêndu, drumul către uşă, nu fărŏ a mĕ onorà âncŏ cu un semnu que puteam să'l iau drept compliment.

Remâind singur cu custodul, îl rugaiu să 'mi spuie pentru que îmi dţissesse să viu.

"Domnule, îmi respunse el, nu'mi ai dţisu quĕ esci curios? Eu mĕ interesedţu la un defect atât de amabil şi voiu a'ţi mulţumì plăcerea. Femeea asta que se dusse, ţi se pare fórte estraordinară, şi nu pociu dţice quĕ nu è, dupŏ cum dţicu, timbru quam isbit într'un colţu. Cu tóte aquestea este quea mai bună şi quea mai generósă persónă que'şi póte quine-va imaginà. Este avută şi fericireai quea mai mare este a adăogà la museul nostru quâte un tablou preţios Cum descopere vre o operă de preţu şi rĕu cunoscută a schólei nóstre flamande, nu mai are repaos pînŏ quând n'o cumpĕră şi o vede acì atîrnată de păreţi. Ii suntem datori trei Rubensi que 'i a desgropat din obscurul vestibul al unui domnu mare que nu le cunoscea meritul. Prin urmare îşi are acì intrările libere; este o făcĕtóre-de-bine que vidţită ori-quând îi place pe aqueia que 'ia îndatoratu. Cu tóte aqueastea, fiind quĕ îşi are ideile quam fixe, sunt nisce dţille sau óre quând sunt însciinţat mai din ainte quĕ o să viie. Sciam pré bine quĕ nu se póte să nu ne viie astădţi la a miadţi: Aşà védţi daqua m'am amăgitu, şi daquea....

— Ansĕ, aşà te rogu, spune'mi que rapport póte avé aqueastă stimabilă persónă cu objetul curiosităţii que dţici quĕ am?

— Să vedţi, dţisse custodul, que se pusesse familiar apprópe de mine, ca şi quând ammu fi fost de quine scie quând cunoscuţi. Dama asta are pretenţia quĕ ea numai are dreptul de a şĕdé în scaunul lui Robens al nostru. E un privilegiu imaginar în realitate, şi fórte real înaintea ochilor sĕi, la quare ea ţine mai mult de quât vechile dumneavóstre marchise la drepturile lor de nobilitate. Eatŏ pentru que 'ţi am dţis ieri quĕ o persónă óre quare nu te-ar fi putut vedé şĕdţêndu pe fotolliul celebru şi să 'ţi o ierte. ,Si acum, de vrei, îţi voiu spune cum madamicella Columba (asta è numele sub quare cunóscem noi pe protectórea nóstră) a ajuns în aqueastă singulară esis-

tinţă, în quare nu mai è de quât numai o plăcerè pentru dênsa, adicŏ de a tot se uità prin lornion la tablourile nóstre de maestri, şi de a se pune să 'şi mai ia resufflarea quâte o dată ocolò unde a şeḑut quel mai mare dintr'ênşi.,,

Imi aruncò un ochiu întrebător, quăruia eu respunseiu printr'un surrîs de approbaţie Atunci el îmi spusse quâte şi mai quête quam amestecate, în quare se vedea şi meseria de *cicerone*; îmi înspirarŏ ânsĕ un viu intes. Mĕ voiiu încercà a le reproducce, conservând numai quelle folositóre, şi quâte mi s'au părut quĕ coprindu óre-quare lectii.

Madamicella Columba è de o famillie onestă de burghesi din Anversa. Părinţii ei nu erà aşà avuţi, se bucurà ânsĕ de o bellă reputaţie de ordin şi de probitate. Mumă-sa avù la început intenţia de a cresce singură şi de a instruì pe fiie-sa. O malatie que o ţinù mult în neputinţă nui iertò de a împlinì pînŏ în capĕt aquest înţellept cuget. Intr'aquestea ânsĕ se temea de a pune în pensionat o copillă aquării simţibilitate pré vie şi imaginaţie pré neastêmpĕrată însufflà óre-qnare luări a minte. Un unchiu înavuţitu prin comerciu şi quare erà atât de cerbicos quât şi onestu, propusse să viie a se împàrtĕşi şi nepótă sa de tóte lecţiile que le luà de tot felul fiie sa Clara în casa paternă· Muma Columbei se temea de îndemnul quel viiu, şi de căldura quea mare şi puçin înţellegĕtóre a unchiului; aquesta stăruì şi se mânié însuşi, şi fiind quĕ de mai multe ori îşi manifestasse intenţia de a se încărcà cu viitorul Columbei; muma nu cuteḑò a luà asupră̆şi respunderea despre o mênie que ar' fi desfiinţat aqueastă speranţă. Pe d'altă parte şi bărbatu sĕu se pusse din partea cumnatului sĕu; luò drept chimere temerile mumei; în scurt, Columba quare, la ḑece anni, se credea ca o fată mare în quare póte a'şi pune quineva tótă încrederea, fu peste currênd installată quâte cinci şi sése ore pe ḑi în cameră de lucru a vere-sei

Clara erà quevà mai mare de quât Columba. Avea un characteru d'aquellea fericitele şi fărŏ multe graţii que vine mai mult din lipsa defectelor de quât din fiinţa qualităţilor. Nu vedeai nici o dată într'ênsa neastîmpĕr ânsĕ nici vivacitate; nici un fel de limbuţie ânsĕ nici queva, quâte o dată, vorbe amabile. Nu se îmflà nici o dată de vanitate la o laudă, ânsĕ şi o împutare ori defaimă allunecà asupra ei farŏ s'o turbure. Nu quĕ nu erà spiritósă, ci numai spiritul ei erà tot d'auna d'o mediocritate egală. Erà cu minte şi mintea ei erà

d'aquellea grellele şi prosaice que stă adesea înainte esplicaţiilor vulgare şi quare nu se 'nnalţă nici o dată spre a descoperì mai de sus sau mai de departe. Erà queea que numimu *o fata buna*, în destul de înţellegĕtóre şi laboriósă, în destul de îndatoritóre şi desinteresată, într'un cuvînt, asemenea depărtată şi de distincţie şi de nullitate.

Tatăl Clarei n'ar'fi făcut asfel portretul fiie-sei. Vĕduvu de timpuriu şi avênd numai copilla asta, se occupà cu dênsa şi'i întîmpinà tóte voile. Se póte ḑice quĕ se aflà în tóte condiţiile necesarii spre a fi orbu; şi erà. Clara lui, în părerea sa, erà modelul, mărgăritarul tutulor fetelor. La doispre-ḑece annì ea scià mai mult de quât învĕţătoriì şi învĕţătórele ei, şi erà învederat quĕ possedà d'atunci tóte qualităţile cuviinciόse spre a ţine o casă. ,Si vai de quel que nu erà de părerea aqueasta!

Erà mai vîrtos o parte din educaţie la quare ţinea fórte mult bunul comerciant, aqueasta erà studiul bellelor arte. I se părea lui, quĕ daqua fiie sa va devenì în musică o virtuósă, în pictură o amatóre însemnată, atunci ajunege la un grad de educaţie quât nu se mai póte. Mai mult 'iar fi iertat o greşală de ortografie la scris de quât o notă falţă la piano, şi ar fi sufferit mai bine s'o vaḑă a pune un numĕr mai mare subt altul mai micu spre a'l scădé, de quât o trăsură neînemerită şi o umbră prea deschisă într'un desemnu.

Din nenocire, disposiţiile naturale alle Clarei pentru musică şi pictură nu respundea ambiţiei paterne. N'avea iarŏ quevà mai mult netragere de inimă către aqueste arte şi lucrări de quât către altele; şi cu o applicaţie regulată, ajungea la nisce resultate cu quare nu 'i ar' fi fost ruşine cuivà. Ansĕ gustul, focul sacru, *influintsa secreta*, d'alde astea îi lipsià cu totul. Işi lucrà musica şi pictura sa în mulţumirea aquellora que o instruià, şi aquea mulţumire se refletà asupra tatălui ei, que o schimbà în entusiasmu, realisându'şi asfel innocentul visu al orgolliului sĕu.

Innocent! aşà, către aqueastă copillă d'o natură simplă şi rece que nu avea înainte de quât numaì o datorie a împlinì: într'un studiu unde se interesă imaginaţia şi inima, ea nu făcea de quât un actu de suppunere; i se ḑicea să facă un lucru, îl făcea cu tótă inima. Quând ânsĕ se însoçì şi Columba la învĕţăturele vare-sei, şi îndemnată cu dinadinsul de unchiu sĕu a profità din tóte lecţiile ei, se pusse fata iar cu dinadinsul şi cu focu a învĕţà tot que putea, şi nu fu greu a mulţumì pe unchiul, quĕ-

ci dela ântêiea dată se arătò quam fărŏ tragere de inimă pentru partea positivă a studiilor salle, gramatica, aritmetica şi ênsuşi istoria, şi din contra fórte ferbinte a studià *esersiciurile* pianului şi a tragge la lininii prin barba lui Omeru.

Daqua voisse fata să ajungă la un talent plăcut în soçietate, nu se cuviue a o criticà, quĕci è natural la ori que fată a dorì o asfel complinire a educaţiei. E neappĕrat a'şi luà quine-va bine mĕsurele mai nainte d'a începe studiul picturei, que è atât de lungu quând va quine-và a eşì din mediocritate, que è atât de anevoie a se cultivà în sînul familliei şi în îndatoririle casei. O femee jună quei place a zugrăvì are nevoie de mai multă activitate de quât ori quine, qua să pótă, întîmpinând îndatoririle domestice, să afle şi quâte-va ore spre a consacrà aquestei arte atât de nesuppuse şi gelóse. Nu va sci que se asculte: Instinctele generóse de soçie şi de mumă sau instinctele artei que è nevoită a le uità: iar daqua o judecată şi o consciinţă curată a datoriilor o vor ţine pe un drum mai raţionabil, atunci îşi va lăsà să dórmă şi să se stingă un talent atât de laborios câştigatu.

Aqueste objecţii grave nu se applică şi la musică, pe quare ar' fi deprisos în ḑioa de astăḑi a o condamnà. Ea intră cu tot dreptul sĕu în educaţia fetelor, şi va puté să intre fărŏ necuviinţă, afarŏ numai daqua nu va pretinde quine-và ai împinge pré de parte cunoscinţa, quĕci în locul unui gust moderat pentru o deprindere plăcută, vine passinea, şi, în lupta între positivu şi între visele de artist, positivul va fi învinsu. —

Asfel erà cu tóte aquestea fatala ambiţie a Colombei. Ea nu se mulţumià de perspectiva unui contrădanţu animat prin sunarea pianului, de un paisagiu frescu schiţatu de penellul sĕu pe o pândă modestă; vrea şi imitaţia modelelor quellor mari, studiul maestrilor în lucrările quelle mai intime alle artei. Cu tóte quĕ nu cugetà a professà într'oḑì queea que învèţă în jneţe, ţinea ânsĕ una a possedà tóte secretele composiţiei. Erà pentru dênsa o idee nesufferită a crede quĕ un artist mare, vorbind vre o dată cu dênsa s'o afle, quare-cum-và, mai puçin preparată de quât pe sine, şi erà sigură asemenea qua într'o ḑì să'şi pótă espune faptele spre cercetarea şi admiraţia amatorilor.

Pre lûngŏ aquestea, ca o mai mare fatalitate, n'avea nici o applicare la studiurile la quare ar' fi putut reuşì cu mult mai bine. Sau quĕ îi lipsià aquea îndemânare fărŏ de quare se póte împedicà şi ênsuşi o ade-

vĕrată inspiraţie, sau quĕ pré currênd mulţumită de sine ênsăşi, nui putea venì aquelle folositóre scrupule que facu, prin paţienţă, a ajunge la óre-quare merit relativu, quĕ biata Columba remânea fórte mai înapoi de quât varăsa, que cu adevĕrat înaintà quâte puçin, ânsĕ nu sta nici o dată. Amorul propriu n'o lăsà să 'şi vaḑă aqueastă inferioritate, şi daqua illusia este o fericire, putea quine-và a o considerà drept o fată fórte fericită.

Mai mulţi anni trecurŏ asfel în cultura pré puçin fructuósă a studiurilor, şi în practica obstinată, de şi fărŏ folos, a bellelor arte. Clara se făcusse o fată frumósă de sépte-spre-ḑece anni, cu fisionomia neînsemnătóre, cu faça înflorită, fărŏ timiditate cum şi fărŏ cuteḑare, plină de pace şi de bunătate, sciind de tóte şi neescellêndu la nimicu. Se vorbià acum de a o mărità, şi mulţi peţitori mulţumiţi de aquea natură mediocră que nui putea facce a se teme de nici un defectu, aspirà la onórea de ai avé mâna. Columba la şéispre-ḑece anni erà vivace şi fărŏ ai păsà de nimicu pe lume; se vedea cu o mare activitate în nisce occupaţii que erà mái neînsemnătóre, şi apoi pré puçin se occupà despre viaţa reala şi despre tot que póte face traiul mai plăcutu. O ură secretă, către nisce amĕnunte que erà în mâna ei a le luà drept geniu, o depărtà dela a cugetà la lucruri folositóre şi le considerà ca nisce vise despre tot que è de prisos. A se perfecţionà în picturĕ erà tótă cugetarea fiinţei salle şi tótă ardórea ei îi erà către un scopu que nu'i ar fi folositu nimicu a 'l ajunge. Mumă sa quât va îi tot mai stîmpărasse gustul prin nisce înţelepte consiliuri; ânsĕ împuçinarea treptată şi răpedea scădere a sănătăţii, lipsì pe biata copilă de aqueastă escellentă conducĕtóre. Indifferinţa tatălui ei, îi lasà mintea fărŏ appĕrare la capriciósele încuragieri alle unchiului sĕu, mulţumitu a vedé quĕ Clara are o sóçă cu quare se întrece, que putea ai stimulà zelul fărŏ ai accoperì şi întunecà talentul.

Fiind quĕ judicata Columbei nu se desvoltà cu îndestulă rectitudine, s'appucà şi adducea de mărturie, spre a'şi appĕrà occupaţiile şi preferinţele, fărŏ judicată, nisce autorităţi. Aşà, dupŏ istoricul ei, începea a respunde la objecţiile mume sei quĕ Fenelon ênsuşi, Fenelon din quare citisse atâtea passage, declarà de necesariu pentru o copillă studiul cu dinadinsul al desemnului. Cată să spuiu, în parentese, quĕ fórte întrigatu de aqueastă asserţie, am vrut de atunci s'o cerceteḑu şi să vĕḑu de este adevĕrată. Mi s'a părut

quĕ juna artistă se quam întemeiasse pe un pasagiu în quare bunul archiepiscopu se arată în adevĕru mai finu de quât ori unde, cu tóte quĕ se încércă tot d'auna a tragge un partit folositor şi ênsuşi din occupaţiile al quăror caracter speţial este agrementul.

"Daqua fata are glasu şi geniu pentru frumuseţele musicei, ḑice amabilul autor al *Educatiei fetelor*, nu speraţi quĕ le veţi puté depărtà tot d'auna della aqueasta, şi a le facce să nu le scie. Impedicarea ar' întărîtà passiunea. Ar' fi mai bine a da un curs regulat aquestui torrent, de quât a se încercà să 'l ţiie în locu.„

Fărŏ îndoială quĕ Fenelon n'a vrut să însuffle fetelor gustul esclusivu al picturei, ellu le dorià din inimă să aibă cunoscinţa desemnului în interesul toelettei lor, şi opinia lui asupra aquestui punt erà numai o lecţie de gustu. Columba ânsĕ îşi esplicà passagele din aquest autor din puntul de vedere al maniei salle, quĕ adică daqua n'o sci să zugrăveassă, n'o să scie apoi nici ţine casa nici a'şi pune rochile pe dênsa.

De şi neputinciósă şi împedicată dela ori-qune occupaţie serisósă, muma Columbei 'şi avea ânsĕ uşa deschisă la quâţi va vechi amici încercaţi. Bărbatului sĕu apoi îi plăcea o companie simplă şi francă. Unchiul venià şi el cu necomparabila sa fiie; vre o jumĕtate de duzină de veri şi de vere complectà grupa, şi pré des un quadrillu în sunetul pialui bine susţinutu de Clara făcea petrecerea adunării.

Puçin quâte puçin, fărŏ a se facce invitaţii dupŏ forme cercul se tot mai întinse. Mai mulţi amici ai verilor, mai mulţi companioni ai verilor furŏ şi ei priimiţi, şi mica soçietate, de şi îşi conservà un character burgesu, începù a se felurì în mai multe maniere.

Pe quând Clara luà şi ea partea sa în petrecerile innocente alle seratei, şi, în totu characterul aquel lin flamand, arătà, un aplomb de dorit la damele dela trei ḑeci pînŏ la patru ḑeci de anni, Columba voiosă pînŏ acolo quât nu mai se mĕnà graţiósă, îşi punea tóte puterile de a se arătà amabilă, şi reuşià quel puçin a aţîţà luarea a minte. Suffletul îi erà curat, gestele ânsĕ îi erà prea mari, portul, mişcările cu atâta neglijenţă în quât putea săi facă rĕu între ómeni străini; rîsul îi erà tot d'auna cu hohote şi secăţivu; şi în mişcările ei erà un fel de svîcîitur' que îi da un aer vulgar. Erà în destul de spirituósă, ânsĕ simtimentul aquellor conveninţe delicate que le póte înţellege o fată de aquea vîrstă, îi lipsià cu totul. In vorbirea ei,

ori-quât de modestă erà, în conversaţia ei candidă şi innocentă avea un character de nepăsare şi nestrimtorare que unui flăcăiandru nu iar fi stat rĕu. Argumentà tot d'auna cu o mare siguranţă, se appĕrà de aquelle îndoiele que femeile au tactul de a le mărturisì fórte la puntu şi prin quare nu puçin înfrumuseţeadă sexul. Sóçele ei, verişóre sau amice o aflà bună, plăcută, îndatoritóre, se mirà ânsĕ de aerul ei quel pré deschisu, de demonstraţiile ei, de bizareria attitudinilor şi limbagiului ei, într'un cuvînt de aquel mod que 'şi creasse ea fărŏ să scie, fărŏ să voiască póte, şi quare le însufflà deprinderea a tot rîde de dênsa fărŏ voiea lor şi plângênduo. Verii ânsĕ şi amicii casei aflà de fórte plăcute şi comode aquelle relaţii fărŏ strimtorare que îi făcea a trăì cu dânsa ca cu nisce buni camaradi. Conversând cu Columba asupra artelor, ei nu 'şi mai adducea aminte de sexul ei şi sta cu dênsa la vorbă ori-quât le plăcea, şi 'ţi o lăsà fărŏ nici o strimtorare de politeţă în dată que aflà o altă petrecere que li se părea mai bună.

Cu tóte aquestea Columba nu judicà asfel; ea se credea quĕ è plăcută, viditată, încongiurată, şi o vanitate feminină se mai unia pe lûngŏ mulţumitórea opinie que avea despre talentul sĕu speţial. Fărŏ a fi orgoliósă, avea consciinţa naivă a unui meritu imaginaru şi se accomodà fărŏ greutate cu rolul de oracol în midlocul unor auditori que o tot contrarià cu încetul qua să o facă să vorbească. Toţi quâţi îi formà un fel de curte stăruitóre avea mai puçin entusiasmu şi mai multă rectitudine în judicată de quât dênsa. Ei erà îndestul de reci pentru quâte le esalţà imaginaţiai plină de friguri; ânsĕ un fel de trebuinţă de a vorbì despre tóte, de a controlà tóte şi ênsuşi fărŏ a le cunósce, îi împingeà către nisce frivóle schimburi de critice aspre operelor nuoe alle picturei sau alle altor arte, şi asupra a felurimi de maniere din diverse schóle. De aquì trecea la un esamen bine voitor asupra încercărilor junei artiste, şi fărŏ intenţie de a minţì sau de vre o grósă flaterie, laudà asemĕnarea vr'unui portret que avea analogii cu modelul sĕu, frescheţa vr'unui paisagiu, al quărui principalul ornament consistà în vre o profusie de culóre verde, în destul de bine distribuită que da o idee óre-quare despre natură.

In midlocul aquellui cercu, Columba se bucurà de o fericire fórte innocentă. Ea singură erà şi regină şi jude. Nu se compunea un tablou fărŏ qua sujetul, esecuţia artistului să fie suppuse la o discussie fărŏ gustu

nu ânsĕ şi fărŏ óre-quare mulţumire. In general erà fórte severi pentru tot que erà nuou, afarŏ numai de aquelle frumóse bagatelle que cădea cu neghligenţă din penellul demoisellei Columbe, aquellea nu erà criticate, aquellea se aflà de minune, se auḑia necontenit: "charman!... quâtu è de bine luată espressia!... Eatŏ nuanţe de delicateţă!...

Cu tóte aquestea ori-quât de bine voitori erà pentru juna artistă ómenii que venià în casa tatălui ei, ori quât de mediocri sau pe jos erà ei în practica şi în cunoscinţa bellelor arte, nu putea ânsĕ a se ţine de a nu se uità quâte o dată unii la alţii surrîḑêndu, quând cu un pedantismu scusabil ea îşi esprimà opiniile despre questiunile que au ameţitu şi ênsuşi mari maestri. De n'ar fi fost orbită, ar fi putut fata vedé mai de multe ori pe amicii sĕi, pe admiratorii sĕi întorcênduşi faça, quând ea vorbià, qua să rîḑă mai nestrimtoraţi la umbra unei mâini protectóre, să 'si astupe, subt applicaţia repede a batistei, accesul de ilaritate que ameninţà de a li se trădà pe façă. Ansĕ nu, illusia ei erà complectă; ea nu mai vedeà nu mai auḑia nimicu de quât queea que îi flatà bizarai manie.

Mumă sa a vrut pré mult s'o mai distragă din aquea activitate prefăcută, que n'avea nici de cum a facce cu viitorul ei, prin óre-quare studiuri şi deprinderi asupra căsniciei. Columba se suppunea cu mulţumire şi o ascultà quĕci erà bună şi iubià pe mumă sa, ânsĕ inspiraţia que credea quĕ are asupra picturei, îi lipsià cu totul asupra economiei casei. Daqua se încercà să cósă corsagiul rochiei, lucrarea îi erà a lene, inegală, şi fărŏ a fi cu mintea aci, erà sigur quĕ o parte a lucrului o să fie cusută pe dos şi s'o descósă iară. Quând cumpĕrà quevà, începea mai din ainte a spune neguţătorului que ea nu cunósce la d'alde allea şi quĕ se lasă în omenia dumnealui despre qualitate şi preţu, pînŏ quând deşteptà cupiditatea neguţătorească şi cumpĕrà lucru de doĕ ori mai prost cu preţu de doĕ ori mai mare. Mumesei nu remânea nici îndestulă putere nici îndestul curagiu a mai prefacce nisce asemenea învĕţuri, şi vedea cu mare întristarea quĕ fie-sa se face de noĕspre-ḑece anni.

Columba nu erà frumósă; erà naltă; trăsurele quam pré mult pronunţate, şi încăutăturai erà un fel de nesiguranţa que îi vătămà mult fisionomia. Cu tóte aquestea frescheţa ei, aquea miscare sau neastîmpĕr a feçei, que arătà nisce impressii vii, bunătatea şi simţibilitatea que strălucia în ochii ei, o facea să fie

plăcută. Căldura şi tinereţeai către părinţii ei, învĕţurile şi deprinderile de pietate, şi aquea sinceră tragere de inimă către bunele puincipe, fructe alle primei ei educaţii, o făcea să tragă încrederea quellor que o vedea. Fără a avé vre o stare mare, ânsĕ cu que îi putea da tată sĕu, şi cu queea quei putea assigurà generositatea unchiului, îşi făcea o stare în quât despre aqueasta să aibă nisce avantange bunicelle darea mânei salle. ,Si cu tóte aquestea, âncŏ nu se aflasse un june quare să o queară de soçie. Cercul que încungiurà pe Columba erà de nisce juni que aflà o bună petrecere în compania ei, vorbind de arte fărŏ a'şi adduce vre o dată a minte de sexul ei. Pentru dênşii ea erà un amicu, un amator, un artist, nici quĕ le venià vr'o dată prin minte quĕ ea è o femee sau póte devenì vr'o dată soçie şi mumă, ea n'avea aquelle caracteristice que sunt alle femeii, puçină timiditate, demnitatea aqueea ruşinósă, que reguleaḑă şi ênsuşi familiaritatea şi îi dă un aer de respectuósă amicie. Li s'ar' fi părut quĕ perd un que fórte mare de li s'ar fi împedicatu occasiile de a o vedé, pentru quĕ ea vorbià multu şi scià să asculte fórte bine; ânsĕ o asemenea împedicare s'ar fi putut comparà cu a unui spectacol, cu a vre unei mese de jucat cărţi sau cu a unei partite de vînătóre. O mulţumire a minţii, un fel de distracţia unde inima pré puçin are d'a facce.

Biata fetişóră atât de minunată din norocire nu'şi pricepea aquea dispotiţie egoistă. La început, şi mult mai încoà nici îi veni vr'o dată în minte quĕ se cuvine şi ea a se stabilì qua să fie o dată cu casa ei. Preoccupaţia ei îi erà paletta, pretutindeni căutà şi de pretutindeni priimea modele, dupŏ quare să te mai ţii apoi de seanţe. Acì erà vorba despre un bĕtrân militar quăruia ea îi observase figura quea bărbată, şi a quăruia rustică şi superbă espressie dorià ea atâta o arătà pe pânḑă; acì erà vre un bĕeat sau vre o copillă a vecinei, a portăriţei, a vr'unei neguţătorese que se ţinea mare cu copiii sĕi. Spre recompensă, vedeai pe aquellu veteran venind a se aşşeḑà maiestos pe vre un taburet şi a'şi pune înaite alle sbîrcitur' smorfate şi a barbă albă spre studiul junei artiste; copillul cascà şi nu mai putea de urît în posiţia lui strimtoritóre, şi nisce jucării abià putea să'l mai ţie în aquea nemişcare monotonă pînŏ să'l copieḑe penellul măestrei nóstre. Imaginaţia vie a Columbei, unită cu nesiguranţa mânei salle, o făcea a cugetà una şi a eşì cu totul alta. Capetele eşia mai tot d'a-

una pré căpăţînóse, braçele nu se legà bine cu corpul. Se vedea în destul focu în esecuţie, ânsĕ puçin gust şi pucină proporţie, pucin talent real. Cu tóte aquestea cum terminà un portret în dată îl espunea laudelor, şi începea din nuou cu aqueeaşi ardóre un alt capu-d-'operă de aquellaşi genere, que îl lucrà, îl terminà, îl arătà amicilor cu aqueeaşi necontenită încredere a unui pictor que nu se îndoiesce de penellul sĕu.

Mai naintând în vîrstă, ideilei luarŏ o altă direcţie. Tot audind que din amicele ei se mărită adi ana mâine alta, începù a cugetà şi la sine şi a 'şi dice quĕ şi ea nu va întârdià póte a devenì matrónă şi dómnă în casa sa. Cugetarea aqueasta o mulţumì. Incepù a visà, nu imperiul que are o femee, şi de quare ei puçin îi pĕsà, nu o libertate mai mare de quât în casa părintéscă, ci o importanţa personallă que îi iertà de a'şi îndestulà gusturile de artist cu mai mari chieltuele şi facilitaţi. Din aquest punt de vedere îşi închipuià tóte de minune şi frumóse în căsătorie, şi nici de cum nui venià în minte nici datoriile seriόse alle casei, nici micele amĕnunte que se cuvine a le cunósce fórte bine.

Atunci începù a cugetà quĕ póte dintre aquei juni poliţi, curtenitori, que o încongiurà adesea, vor fi şi unii quari să aspire la onórea de a o luà de soçie. In vorbele, în purtările lor ea vedea nisce omage; laudele lor îi părurŏ que au un cuget ascuns, şi adesea aşteptò qua dintr'o laudă que erà quevà mai semnificativă să vadă în dată vre o declaraţie către părinţii ei, spre a o quere în căsătorie.

Aqueastă preoccupaţie, cu tóte aquestea, nu schimbò nimicu din învĕţurile ei de mai nainte şi din caracterul ei. Remasse tot cum mai fusesse, fată limbută, plină de idei şi de neastîmpĕr; nu vorbià nu făcea nimicu rĕu, ânsĕ nu mai semĕnà fată ci un june. Nu suppĕrà pe nimeni, ânsĕ nu se vedea in juneţile, în petrecerile, în vîrsta ei nici o illusie poetică feminină. Manierelei erà acre, răpedi, bizare. Erà cu un cuvînt, femeea, quare cu tóte qualităţile ei, quel puçin eu şi dumneată n'am fi luat'o nici o dată de soçie.

Prin urmare şi junii de p'atunci erà fórte depărtaţi de o asemenea cugetare. Venià p'acolo quĕci erà bine priimiţi, quĕci are omul mulţumire în aquel repaos activu, que stă întru a vorbì despre tóte, fărŏ o cugetare profundă, a criticà tóte şi pe toţi fărŏ fiere ânsĕ şi fărŏ cumpĕt, queci è tot d'auna plăcut de a 'şi da aer quine-và de cunoscĕtor, şi de a aflà persóne

quare să te ia drept asfel. Pînŏ acì mergea junii cu mintea şi nu mai de parte, nici pretenţii nici speranţe la dênşii. Unii mai pătrunḑĕtori de quât alţii începurŏ a prepune cugetul pentru que sunt bine priimiţi asfel; şi le plăcea să 'şi petreacă cu rătăcirile fetei, căindu-o în sine de nebună şi de ridiculă cu nisce asemene speranţe şi pretenţii.

Naturelul Clarei, mai ferice, şi fiind ca o mediocritate perfectionată, mai bine profiitasse. Ca fată spusesse o dată pentru tot d'auna tatălui sĕu, quĕ el singuru è judicător şi domnu la tóte quererile que vor venì pentru căsĕtoriea ei, şi quĕ ea nu se pricepe întru nimicu la queea que se attinge despre viitorul sĕu. Bĕtrânul neguţător, dupŏ que depărtò quâte va partituri, pe unul pentru quĕ è pré multu cu stare şi averi, şi que el nu voiesce să fie pré mult aşà dator ginerelui sĕu; pe altul pentru quĕ erà fărŏ stare şi fărŏ averi, şi quĕ un asemenea ginere s'ar vedé de tot umilit simţinduse dator tóte la femeea sa, pe un altreile pentru que nu erà amator de arte ca dênsul, şi nu'ţi mai cunoscea alta de quât la cifre; pe un al patrulea quĕ d'alle cifrelor nu scie mai nimicu şi alleargă fărŏ căpĕtaiu în amorul artelor; în quelle dupŏ urmă îşi pusse occhii pe un colonel în congediu, que trecusse de cinci-ḑeci de anni; avea ânsĕ tótă îndestularea, un character bunu, şi quare se da drept un ferbinte adorator al tablourilor şi al *turirilor de fortsa* asupra pianului. Clara ḑisse *da* fărŏ bucurie şi fărŏ întristare şi întrò în casa sa cu atâta pace a sufletului ca şi quând s'ar fi pus să descifre vre o arie d'aquellea uşurellele qua să facă plăcerea tată lui sĕu, în vre o séră, din unghiul focului.

Columba que erà affetcuósă şi simţibilă, vĕḑù cu bucurie pe vară-sa într'o posiţie în quare semenà ferice. Colonelul, omu cum se cade, mai mult cu character de quât spirituos, semĕnà mulţumit cu totul, quĕ a putut scăpà de a se mai occupà el singur de casa şi de persóna sa. Erà îndatorat Clarei nu de activitatea ei fărŏ preget, quĕci nu erà aşà vivace, nu de ordinul perfect que ar' fi putut presidà în punerea la calle alle lucrurilor casei, quĕci făcea atâta quât putea şi quât învĕţasse să facă; îi erà dator unde o vedea quĕ nu lasă nici o datorie, quĕ nu pregetă la nici un amĕnunt şi quĕ o vede trecênd cu o facilitate nespusă dela o socoteală de bucătărie la o conversaţie şi de la acu la penelle.

Pe lûngŏ bucuria Columbei se adăogà şi închipuita speranţă de a se vedé şi ea pe callea în quare intrasse vară sa. Nu se as-

eundea nici de cum în innocenta libertate a întrevorbirilor lor. Ansĕ nu'i venià nici o dată în minte întreaga abnegaţie a Clarei şi aquel întregu abandon de a se lăsà cu totul întru allegerea tatălui sĕu. Ea altfel aflà de cuviinţă qua voiea părinţilor să nu casă din dorinţele inimei ei. Clara îi arătà cu blândeţe quĕ cu aquea disposiţie a minţii que are ea îşi creà nisce difficultăţi fórte grave; quĕ esperiinţa părinţilor ei 'i ar' assigurà fericirea mult mai bine şi mai currĕnd de quât amăgita ei imaginaţie, quĕ ar' fi mai folosită daqua ar' scăpà ea de ori que bătaie de capu şi ar' priimi pe aquella que i'l ar' allege tată sĕu.

Cu tóte aquestea, greutatea pentru Columba de a se merità nu erà atât quĕ voia a'şi reservà dreptul de a'şi da ea părerea despre allegere către părinţii sĕi, quât quĕ nu mai putea a se desbĕrà de aquelle învĕţuri estraordinare, şi uità cu totul aquelle simple şi graţióse maniere que se cuvine a le avé o fată mare que pe urîta o facu plăcută şi quare pe quea frumósă, quând îi lipsescu, o facu nesufferită. Quând vedea quine-và pe Columba pentru ântêiea dată, nu se putea ţine de a nu se mirà de purtările ei ridicole. Un june mai cunoscênd'o apoi: descoperià într'ênsa atâtea bune qualităţi, şi simţià óre-quare simpatie pentru dênsa; ânsĕ se depărtà de cugetarea la o căsătorie, temênduse de a'şi luà o femee cu quare va devenî şi ellu ridicol înaintea ómenilor que 'i ar fi întrat în casă, sau prin casele pe unde se va ducce cu dênsa. Dei şi venià cuiva o asemenea idee, în dată îi şi peria; quĕci Columba, cum am ḑisu, nu mai semĕnà o fată ci un artist cu tóte bunele şi cu tóte defectele lui.

Trecurŏ anni, şi mai trecurŏ şi alţii tot asemenea, pînŏ sunarŏ ăi trei-ḑeci. Trei-ḑeci de anni pentru o femee sunt âncŏ un dreptu de juneţe, pentru o fată ânsĕ îi dau titlu de fată bĕtrână. Unchiul sĕu murisse şi îi lăsasse în testament o parte însemnătóre. Tatăl Columbei nu se mai îndreptasse de nepĕsarea şi neprevederea sa; se tot mirà ânsĕ de que fiie-sa nu se mai mărită, şi cum de nu o quere nimini. Nu'şi împutà nici de cum de que a lăsat'o a se isolà într'o sferă atât de particulară; din contra el nu vedea înainte de quât meritele şi qualităţile fetei şi nedreptatea şi orbia ómenilor que nu le vede. Muma, din que în que mai mult sufferind şi împuçinându-i-se sătatea, erà neîncetat rósă în nĕnĕuntru de durerea aquestei educaţii neînnemerite que nu fusesse în mâna ei de a o regulà. Ea scià fórte bine quĕ un omu cu minte nu'şi cată nici o dată

soçia între fetele que facu esceptii, què meritele şi qualitătile que ar dori el să vadă la femeea sa sunt aquellea solidele, şi què lui î è témă de tot que nu séměnă cu conditiile quelle mai necesarii la fericire, simplitatea, reserva, întellegerea vietei din něuntru, gratia unită cu activitatea.

Columba devenisse pensivă şi plină de distracţii; neîncetat înnotà între amarul ressimtiment al trecutului şi între vaga temere de viitor. Cu tóte aquestea îşi amăgià mîhnirile prin fapte de bine-faceri, şi singurai bucurie erà de a uşurà pe quei infortunați. Soçietatea que venià mai des în casa tatălui sěu se retrăsesse şi se risipisse încetul cu încetul; fie quare se căsătorisse şi îşi cătà de alle salle. Verişorii şi amabillii lor companioni erà acum cetăţeni serioşi şi recomandabili, avocaţi que îşi avea causele lor, medici cu clienţii lor, neguţători que îşi căutà de comerciul lor, generaţia quea nuoă nu mai venì să ia locul quellei din juneţea ei. Demoisella Columba se schimbasse mult, îmbětrânisse, şi cu vîrsta minteai o dată voiosă devenisse cugetătóre şi seriósă. Le părea rěu, ómenilor, de aqueastă schimbare, şi se trasserŏ unul quâte unul fărŏ a facce vorbă, nu mai subt nisce bune preteste que le inventă recele egoismu: De o dată biata fată, uimită de retragerea quellor mai buni ai sěi amici, se vědù în singurătate şi abamdonată.

Quând ea se încercà a'şi cercetà situaţia în quare se aflà, o coprindea o mirare. Incepea ai trece prin minte atâtea priimiri şi purtări alle ei que seměnà delicate, atâte semne de o politeţă familliară que nu s'ar' fi putut luà, quel puçin dupŏ părerea ei, de quât ca o cordială amicie. Que făcusse ea ómenilor aquellora? pentru que se schimbasserŏ ei aşà? Cu adevěrat posiţiile occupaţiile ómenilor se schimbasserŏ, ânsě que împedicà qua inimile să remâie tot aquellea? Nu se mai adunà ca altă dată, ânsě se cuvenià a se vedé ca nisce vechi amici, şi erà o ingratitudine a rumpe cu totul nisce legăminte atât de natural formate. Avea vre o bizarerie sau vre un capriciu ómenii aştia que erà altă dată atât de amabili? erà toţi nisce inime seci, nisci minţi falţe şi frivóle? Columba ii plângea şi nici putea ai pricepe.

Ea singură nu se pricepea pe sine, şi simţià ca o disposiţie fórte simplă, fórte naturală de a i se urî cu aquea constrîngere de etichetă; cădù în mania de ai desplăcé şi ei alle lumei, a abandonà tóte quàte se ḑicu alle bunului ton şi alle bunei cuviinţe. Queea que characteriḑă *ge-*

nerele artist într'o fată, este, mai vîrtos, de a se lepĕdà de tot que face carmenul şi graţia într'o femee.

Mumă sa se pusse în patu qua sà nu se mai scóle, şi, dupŏ doi anni, în quari nu mai trăì de quât în durere, aqueastă mumă escellentă, pe quare o lăsasserŏ puterile cu mult mai nainte, murì şi o perdù fiie sa. In aquelle momente solemnele, bunătatea şi căldura fiiască a Columbei se arătarŏ mai presus de ori que laudă. Căntò şi întărì pe mumă sa que se uità la dênsa cu tot focul aquella maternu şi cu nisce împungĕtóre doruri. Susţinù curagiul bĕtrânului sĕu tată, şi radunò tóte cugetările într'una singură, întru suppunerea la Provedinţă que face dupŏ voiea sa cu tot que este scumpu inimii nóstre.

Remâind singură cu aquel bĕtrânu, que nui contrarià întru nimic şi quelle mai singulare şi stranii învĕţuri, Columba ajungênd şi la o vîrstă quând nu se mai póte îndreptà quinevà, devenià din que în que mai estraordinară şi stravangantă în ochii lumii. Átunci mai vîrtos începù a'şi da toellei salle aquest caracter de nuanţe bizare, de elemente contradictorii, que îl are şi pînŏ astăḑi. Cu vestminte scumpe, şi fórte parată pe de o parte, pe de altă iarŏ fórte negligiată, semĕnà quĕ n'are altu cugetu de quât a facce să ia ómenii a minte originalitatea vestmintelor ei; şi cu tóte aquestea cugetul ei nu erà aquesta. Ar' fi fost cu multu mai bine să fi avutu consciinţa affectaţiei salle; o reflessie nuoă ar' fi îndreptat queea que provenisse dintr'un calcul fatal. Ansĕ nu, din ḑì în ḑì se vedea un progres al unei manii incurabile, que se manifestà şi prin al̃te simptome nu mai puçin decisive.

Tată sĕu işi petrecea acum ḑillele cu citirea sau a jurnalelor que nu se pot mistuì, cum cunóscem multe în ḑioa de astăḑi, sau a romanţurilor greţóse, cum se facu pe tótă ḑioa, şi în quare nu se vede al doilea şi al treilea volum de alta, de quât pentru un onestu folos al autorului sau al librarului. Columba, dómnă peste o avere îndestulă pentru trebuinţele şi ênsuşi pentru capricele salle, se pusse a facce la escursii de artist, singură, cu nisce vestminte quând d'o simplitate vulgară, quând d'o eleganţă ridicolă şi incomodă. Se appropià de al patruḑecilea annu şi se credea cu totul liberă de a se ducce şi a venì fărŏ a fi suppusă la critica nimului, de a se arătà quând singură, quànd însoçită, de a lipsì, apoi de a revenì dupŏ plăcerea sa, in fine de a ducce o viaţă cum ḑicu de *garçon*. Aqueastă pretenţie avea que-và speţial în quât pen-

tru vîrsta ei, şi mai vîrtos, purtarea ei, regulată dupŏ nisce prinçipe severe, nu da nici un îndemnu vorbirii de rĕu. Cu tóte aquestea erà que-và de straniu a vedé femeea aqueasta într'o turnură teatrală, cu un aer decis, a se aşşeḑà pe un scăunellu în faça unei ruine, a'şi scóte din portofolliu lapisul şi tablettele şi a desemnà puntul de vedere que o impresionasse, fărŏ ai pĕssà de trecĕtori. Intr'o ḑì nisce săteni batjocoritori îi răpeḑirŏ în treacĕtu nisce sarcasmi fórte grosolani; altă dată, auḑì ea, întrebând, quâţi-va paşi apprópe de sine, daqua è prin putinţă qua o nebună să scape din casa unui celebru doctor. Aqueste mici aventure o suppĕrà un moment, ânsĕ îi trecea currênd şi nui lăsà urme. Erà pré órbă despre sine qua sà'şi ia mĕsurele, şi fórte bună qua să mai ţiie minte. Cu tóte aquestea o aventură quevà mai seriósă 'iar fi deschis ochii, daqua miracolul aquesta ar' fi fost cu putinţă.

Se avvênturasse într'o ḑì spre a viḑità micul castellu de Steen unde locuisse Rubens, pictorul ei quel mai adorabil. Ii desemnasse planul, şi nu uitasse dulcele şi modestul paisagiu în quare fusesse aqueastă venerată locuinţă. Sta se plece, quând un omu cu un chipu gravu se appropiè de dênsa cu nisce demostraţii de o politeţă respectuósă. Portul lui semĕnà de un artist scăpĕtat şi neferice.

Omul asta începù conversaţia, esprimându'şi cu focu admiraţia pentru marele geniul a quăruia fiinţă a immortalisatu aquea casă. Adăogò infine, quĕ bărbaţii illustri nu află tot d'auna partisani que pot fi în stare ai appreţià; în aquel moment ânsĕ Rubens n'avea a se plânge, pentru quĕ o persónă atât de însemnătóre ca Mademoisella, al quăria gust şi talent erà aşà de universal cunoscute, vine a'şi da tributul omagelor salle. Frasele lui erà florite, laudelei întórse bine. Columba se lăsò a urmà în ainte întrevorbirea, alle quăria chieltuiele le făcea mai pe tóte Rubens. Necunoscutul mergea d'alăturea cu dènsa şi o însoçià în direcţia drumului de ferru, pe quare erà ea să se întórne a casă. Vorbind, îi propusse el să scurteḑe drumul, appucând pe o cărrare que ţinea în lungul murilor unor ruine. Nedeprinsă de a cunósce queea que este de cuviinţă şi queea que póte suppĕrà, Columba făcù un semnu quĕ priimesce. Dupŏ quâte-va sute de paşi, se aflò cu totul isolată şi de parte de ori que locuinţă, şi atunci numai simţì un fel de prepus. Străinul, să fi simţit el aquea schimbare într'ênsa? póte. Ansĕ tot que è sigur este quĕ biata

fêmee se simţi o dată lovită fórte tare şi căḑù fărŏ cunoscinţă. Quând îşi venì în sine, dupŏ quâte-va minute, vĕḑù que punga, ora, inellelej, cerceii, şi un şal scumpu que erà pe dênsa, nu mai erà....

Inturnânduse a casă, nu cuteḑò a spune nimicu din quâte i s'a întêmplat cătrе bĕtrânul sĕu tată. Simţià comfus óre-cum quĕ n'a făcut bine să brave datinele şi învĕţăturile lumei. Tăria aquestei lectii dette o luvitură legăturelor, deprinderilor ei, şi în aquel moment ar' fi putut quineva săi învedereḑe fărŏ multă greutate quĕ se cuvenià a se làsà cu totul de quelle trecute. Ansĕ la que mai erà bune aquelle impressii momentance, şi que resultat mai putea adducce. Mişcarea que simţì la aqueastă tristă împregiurare, înţelleptele reflessii que începurŏ a i se nasce, tóte se adunarŏ într'una singură, în durerea adică quĕ 'şi a perdut preţiosul albom, în quare 'şi avea schiţa planului casei lui Rubens.

Sventurele ei nu erà tot d'auna asemenea de tragice; de quând în quând ânsĕ sufferià nisce mistificaţii îndestul de aspre. Ii trimitea, spre esemplu nisce diplome que ḑicea quĕ îi vinu dela unele din aquelle nenumĕrate academii italiene, alle quăror titluri ridicole, şi bizare protocóle mai stau şi pînŏ în ḑioa de astăḑi. Vedeai quĕ presidentul academiei *Innorantsilor* îi scrià o scrisóre ca cum ar' fi officială, în quare, pînŏ să n' o declare de academiciană, îi numĕrà unul quâte unul tóte meritele, şi o felicità quĕ a putut trage asupràşi, atàt de departe, simpatia unei soçietăţi atât de eminente. Altà dată vedeai o epistola lăudătóre pînŏ la iperbolă ca din partea secretarului perpetual ai academiei *Tontsilor*, que o însciinţà cu o graţie de minune quĕ au numit'o academiciană liberă prin unanimitate, minus de un votu, quĕ aquel votu erà a lui, al secretarului, şi quĕ el a judicat ca o urîtă politică a proclamà quĕ Italia, patria artistilor să n'aibă şi ea ai pune în ainte un rivalu. La începutu Columba avea óre-quare prepusuri; ânsĕ reutăcioşii miḑlocitori atàt de bine îşi jucà rolul de bună credinţă în quât mîntea ei, împuçinată de mai nainte prin mania sa, începù a priimi illusia quea mai grosiară drept o necontestabilă realitate.

Mai avù âncŏ o ultimă suppĕrare que îi fu ca dela Dumneḑeu; quĕci avusesse îndestule occasii a înţellege que erà raţionabil, şi queea que, lipsindui în tinereţe, putea quel puçin săi fie ca o înfrumuseţare la vîrsta în quare se aflà.

Interesuri alle casei chiemasserŏ la Bruselle pe Clara şi pe

bărbatul ei. De doi anni se stabillisserŏ ei în aquea cetate, şi Columba nu priimisse nici o scrisóre dela Clara. De şi se espunea singură pe drumuri, ânsĕ aqueastă mică căllĕtorie nu cuteḑasse s'o facă fărŏ a fi invitată. Cu tóte aquestea o tăcere atât de neesplicată, şi urîtul que o făcea să voiască a mai eşi să mai petreacă, o făcurŏ să rumpă ea ântêiu tăcerea şi să scrie. Suvenirile unei amicii atât de lungi, începute din copillărie, şi quare îşi avea primele base pe părinţia dintre dênsele, îi da voie a'şi luà o mare francheţă în scrisórea sa. Avea un que împutător şi epigramicu que nu putea place, şi desplacù cu adevărat daqua nu Clarei, que erà bună şi blândă, quel puçin bĕtrânului colonel.

Aşà se încărcò el cu respunsul, şi de astă dată fu fórte crud. Scrisórea lui începea dela nisce mărturisiri de o părere de rĕu pré puçin sinceră, quĕ nu póte priimì în casăi pe scumpa sa verişóră; quĕci el îi cunósce tóte învĕţurile şi deprinderile, şi erà încredinţat quĕ n'o să mai pótă de urît în tristele occupaţii despre alle casei. Que s'ar' facce ea în miḑlocul unor copii que strigă quând mumă sa le cântă, şi quari è de mult de quând au stins rădĕcina penellelor, de nu se mai vĕdu prin casă, arḑêndule sau rupêndule. Fericirea de quare se bucură el, ei i s'ar păré fórte monotonă, aquelle figure firesce fragete şi voióse ei i s'ar păré pré puçin ideale; şi aşà cum è deprinsă a căutà frumosul în quelle mai curate alle salle concepţii, va luà în desgust tóte imperfecţiile que se potu vedé fărŏ greutate în viaţa comună. Pînŏ quând locuià în aqueeaşi cetate, strimtorarea nu erà aşà de mare; quĕci scumpa lui verişóră le făcea atunci aquelle plăcute viḑite, şi în dată que i se urà, pe locu erà liberă şi putea a se returnà la înaltele salle cugetări. Ansă aci nu va fi asemenea; va fi nevoită vrênd nevrênd să stea tot aci quând i se va urî şi nemulţumirile vor întrecce ori-que plăceri ar' puté află. Adăogă iarŏ quĕ fiie sa se appropià de al şéispre-decelea annu şi quĕ el ar dori fórte mult ai inspirà simtimentele unei femei que scie bine cum se ţine casa; quĕ cu tótă admiraţia que are el pentru meritui, gustul, sciinţa şi graţia bunei salle verişóre, tot nu póte, a se ţine de a nu se teme de potenta influinţă a esemplului ei. De ar' fi fost sigur que fiiesa are geniu, o! n'ar' fi întârḑiat nici de cum ai da voie, şi a considerà de un lucru mare de'i va puté procurà adunarea cu o mătuşică atât de minunată dela quare s'ar puté folosì atâta; ânsĕ biata copillă è fórte simplă cu mintea şi cu inima şi cu un

caracter ducil, què se póte dirige mai cu folos pe alt drumu cu totul positivu. Insuffleţită de nisce intenţii fórte escellente, verişóra sa, ar derăpĕnà, fărŏ să voiascä, fapta primei educaţii. Cum s'ar arătà în casa lui verişóra, fărŏ nici ènsuşi de a vorbì 'i ar fi destul numai să încépă a âmbla, a'şi luà nisce posture de aquelle în aintea fiiesei şi în dată 'i ar venì fel de fel de idei de a se facce artistă, lucru de quare să'l feréscă Dumnedeu mai mult de quât de orique pe lume, şi nu se teme de nimicu alta de quât de aqueasta de quând a vindecatu pe soçia sa de aquest gust incomodu şi chieltuitor.

Tonul aquesta ironicu se întindea în mai multe, şi 'şi terminà scrisórea învitând pe buna lui verişóră qua să nui uite şi să lè mai scrie de quând în quând, quel puçin o dată pe annu.

Cugetul aquestei scrisori erà învederat. Colonelul vrea s'o rupă o dată, şi se preparasse spre aqueasta imposând femeii salle de a nui scrie nici de cum: iar acum nevoit a se esplicà o făcù cu tótă asprimea impertinentă a unui vechiu militar. Cu tóte aquestea, qua să ajungă pinŏ la aqueastă estremitate a cătat să'şi facă o mare violenţa caracterului sĕu que erà fórte binevoitor şi blând. Tot audià, omul, atâtea stravaganţe vorbinduse de vara sa, în quât nu 'i remăsesse despre dênsa de quât o fórte rece pietate. Pînŏ quând avea numai ellu şi Clară a plânge stravagantele verei lor, el le sufferisse fărŏ a facce nici o vorbă, ânsĕ cum se deşteptò frica unui tată de famillie, cum începù a se teme pentru fiie sa despre contagiunea unor idei bizare şi unor maniere ridicule, de acì înainte devenì neiertător; midlocul qua să pótă a se depărtà de vară sa, i se părù què nu è altul mai sigur de quât a o offensà; vru să o descuragie prin indifferinţă şi uitare; vĕdènd què nici cu asta n'a scăpat, alergò la ironie.

Clara, cu tóte què în fundul inimii salle erà tot aqueeaşi către Columba, ânsĕ fu nevoită a se conformà cu bărbatu sĕu. Dupŏ cum o dinióră se luà dupŏ voiea tatălui sĕu. Tot asemenea se lăsasse de arte dupŏ cum altă dată se didesse întru cultura lor. Işi cătà acum de alle casei şi de copii sĕi. Fusesse ajutată la educaţia fiie-sei de o îndemănatică guvernantă fórte cu minte. „Si instinctul maternu în învoire cu temerile bărbatului sĕu, o făcea să vadă nevoile şi pericolul que ar' fi cu fiinţa de façă şi cu essemplu vere-sei la judicata unei fete de şéispre-dece anni. Prin urmare nu mai făcù nici o observaţie la scrisórea colonelului, de şi 'i o citì întrégă, şi nu avù de quât un suspin înnecat pen-

tru ultima óră, la vechiea sa amicie din copillărie.

Columbă, de şi erà aşà stravagantă, erà ânsĕ simţitóre şi generósă. Ea singură nu se cunoscea, capul ei turburat nu putea s'o facă a înţellege queea que îi făcea rĕu; simţì offensa fără săi simţă şi causa; plânse mult, quĕci i se părea quĕ ultimul sĕu legĕmînt de parinţie şi de amicie i s'a rupt. Cu tóte aquestea nu ţinù la inimă nici o rancóre asupra quellor que o făcea să fie asfel pedepsită pentru defectele salle pe quare ea nu le cunoscea; se simţià ânsĕ din ḑì în ḑì tot mai isolată, şi se determinò a consacrà, pentru ultimile ḑille alle vechiului sĕu tată, tótă càldura şi sincera affecţie a suffletului sĕu.

Strainii apoi îi da mai multă dreptate şi avea mai multă simpatie către dênsa de quât quei din famillia sa; quĕci erà şi în mai bună posiţie înaintea ei, străinii adică nu erà nevoiţi a o primì în casă şi a trăì cu dênsa, unde quei din famillia sa, trăind cu dênsa semĕnà quĕ profeseaḑă şi dênşi originalitate ei, şi se espunea în rîsul publicu. Ea ênsăşi se depărtà de ómeni; erà îndestul de mîhnită vĕḑêndu-se delăsata de lume, şi daqua bunĕtatea ei firească n'o lăsà s'aibă nici o ură particulară asupra nimului, cu tóte aquestea în general resimţià quelle maị amare desplăceri asupra soçietăţi. O scià ânsĕ ómenii charitabilă, sinceră, însuffleţită de dorinţa de a împărţi mica sa avere cu quei scăpĕtaţi que îşi ascund neaverea şi n'au a se ruşinà de dênsa. Lumea o làudà fórte mult, o vorbia de bine cu prisos, pînŏ que un *ma* fatal venia să restórne tóte laudele şi s'o 'ncoruneḑe cu ridicolul.

Tatăl Columbei se stinse în pace în baçele fiie sei, şi în miḑlocul quellor mai ferbinţi căutări. Acum remasse de tot singură şi străină în lume. Doî vechi ómeni ai casei que 'şii lipisse pe lûngŏ sine prin bine-faccerile salle compunea tótă casa ei. Activitatea ei quarea un nutriment, şi îndată începù a şi'l căutà cu o passiune nuoă în objetele lungii salle preoccupaţii. Invĕţò sau mai bine ammăestrò pe vechiul sĕu domesticu întru a sci să caute şi să cunóscă tablouri; în quât omul de şi innorant ânsĕ îndemânaticu devenì un fel de cunoscĕtor. Se ducea adesea pe la tîrguri, descoperià tablouri de preţu, que proprietarul le lăsà să se affume sau să se degrade pe quine scie unde, şi să desbătea la preţu cu o indifferinţă prefăcută pentru lucruri quei remânea atâta la inimă. Se amăgea cu adevĕrat quâte o dată, şi daqua luà uneori vre un Jordaens în locu de un Van-Dyck, ânsĕ tot

nu amestecà producţiile marilor maestri cu pallidele schiinţe alle pictorilor famelici din timpul sĕu.

Quând el aflà quâte queva bun şi îl adducea triumfându a casă, Columba se punea cu ardóre a curăţì aquel capu-d'-operă de tot que îi întinà şi'i desonorà faça. Nui lipsia nici de cum îndemânarea pentru asemenea restauraţie. Printrênsa stratele (couches) parasite de pictură, applicate de vre un artist neîndemânaticu, perià şi da locu să easă afarŏ culorile şi stratele vigurόse alle primului maestru de şi quam şterse. Apoi dupŏ que fapta erà addusă în bună stare, generόsa fată îşi încrucişà braçele înaintea ei, şi ḑicea: Que să facu acum cu dênsa? Mai adesea chiemà feciorul şi'l trimetea a propune vre unui avut amator, să cumpere tabloul. De îl vindea şi priimià preţul, în dată cu banii ajutà atâtea case scăpĕtate şi oneste. Ansĕ quând *descuibatorul de tablouri* (aşà numia Columba pe credinciosul sĕu) afla vre un Rubens, ea ţinea mai multe sĕptămâni preţiόsa pânḑă, o punea în camera sa, unde petrecea ore întreg' spre a o contêmplà, a o analisà cu de amĕnuntul, a urmări ori que trăsură de penellu. Apoi dupŏ que se îndestulà în studiul sĕu, şi 'şi luà tόte cunoscinţele despre aquea faptă, punea în dată s'o ducă la museul quăruia aquest mare pictor 'ia dat numele.

Cu quâte-va luni mai nainte de venirea mea acì, ea avusesse o suppărare fόrte mare. Intr'o ḑi quând viḑità din preună cu publicul admirabila collecţie de tablouri que compune museul aquesta, ea vĕḑù unul din aquellea que didesse ea, arsu în mai multe locuri de apă tare, nu putù să se ţie de a nu scόte o esclamaţie de durere şi de mênie, pré cu dreptul. Toţi quâţi trecea pe lùngŏ dênsa, se întorcea şi sta în locu qua s'o asculte. Ea împutà plină de focu asupra stupidei barbarii que cuteaḑă asfel a strică nisce capete-d'-operâ, şi arătà quĕ ar' dori din sufflet qua legile să pedepsească în tόtă rigόrea pe nisce spurcaţi la sufflet ca aqueia que cuteaḑă a comitte asemenea nelegiuiri asupra quellor mai nobile alle nόstre plăceri. O ascultarŏ la început cu simpatie; ânsĕ în dată îi vĕḑurŏ portul bizar, attitudinea tragică, glasul furios, mişcările capului răpeḑi şi vulgare, căutăturai înfiptă şi sălbatică, într'un nuvînt tόtă persόna ei de rîs şi neplăcută que nu se învoia cu întreaga judicată. Dela o disposiţie seriόsă όmenii trecurŏ la o disposiţie bufonă. Oamenii bine crescuţi îşi întîlnirŏ ochii cu quâte un surrîs; ânsĕ din miḑlocu unei grupe de vre o trei patru ţintilomi, se auḑì un hohot de

rîsu cu prea puçin respectu, şi unul din ei strigò: "Dar-asta! que atâta fărîmătură de inimă! bine s'a făcut que s'a făcutu, pentru quĕ Rubens n'a putut nici o dată să fie autorul unei asemenea spurcării „ Ochii Columbei flăcără; ea se întórse către insolent: "Sporcărie! strigò şi ea, sporcărie! ânsĕ scii Dumneatà, Domnule....„ Un alt hohot se sparse iarŏ şi o întrerupse; spectatori neoffensivi începurŏ a murmurà; custodul Museului vĕḑù quĕ aqueastă scenă îşi luà de tot o urîtă turnură ;. se appropiè de quei juni şi'i rugò în termini poliţi să stea binişor şi să nu turbure buna cuviinţă. Ei se învîrtirŏ într'un picior şi sede părtarŏ fluerând un vântecellu batjocoritor. Columba sta nemişcată şi pallidă de turburare; ânsĕ în dată îşi luò partitul şi dispreţul se arătò pe buzele ei; îşi ardicò umerii şi şii lăsò răpede 'njos; în fine se retrasse aruncând o ultimă căutătură plină de părere de rĕu şi de simpatie către tablourile atât de rĕu cunoscute şi ultragiate.

De atunci înquoà nu mai venì să viḑite Museul în aquelleaşi ore cu publicul. Gardianul plin de recunoscinţă către o persónă atât de liberală, şi nevrênd a o mai espune şi la alte affronturi, o priimià în alte ore într'adins, şi asfel se urmà aquea carrieră tristă şi necomplectă într'o admiraţie quam vulgură ânsĕ onorabilă pentru aqueea que având aqueastă passiune, nu suppĕră pe nimeni şi ajută pe quei scăpĕtaţi.

Quam asfel fù narraţia bunului meu *Cicerone*, pe lûngŏ quare mai adăogaiu şi eu pe nesimţite quâte va din inspiraţiile'mi personale. Ii mulţumiiu de îndatorirea quea 'mi a făcut, 'şii adăogaiu întreacĕtu: "Nu cum va faci şi dumneatà ca avocaţii que desvóltă de minune quelle que se attingu de causă, fărŏ să vorbească nimicu de causă? Din quâte 'mi ai spus, eu sciu acum pe din afarŏ istoria madamicellei Columbei, ânsĕ nu sciu şi pentru que pretinde a avé privillegiul esclusivu de a şĕdé numai dumneaei pe scaunul lui Rubens.

— Hî! hî! Domnule, urmó bĕtrânul, nu se póte ḑice învederat quĕ eu 'mi am uitatu puntul aquesta. O! quât sunt de curioşi căllĕtorii! Cu dênşi è sigur quine và de a nu perde nimicu dintr'o istorie cum se cade. Ascultă dar.

"Scii Dumneata, póte, quĕ la annul 1641, Rubens al nostru a regalat Academia cu un minunat fotolliu în marochin asupra quăria s'a înscris numele lui în littere de auru. Quând s'a organisat Museul, a fost vorba să puie aquì fotolliul aquella, şi se formarŏ doĕ partite în sînul

Academiei. Unii dícea quĕ Museul, fiind deschis publicului ca un sanctuariu dedicat numai lui Rubens, este fórte fireseu a adunà aquì quelle mai vii suveniri dela aquestu mare artist. Alţii susţinea, que Academia n'avea dreptul de a se desmoşteni de un gagiu atât de preţios, şi quĕ memoria lui Rubens erà cu aqueeaşi demnitate onoratâ în salla şedinţelor salle cum ar' fi şi în galleria de currênd deschisă, la tóte varietăţile intelligenţei. Discussia trecù în jurnale, şi tiparul, aqueastă capriciósă putere, dette dreptate, la început amêndurora partiturilor mai cu aqueeaşi mĕsură, şi apoi în quelle dupŏ urmă încuviinţò pǎrerea aquellora que voià conservaţia fotolliului.

"Noi aquì perdusserŏm ori-que speranţă despre a puté avé o asemenea suvenire dela marele maestru, quând într'o dì o scrisóre annunţò directorului Museului quĕ trimitte un mobilu de o nepreţuită valóre. Pre lûngŏ aqueastă scrisóre se allăturà şi ducumente positive, autentice, din quare resultà quĕ un fórte opulent şi fórte innorant finanţiar, que murisse de currênd, avusesse de mult în biblioteca sa, unde nu locuià nici decum, ênsuşi scaunul pe quare şĕdea mai desu prinçul pictorilor nostri în micul sĕu castellu de din susul Malinelor. Peste currênd fu adus şi mobilul dorit. Fu priimi cu recunoscinţă, şi tutulor le pǎrù rĕu que nu cunoscu pe modestul donator. Nu se putù scóte nici o luminare dela comissionar. Eu nu fuiu mult la îndoială, şi recunoscuiu pe madamicella Columba, al quăria caracter bun şi original, spiritu generos, de şi fărŏ multă judicată, îl cunosceam mai din ainte. La prima viḑită que ne făcù, îi arĕtaiu nuoul nostru tesaur, şi vĕḑuiu quĕ îşi făcea un mare sforţu să se arate quĕ nu sciè niminu despre dênsul şi quĕ è în mare mirare: Eu îi adduseiu pe departe un compliment que însemnà, cu alte vorbe, quĕ dupŏ părerea mea nu mai ea merită a şĕdé pe aquest scaun nemuritor. Ea surrîsse, şi, cum eram singuri, se şi pusse într'ênsul cu bucuria unui copillu, que îmi facea mulţumire să o vĕḑu. Nu mĕ temuiu atunci de ai spune quĕ am devinat'o, şi dupŏ doĕ trei laude, îmi descoperì secretul. Ansĕ îndată sculânduse cu o demnitate din nenorocire quam comică, îmi impusse doĕ îndatoriri: una de a nu spune la nimeni queea que mintea mea singură a descoperit; şi a doilea de nu mai lasà pe nimeni de quât pe dênsa a se pune pe scaunul lui Rubens. Astea erâ doĕ condiţii que nu mi se pǎrea a nevoie, şi în adevĕru 'mi am ţinut îndoita mea parolă,

afarŏ numai, Domnule, înaintea dumitale. Dumneata 'ţi ai luat singur iar nu ai priimit voiea de la mine a te attinge de mobilul sacru. De atunci am creḑut quĕ îţi sunt dator asemenea a'ţi spune şi bine-faccerile şi învĕţurile şi characterul făcĕtórei de bine. De îţi fuiu plăcut, vei înscrie que va în cartea dumitale de căllĕtorie spre a'ţi adduce a minte de mine, iar de te-am suppărattu, te rogu să mĕ ierţi.„

Se appropià şi ora a doa dupŏ amiaḑi şi cătà a mĕ tragge quĕci venià publicul. Custodul mĕ condusse fórte politu pînŏ sus peristilu, îi mulţumiiu din nuou pentru tótă îndatorirea şi îl vĕḑuiu iarŏşi luânduşi graţiósa pipă que o lăsasse de mult în onórea mea. Işi luò iarŏ attitudinea imposantă a unui fumător que se pune jos, şi la primelei pufuituri îmi luaiu ḑioa bună Mĕ departaiu cugetând la strania destinată a Columbei. pe quare o mare errore de educaţie, unită cu o disposiţie naturală rĕu încuragiată, o aruncasse, cu tóte qualităţile amabile şi solide, în stravaganţa, isolementul şi lungimile unei vieţe pline de urîtu.

PLATON.

Platon se născù la Atena în annul 430 şi murì în annul 348 înaintea lui J.-Ch. La vîrstă de 20 de anni se lipì pe lûngŏ Socrate pînŏ la mórtea aquestuia la annul 400. Urmò opoi lecţiile lui Cratylu, discepol al lui Eraclitu şi Ermogene, sectator al lui Permenide. La 32 de anni se dusse la Megara să asculte pe Euclide; de acolo trecù la Cyrena que să studie pe lûngŏ matematicul Teodor; apoi în Italia que să vaḑă pe sectatorii lui Pitagora, pe Filolau şi Eurytu, in fine viḑitò pe preoţii Egiptului.

Numai cu omul aquestă filosofie se arătò pre pămînt. Ellu quellu ântêiu învĕţò cugetarea a se cunósce pe sine, şi a întemeià pe aqueastă cunoscinţă tótă queilaltă remăşiţă. Quei quarea înaintea lui se occupà cu sciinţa, se uità la objete fărŏ a'şi adducce a minte de queea que le representă cugetării ênsuşi în cugetare; ei studià în modul aquesta fărŏ a le venì în minte a mai esaminà prin *que* şi cum cugetarea se póte cunósce, şi prin *que* şi cum póte cunósce quelle lalte lucruri. Prin urmare nu putea să aibă de quât nisce noţii vage, confuse, şi daqua se şi întêmplà să fie adevĕrate, le erà cu neputinţă de a se assigurà, lipsindule principul sciinţei. Socrate începù a se luminà şi a avé quevà din principul aquesta sau a căutà queea que face în noi qua să scimu, şi aflò quĕ aquesta este ideile generale que fie-quare pórtă în

sine; elle se întîmpine de façă sau pe ascuns, bine sau rĕu luate, în ori que noţie, dupŏ quât este ea chiară sau obscură, adevĕrată or falţă. Reintrând ellu în sine, spre a le observà cu attenţie, vèḑu, şi ori quine va facce asemenea într'un modu serios, va vedé iarŏ quĕ aqueste idei coprind în sine cuvintele despre tóte quâte ni s'au datu spre a înţellege, şi quĕ elle singure îşi sunt loru'şi cuvîntul que-'şi pot da despre sine. In quàt elle singure se cunoscu pre sine şi dau miḑlócele de a cunósce lucrurile quelle lalte. Ansĕ daqua ideile au o sorgente în noi, quĕci elle constitue inţellegerea nóstră, au ânsĕ o sorgente şi mai naltă, quare este Dumneḑeu.

Ideile aquestea se împart în doĕ: unele provinu dela noi şi altele dela Dumneḑeu, şi se cuvine a le considerà de o dată în aqueste doĕ ordine qua să le putem coprinde cu tótă înţellegereă şi realitatea lor. Socrate se pare quĕ a venitu numai pînŏ la quelle d'ântêiu şi a stat aqui considerândule ca nisce constituitóre alle înţellegerii nóstre. Quel puçin aqueastă se vede din Senofonte que trece drept rapportator fidel al întrevorbirilor lui, şi Aristotele autorisă asemené spre credinţă. Dupŏ dênsul, "Socrate a recercatu mai ântêiu que este *universal* în virtuţi ânsĕ nu despărţià aquest universal. Alţii făcurŏ aqueastă separaţie şi o întinserŏ dela morală la tóte (*Metaf.* cart. 1 cap. V, şi cart. 13, cap. IV)." Este vorba acum de Platon quăruia Aristotele împută quĕ aquest universal que îl descoperimu considerând sau natura minţii nóstre sau a corpului nostru, are afarŏ din noi o esistinţă a sa independentă. Platon, nu'şi a imaginat nici o dată o asemenea supposiţie, cu tóte quĕ 'iau împutat'o adesea dupŏ Aristole. Ansĕ dând la o parte aqueastă absurditate, aqueste linii adevereaḑă quĕ ellu se depărteḑă de Socrate pe quàt ellu recunoscea aquel universal afară din noi, din spiritul şi corpul nostru. Fărŏ îndoială quĕ ellu îl recunoscea asemenea în Dumneḑeu. Universalul în Dumneḑeu ellu îl numesce εἶδος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ que însemneaḑă întregul ideilor luate în sine ensuşi, adicŏ ideile eterne absolute; universalul în mintea şi în corpul nostru, cum animale vegetale, minerale, ellu le numesce εἶδος sau ἰδέας servindu-se mai a nume cu vorba εἶδος pentru minte şi cu vorba ἰδέα pentru corpuri. ,Si una şi alta este întregul sau totul la un locu al ideilor luate din imitaţia dupŏ queea que sunt elle în sine, adică ideile produse relative (veḑi prima notă a D. Cousin asupra lui *Memnon* unde a arătat quea mai mare parte din pesagele que

învedereaḑă aqueste differente semnificaţii). Cu tóte apuestea *idea* este luată adesea dreptu εἶδος αὐτὸ καθ'ἑαυτὸ, ca la capĕtul cărţii a şésea a *Republicei*, unde ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ va curat să ḑică idea binelui în sine, Creând spiritele, Dumneḑeu a produs imaginea despre sine şi ideile generale, que constitue ori que spirit creatu, sunt coppia ideilor generale correspondente que constue spiritul creator. Creându corpurile, a produs asemenea óre-quare imagine despre sine, pentru quĕ le-a făcut dupŏ queea que i le representă în ellu în eternu (veḑi CUGETAREA); şi propietăţile generale que se întîmpină în corpuri şi formă într'ênsele tot que au de fondamental, sunt, în modul lor iarŏ o coppie dupŏ queea que respunde în Dumneḑeu.

Astfel, ideile que subsitu într'Ensul ca o raţie suverană sau necreată, în noi ca oraţie subalternă sau creată, subsitu în corpuri ca un rapport animal, vegetal, mineral. Pentru aqueasta intelligenţa nóstră, de şi nu vede şi nu pricepe nici o dată de quâtu queea que è în sine, vede ânsĕ şi pricepe queea que è afarŏ din sine, prin miḑlocirea ei ênsăşi quare pentru sine îi este ca o representaţie. Estrema differinţă a aquestor doĕ coppii din quare prima dă spiritele şi a doa corpurile este quĕ una cunósce şi queealaltă nu cunósce nici de cum. Cu tóte quĕ aqueste coppii sau spiritele şi corpurile sunt nisce fiinţe reale, quĕ au o substanţă proprie, ânsĕ, fiind que 'şi o au împrumutată, fiind quĕ s'au făcutu astfel cum suntu, n'ar' puté trăì şi a se conservà de quât numai pînŏ sunt în preună unite dupŏ modelul lor quare este autorul lor şi invilupate în actia lui suverană. De unde urmeaḑă quĕ ideile nóstre depêndu d'a dreptul în întrul nostru dela ideile divine, şi quĕ elle cată fărŏ încetare a se înălţà aquellea şi a remâné unite cu dênsele ca să pótă a se susţine în tăria lor.

Astfel è fondul doctrinei lui Platon que o revarsă în scrierile salle cu o nedesecată profusie de feçe, de înţellesuri şi de întorsătur'. Resumată în *Parmenide* que are drept objetu natura ideilor, în *Timeu*, unde este espusă originea universului, aqueastă doctrină se arată şi airea pretutindeni în unele din punturile salle unde este necesitatea. Aşà pe la miḑlocul lui *Fedon* se ḑice şi se repetă quĕ suffletul are în sine noţiile esenţiale, şi numai prin sine ellu judică despre queea que sunt lucrurile în sine; pe la capĕtul *Sofistului* quĕ fiinçele fisice sunt formate cu o artă divină, şi prin urmare sunt o imagine, un tipu al Divinitaţii; la capĕtul cărţii

a 6-a a *Republicei* quĕ ideea binelui sub quare aquì se coprind tóte ideile generale, despre Dumneḑeu, şi quĕ suffletul arată înţellegerea atunci quând se appropie de Dênsul, şi quând se abate or se depărteaḑă séměnă quĕ o perde. Prin fondul aquesta schóla platoniană este shóla adevĕrului şi se destinge şi de schóla scoţiană que, priimind ideile din noi, denigă quĕ depêndu dela ideile superióre que sunt în Dumneḑeu, şi de schóla malebrachistă que nepriimind alte idei de quât numai în Dumneḑeu, denigă quĕ ar' mai fi altele în noi, şi de schóla sensualistă, quare nepriimind idei nici în Dumneḑeu nici în noi, pretinde quĕ elle sunt formate, prin abstractie, din impresiile simţurilor (veḑi aqueste schóle); schóle falţe que ruină sau au o neînvinsă tendinţă spre a ruinà ideile, a desfiinţà sciinţa şi a ne desposedà de adevĕru.

Ansĕ, fiind quĕ Platon se depărtéḑă de Socrate, de unde vine quĕ ellu se perde înaintea lui şi nu vorbesce de quât prin gura aquestuia. Vine quĕci va ai da omagele salle şi a se servì cu celebrul lui nume şi cu maniera lui dramatică şi ca nici una mai proprie spre a popularisà o doctrină. El de şi se depărteaḑă, ânsĕ merge pe aqueeaşi linie; şi qua să înveţe cugetarea a se cunósce cu întregime, o împinge a se contêmplà nu numai în sine, ci în Dumneḑeu unde se afflă raţia primitivă despre tóte quâte sunt. Cu tóte quĕ Socrate a tăcut asupra ideilor divine, pentru quĕ erà mai occupat întru a respândì folositórea şi urgenta instrucţie que possedà de quât a 'şi o desvoltà mai mult, ânsĕ din aqueasta nu urmeaḑă quĕ ellu le-ar' fi aruncat, şi vrênd să ne facă a înţellege din contra, Aristotele îi lipesce errorea în quare erà ellu.

Spre a filosofà nu è destul să priimească quinevà cu ochii închişi ideile, quĕci filosofia nu este o credinţă îndogme, fărŏ cercetare, o cunoscinţă de prejudicaţi, ci o cunoscinţă de reflessii şi raţia ênsăşi liberă şi domnitóre; se cuvine şi mai mult, se cuvine a le cercetà cu luare aminte, a priimì pe aquellea que sunt principul intelligenţei qua ideile despre *fiintsà* şi *nefiintsa* sau *nimicu* despre *unitate* şi *numeru,* despre *substantsa* şi *attributu,* despre *causa* şi *effectu,* despre *mare* şi *micu*, despre *fórte* şi *debol,* despre *adeveru* şi *minciune*, despre *bine* şi *reu*, despre *justu* şi *nejustu*, despre *ordin* şi *desordin* şi alte asemenea, a le quercetà cu de amĕnuntul şi cu pătrundere, a le frementà, spre a tragge din elle priceperea despre queea que se póte pricepe. Intrând elle în fie-quare sciinţă fărŏ a fi objetul

fărŏ a fi objetul speţial al nici uneia, formeaḑă objetul unei sciinţe universale, comune que precede şi domină pe quelle 'lalte. P'aqueastă sciinţa-mumă, suverană Platon o espune în 1° *Alcibiade* şi în *Charmide*, o numesce fórte bine, sciinţa sciinţelor, fiind sciinţa cugetării que produce şi coprinde ori-que sciinţă. Fiind ea primul şi ultimul cuvînt al cunóscerii, îşi este şi fundamentul ei ênsĕşi, se nasce dela sine şi se esplică prin sine. Este cugetarea que se încovóie asupra ei ênsăşi şi se rischiară prin a sa lumină. Din tóte sciinţele quea mai sublimă şi quea mai simplă tot de o dată, quea mai difficilă prin sforţurile que ea comândă spre a reintrá în sine în mintea nóstră que tot d'auna se retăcesce afară din sine, şi cu tóte aquestea quea mai usuală prin noţiile que o compunu, que se întîmpină în viaţă, şi fărŏ quare nimini nu póte a se pricepe la nimicu nici cu alţii nici cu sine. A ne da prin urmare aqueste noţii chiare, distincte, curate, a ne învĕţà să judicămu pe quelle lalte dupŏ chiarităţile pure şi vii alle aquestora, retrăgênd cugetarea din simţirile que o întunecă şi o înneacă sau din subtilităţile que o falţifică şi o depravă, readducêndu o în sine şi deşteptăndui energia naturală de a sci, étŏ filosofia, étŏ Platon. In ellu mintea umană se recunósce cu adevărat pentru ântêiea dată; şi vĕḑêndu-o lucrând, simte quine-và quĕ a eşit din vagu şi din incertitudine; quĕ a încetat ea de a mai fi sclava innoranţei, jucăria mincinósei sciinţe, quĕ e pusă pe callea adevĕrului şi a luminei. Vedeţi cum ea puind şi afară ordinul que 'la descoperitu în sine, distingêndu creaturele din creator, que pînŏ atunci erau amestecate, sau absorbind creaturele în Dumneḑeu, ca în schólă metafisică Eleatică, sau absorbindu pe Dumneḑeu în creature, ca în schóla fisică de aquaellaşi nume; puindu causa primă şi causele secondare la locul lor respectivu, manţinênd rapporturile lor naturale în întregul universului şi în multe din părţile lui, daqua nu în tóte! Vedeţi cum ea affrontă cu încredere şi confundă cu facilitate învĕţătura cerbicósă şi superbă a sofistilor que domină atâtu în delungu! cu quâtă promtitudine le ia din mâni junimea pe quare o ţinea fascinată, şi o face a se da jos din superbia unei sciinţe mincinóse către dreapta neîncredere despre sine! tóte se schimbă la vedere: cugetarea ia un altu cursu, raţia îşi scutură antica ammorţire, se înalţă şi predomină. Daqua raţia nu domină âncŏ peste conduta vieţei în queea que erà cu adevĕratu mai important, şi lasă pe om sclavu âncŏ cultelor

sensuale şi soçietăţilor despotice, este què nu i s'a dat a restaurà singură pe omul degradat. Ansĕ ea proclamà adevĕratele rapporturi que are din partea şuffletului cu Dumneḑeu. ,Si aqueste rapporturi interióre, directe în virtutea quărora mintea nu descopere neapĕrat de quâtu eterna raţie, sunt basa pe quare, dupŏ doĕ-ḑeci de secoli mai târḑiu quànd s'a renoitu prin christianismu, s'a pus ordinul lucrurilor, que o va pune în posessia sineşului şi în averea drepturilor salle naturale.

Platon avù dela secolul sĕu supra-numele de *divin*, şi posteritatea i'l conservò; şi în adevĕru nici un muritor nu'l merită ca dênsul. Prin aqueastă ânsĕ se înalţă numai magnificenţa, pompa şi melodia limbagiului sĕu, carmenul încântător que resufflă picturele salle de simtimentu. Intru aqueasta ellu nu se póte assemĕnà cu nimeni. St. Augustin are ellu óre despre frumuseţea eternă, *aquea frumuseţse în tot d'a una antica, în tot d'auna nuoa.* (conf. C. 10 c. 27) a quăria contemplaţie şi amor îl îmbată, are ellu tràsuri mai admirabile, mai încântătóre şi mai virtos atâtu de altiere ca Platon, quând în *Banchetu*, dupŏ que a preparatu sufletele a fi puté sufferì strălucirea, le-o arată şi le-o întinde înaintea ochilor vie? Omeru, aquellu creator al Olimpului, dela quare Deii îşi au mărimea şi Joie majestateaţ, putut-a ellu cu tótă potenţa sa cuteḑanţă a miraculosului a animà cerurile cu un spectacol asemenea cu aquella que Platon îi dă, quând în *Fedru* representă legiunile nenumĕrate de ḑei şi de geniuri, conduşi de mai marele lor, de capul lor supremu, şi suinduse pe carrele lor aripate la culmea quea mai naltă a cerurilor, în pregiurul quăria residă în eternu essinţa adevĕrată a dreptăţii, a înţellepciunii, a frumuseţii, a sciinţei, făcêndu nisce evoluţii majestóse, şi dupŏ que au contêmplatu tóte aqueste essinţe şi s'au adĕpatu dintr'ênsele, reaffundându-se în quelle din întru alle cerului, reintrându în palatele lor divine, purificate, întărite prin aquel nutriment immortal al intelligenţei! în adevĕru Omer sémĕnă micu.

Platon se încearcă a transportà din ceruri aqueastă scenă pre pămîntu, întreprinde a îndemnà sforţurile ómenilor spre a se înnălţà către regiunea superióre a essinţelor. Aquelleaşi imagini se vĕdu sub mâna lui spre a da un corpu cugetărilor salle. Suffletul nostru lui i se arată ca o cărruţată, al quăria conductor sau auriga este intelligenţa, amorul despre quelle ceresci şi amorul despre quelle pămîntesci îi sunt cursierii. Daqua cursierul

cerescu e mai tare trage dupŏ sine şi pe quel al altu, carrul sbórà către sorgentea adevĕrului, frumosului, binelui unde îşi recorescu setea ḑeii. Ansĕ suffletul nu póte avé acolo o recorire îndestulă, quĕci neastîmpĕrul cursierului pàmîntescu împedică naintarea şi o face ne lină. Daqua se întèmplă în aqueastă luptă să fie mai tare cursierul pàmîntescu, carrul descinde, se sfarmă printre scopele şi se affundă, se înghite în derîpe. “ Suffletul atunci se tìrasce în aquel mormìnt que se numesce *corpu* ca şi ostracul în închisórea que'l învĕlue.„ Acì Platon póte sfidà pe Pascal şi pe Bossuet, aquei pictori terribili ai luptei neîncetate que au în noi raţia cu simţurile şi în quare trìntinduse quànd una quând altele, producu marimile şi miseriile nóstre cum şi spăimìntătorul lor contrastu.

Ansĕ, energia, opulenţa, încântămîntul stilului sunt partea quea mai de jos, şi cuteḑu a ḑice quea mai grosiară a geniului seu. Vreţi sà'l vedeţi în sublimitatea lui? urmaţi'l prin strade, prin lucrătoriuri, prin pieţele publice, sau acolo unde îl vedeţi sub persóna lui Socrate. Ellu p'acolo vine cu tonul sĕu simplu şi uşurellu, cu conversaţiai naivă, cu vorbelei famillìare a instruì pe innoranţi, a demascà pe înţelepţii mincinoşi, que s'appucă de cunoscinţele bublice, le strică spre a resturnà massimele judecăţii sănĕtóse şi alle moralei, a orbì minţile, a corrumpe inimile, a'şi câştigà creditu şi averi, şi a pallì epocha lor dândui numele de epochă a sofistilor. Auḑindu'l vorbindu de laboratori de vieri, de bucătari, de măcellari, de lemnari, de ţessĕtori, de neguţători, de sunători de liră, de piloţi, 'Iar luà quine-và drept un bunu săteanu, drept un omu que ţine în regulă vre o casă, vre o butegă, sau quel mult drept vre un maestru de schólă, de nu'l ar' vedé incongiuratu totd'auna de fii primilor familiii, şi în adunările retorilor şi sofistilor que se pàllescu cum îl vĕdu şi daqua în aquellaşi timpu întrevorbirile lui nu ar' fi fostu, în abandonul şi simplitatea lor, atât de împlinite, atât de întrege, şi aquestea n'ar' fi învederatu o cultură perfectă. Asfel subt aquestu limbagiu şi aqueste objete comune ellu ascunde un sens profund, o înţellepciune înălţată, şi o artă admirabilă de a'şi comunicà ideile! Sémĕnă ca şi quând ar' vorbì inspiratu de occasii şi de întìmplare; queea que ḑice sémĕnă mai mult espansia de sine a naturei de quât resultatul unui studiu. Cu tóte aquestea se scie quĕ ḑisele sallé se întemeiaḑă pe nisce principe atât de firme, pe o meditaţie atât de întinsă şi îndelungă, în quât

e cu nepatinţă de a nu cunósce într'ênsul un omu que a cercetat prin tóte colţurile cugetării, şi quare cunósce unde è adevĕrul şi unde e minciunea, que ascultă sau provocă objecţiile cu siguranţă. Ellu se preface innorant; şi în adevĕru nu are aquea sciinţă mincinósă que fîlfîe în lume, nu are asemenea aquea sciinţă empirică întemeiată que tótă stă în memorie. Sciinţa lui este întelligenţa; şi de aqueea îi sémĕnă tot d'auna sponteneă, inspirată. Cu aquea dómnă cunoscinţă de sine, cu aquea dominaţie a ideilor primare, ellu întreprinde a luminà şi a lămurì pe quei lalţi; îi frĕmîntă, îi constrînge cu întrebările salle atât de juste şi la puntu, prin esemplele salle atât de simţite, atât de bine allese, pînŏ quând întrevede aquelle idei, şi la lumina lor quea curată îi face a vedé perindu-le aquelle luciri vage de quare erà atât de însuperbiţi, sau întunerecul innoranţei lor native. Ellu n'are pretenţia quĕ scie quevà, quĕ va să'i inveţe quevà; ellu nu ḑice quĕ are mai multu de quât talentul móşelor que face sufflețele a nasce, sau a'şi affià în sine şi a adduce la lumină queea que se afflă într'ênsele. Quâte o dată din întrebare în întrebare, din respunsu în respunsu, îi conduce cu atâta subtilitate şi îndemânare, în quât îi face a străbatte în tóte părţile cugetarea, îndulcindu'i cu speranţa a descoperì que lucru è înţelepciunea, amicia, curagiul, şi pînŏ în urmă îi lasă căḑuţi şi într'o îndoială plină de neastîmpĕru; în quât 'l aţi puté luà şi pe dênsul drept unul din aquei sofisti, alle quăror lecţii sunt nisce îndoiele, şi quăror ellu s'a declaratu neîmpăcatu inemicu. Ansĕ de se va uità quine-và mai de apprópe, vede quĕ ellu cu aqueasta a venitu la un resultatu nu mai puçinu important de quât ar' fi addus la lumină objetul particular al recercării salle; ellu cu aqueasta a esercitatu minţile cu quare converséḑă, le-a făcutu a cugetà, le-a făcut a vedé cu o aruncătură de ochiu în fie-quare principu lungul şiru de consequinţe que esu dintr'ênsul şi a pricepe legăturele aquestor consequinţe cu consequinţele altor principe. ‚Si, sau de ajunge, sau nu ajunge a lămurì puntul despre quare vorbesce, ellu tot îşi împlinesce cugetul, quare este spre a conducce către filosofare.

Eatŏ que facce pe Platon mare şi îl face a merità supranumele de *divinu*; quĕci mărimea reală que ne face semeni ai lui Dumneḑeu este de a cunósce şi de a urmà adevĕrul, objetu unicu al cunosciinţei divine şi al amorului divinu. Quând din contemplaţia ideilor din quare ellu,

sorbià cu ardóare sciința, lăsò să cadă, revestite în culori splendide și în sonuri armonióse, quâte-và din transporturile que simțià ellu adesea, ómenii sclavi ai simțurilor se uimirŏ și se încredințarŏ quĕ ellu trecusse întregu cu totul în aquelle pagini strălucitóre. O voi que ați cititu pe Platon, și nu vedeți êntr'ènsul de quât o imaginație prodigiósă și magică, și îl tractați numai ca pe un frumos visător, umilițivĕ înaintea unei rații ca a lui, luați dintr'ênsa, de este cu putință, o schinteie que vĕ va fi îndestulă a vĕ facce să o cunósceți. ,Si voi, que n'ați căutat într'ênsul de quât strălucirea paginilor salle sau quari vi'l representați dupŏ audite amĕgitóre, citiți, meditați scrisele lui dupŏ esemplu positivului și judiciosului abate Fleury, que se amăgià ca voi și nu vĕ va remâné fărŏ îndoială de quât a vĕ mărturisì errórea ca și dênsul. ,,Platon, dice ellu, trece dreptu un visionaru și drept un autor alle quărui scrieri nu pot servì, quel mult de quât a înfrumusețà nisce arange. Asfel îl credeam și eu ènsu'mi, mai nainte de a'l citi, și mărturisescu quĕ am remas uimitu, în mirare, aflându'l atât de solidu, approfondându și pătrundêndu sujetele que tractă, tot d'auna naintându a învederà vre un adevĕru sau a desființà vre o rĕtăcire, stabilândŭ sau însinuându în scrisele salle o morală miraculósă și adducêndu o multimĕ de reflessii capabile a desamăgì și pe ómenii quei mai întăriți în părerile lor și de a ține în locu pe quei mai neastîmpĕrați... Mintea lui, pe lungŏ qualitățile que îi dau quĕ a avutu imaginația bellă, invenția, întorsătură delicată, înălțarea, mărimea geniului, mai aveà ân-cŏ și soliditatea, și judicata sănĕtósă, și mi se pare quĕ a escellat mai mult în aqueste din urmă qualități.,, *(Discurs asupra lui Platon).*

Minunată putere a famei! cu aqueeași mână ea dă jos superioritatea que luminează lumea cu quare înaltă mediocritatea que o orbesce. Quine a făcut lui Platon reputația de minte chimerică și lui Aristotele și Bacon de geniuri suverane? Fărŏ îndoială aqueia que nu 'iau cititu sau quari n'au sciutu să'i înțellégă.

De aqueste noții que în toți timpii sunt fondul conversațiilor și cărților folositóre, de aqueste considerații que le nutrescu, sunt pline scrisele lui Platon. Nu sunt tóte alle lui, unele se resuie mai nainte de Socrate, și li s'a transmis de către antenații lor, ânsĕ rĕu espuse, incomplecte fărŏ legătură, și mai nefolositóre. Gloria lor este quĕ le-a presentatu cu o curăție que le face înțellese și priimite de to-

ți, quĕ le-a desvoltatu, coordonatu, le-a făcut fructifere, și mai vîrtos quĕ le-a addus la sorgentea lor, voiu adică să dicu la ideile primitive, din quare au făcut ei să resară o mulțime de alte idei, și quĕci au compus din aquest întregu copiósa și eterna moștenire a judicății, que 'și au împărțit'o apoi moralistii, politicii, teologii, litteratorii.

De aquì au luatu Aristotele, Demostene, Ciceron, Zenon, Seneca, Epictetu, Plutarchu, Montaigne, Fenelon, Domat, Montesquieu, Rousseau, Bernandin-de-Saint-Pierre, sant Justin, Origene, sant Clemente din Alessandria St-Augustinu, Bossuet. Fiequare, fără îndoială 'și a măritu partea sa, și a prelucrat'o în óre-quare chipu prin meditație și prin materialele unei esperiințe que lipsià lui Platon.

La Harpe remarcă quĕ scrisorile în quare Pascal sfîșie pe Casuisti în ridicolu, au fost inspirate de dialogurile lui Platon în contra sofistilor. Molière n'are nimicu mai comicu, Platon se póte disputà cu ori quare orator, cu ori quare poetu pentru pompă si energie; ânsĕ quine se appropie de dênsul în *legi*, în *Republica*? Ar' puté dice quine-và quĕ acì è un limbagiu al unor ființe mai pre sus de umanitate que bine voiescu a vorbì despre interesele ei cu o ardóre nemărginită, și cu o cunoscință perfectă despre natura și starea ei. Se vede domnindu nu sciu quare simtimentu profundu despre demnitatea și miseriile nóstre nu sciu quare siguranță și nu sciu quare pace que vine de sus, nu sciu quare augustă încredințare que se simte, se gustă, que răpescu pe omu și nu se póte spune, comunicà. Este composiția unei frumusețe unice unei attrageri nedefinite: nu póte quine-và să o înțelleagă de quât vĕdêndu o, contemplàndu o. *Telemachu*, atât de universal lăudatu, de o perfecție atât de populară, și unde se vede influința *legilor* și a *Republicei*, nu le este ânsĕ de quât o pallidă refletare. Pe lungŏ aquestea ori-quare ton, ori que genere va luà Platon, se stinge asfel în vorba lui, în quât tótă attenția quellui que-ascultă o trage asupra objetului despre quare vorbesce. Limba pentru dênsul nu este de quât midlocul de a întărîtà în mintea altora quecea que se petrece într'a lui. ,Si aquì è tot secretul cum și terminul perfecției stilului. Ii impută quàte o dată quĕ pré mult stăruesce asupra unor lucruri învederate de sine, și quĕ alérgă tot d'a una la nisce esemple vulgare și tot la aquellea; ânsĕ aqueia uită quĕ quecea que dupŏ doĕ sau trei mii de anni de reflessie sare în ochi, attunci nu suppĕrà nimicu quànd filosofia abià se născea, și quĕ

midlocul quel mai bunu de a deschide intellegerea la nisce objete difficile este de a le tot reappropià de aquellea que nu sunt a nevoie de înţellesu. Ar' vré óre quine-và să fi semĕnatu ellu cu abstractul şi enigmaticul Aristotele atât de de-parte de a fi înţellesu de quei innoranţi şi âncŏ şi de quei instruiţi? Cugete quine-và şi va simţi quĕ dupŏ aquei timpi queea que ar' fi un defectu în Cartesiu, în Platon devine o qualitate şi mai mult preţiósă. Ansĕ daqua nimeni n'a scrisu mai bine de quât dènsul, va să dică què nimeni n'a cugetat mai bine?

Aqueasta va sĕ dică óre, quĕ nu numai nimeni n'a avut idei mai chiare, mai curate, mai bine urmate una dupŏ alta, ci şi quĕ nici nimeni n'a avutu asemenea idei mai juste şi nu s'a ţinutu mai tare în drumul adevĕrului? Nu, quĕci Platon a întîmpinatu rîpe şi adesea s'a abătutu din applicaţie. Ellu vorbesce despre creaţie. (*Timeu*) asemenea de riguros ca şi Moise. Materia que ellu séměnă a'şi imaginà preesistentă şi necreată nu este materie propriu disă, adică, pămîntul, apa, aerul, focul, în fine elementele, ellu declară în termeni formali quĕ au fost făcute. Apoi atunci que este materia. que priimesce tóte proprietăţile şi ea nu are nici una? Este dar aqueea que ar' remâne daqua ar ardicà quine.và dela corpurile brute întinderea, ne pătrundea, (impenetrabilitatea) greutatea şi quelle lalte qualităţi; daqua ar' ardicà quine-và âncŏ dela plante facultatea de a se nutrì, dela animale, din preună cu facultatea de a se nutrì şi pe aquea de a se mişcà, şi daqua ar' ardicà dela spirite cugetarea. Prin urmare este învederatu quĕ n'ar mai remâné nimicu, de quât aqueea que le compune. Aşà materia, luată în sensul aquesta este lipsa, absenţa proprietăţilor constitutive alle lucrurilor, şi aqueastă absenţă este pentru lucruri possibilitatea de a priimì aqueste proprietăţi, prin urmare possibilitatea originală de a priimì esistenţa. In Dumnedeu quare coprinde plenitudinea de a fi, nu încape de a considerà materia în rapportu cu sine, ci numai în rapportu cu creaturele, quărora omnipotinţa lui le dă esistenţa positivă. Subt aquest punt de vedere, materia revine la ideea generală a fiinţei, ideea que implică possibilitatea tutulor fiinţelor şi esistenţa actuală a Fiinţei perfecte. Platon fu condusu a vedé asfel materia, prin necesitatea de a refutà schóla metafisică Eleatică que nu priimià de quât o singură fiinţă, lepădându şi esistenţa actuală a quellor lalte şi possibilitatea lor. De unde urmeadă quĕ materia, dupŏ dèn-

sul, în locu de a infirmà sau a defectuà creaţia complectă, din contra erà destinată a o stabilì. Ansĕ Platon nu attribuesce la Dumneḑeu aqueastă creaţie întreagă. Dupŏ que a creatu cerul şi pămîntul şi spiretele ceresci, Dumneḑeu, a datu aquestora însărcinarea a formà corpul Omului, şi Provedinţa infinită 'şi a allăturatu pe lungŏ sine o provedinţă aussiliară, şi intilligenţele speţiale sunt puse spre a dirige viaţa fie-quăruia din noi. (Veḑi *legile* car. X). Apoi în *Timeu* ḑice quĕ în Omu se termină *creaţia* directă, şi femeea, animalele, passerele, pescii sunt nisce varii degeneraţii. Platon în *legi* par'quĕ ar' arătà quĕ a colo unde se arată în infinitatea sa putinţa divină intertine midlocu şi cooperaţia unei creature, ca şi quând puterea sa ar' fi fost statută sau quĕ Omul n'ar fi meritatu de a fi fapta lui Dumneḑeu. Aqueasta nu o ar' fi putut cugetà Platon, mai vîrtos quând singur vede şi ḑice quĕ fie-quare speţie îşi are natura bună în cugetarea lui Dumneḑeu. Nu sciu cum ellu din aquestu corpu que'l arată quĕ è într'adins făcut pentru sufletu, face apoi quĕ este mormîntul suffletului? Póte nisce asemenea inconsequinţe să se întîmpine într'un asemenea capu? Ansĕ cătă a o spune: ideile aquellea atât de luminate, atât de assigurate despre perfecţia suverană que Platon îşi concepusse, începù a se revoltà într'ênsul vĕḑêndu desordinele que domnescu în Omu; îi vine să nu pótă a crede quĕ a putut să ésă d'a dreptul din mâinile divine un asemenea corpu que è în necontenită rebellie cu principele ordinului eternu, şi pe quare îl aştéptă disoluţia. putreḑunea. Daqua erà constrîns a recunósce quĕ corpul este făcut pentru sufflet, simţià asemenea quĕ îi este şi un flagellu, şi quĕ suffletul este închisu acì ca într'un instrument de suppliciu. De aquì vin contradicţiile aquestei mari şi eminente minţi, que coprinde objetele sub tóte rapporturile lor, que nu pregetă a descoperì în tóte armonia, şi quare din natura lucrului, remâne iară în neputinţa turmentantă de a învoì şi a împăcà tóte. De que n'a conoscut lămuritu căderea primitivà a Omului? (veḑi *Fedon*). Aqueasta 'iar' fi esplicatu misterul aquesta, şi 'lar' fi appĕratu de aqueste turmente şi inconsequinţe.

Cu tóte errorile aquestea şi altele, Platon a' luat în puterea sa aquel principu al adevĕratei cunoscinţe sau al filosofiei, şi 'ia făcut applicaţiile quelle mai frumóse şi quelle mai bine înţellese. Principul aquesta este, dupŏ cum ammu ḑisu, idele generale coprinse cu o căutătură d'a

dreptul a minţii resfrânte în sine ênsăşi, şi luate în equellaşi timpu în esistenţa lor eternă quare este Dumneḑeu, şi în esistenţa lor creată quare suntemu noi. Ori quare prefaceri şi căderi va luà prinçipul aquesta, ori de quâte ori se va realţà, se va vedé quĕ uu esté alta de quât întórcerea cugetării asupra sineşului spre a contêmplà în sine aqueste idei subt aquestu îndoitu aspectu. ,Si Cartesie que se laudă quĕ este autorul singurului miḑlocu spre a ajunge la adevĕru, nu se mărginesce numai întru a rechiemà mintea umană a'şi venì în sine, ca Plotin şi St. Augustin que se mărturisescu de discepoli ai lui Platon. Filosofia nu declină de quâtu quĕ mintea, abătênduse dela sine, perde aquea pricepere plină şi viie a ideilor; nu le mai coprinde în tótă întinderea lor, ori quĕ îi scapă elle din partea lui Dumneḑeu remâindui numai quelle din partea ei ênsuşi, ori quĕ îi scapă din partea sineşului, remâindui numai quelle din partea lui Dumneḑeu, ori infine, quĕ îi scapă aqueste idei şi dintr'o parte şi dintr'alta şi nu'i mai remâne de quât imaginile cu abstracţiile que derivă dintr'ênsele. Din aqueste trei abateri dela cunoscinţa adevĕrată se nascu schóla scoţiană, malebranchistă, sensualistă, ruine funeste alle schólei Platoniene. In dată cum domină elle, nu mai pricepe Omul nimicu nici întregu nici cu temeiu; nu mai are quine-và de quât nisce priceperi necomplecte şi superficiale; legătura sciinţelor se rumpe, şi elle se isolă şi se confundă. Morala şi politica, atât de esenţial unite cu religia, schóla scoţiană va ḑice quĕ sunt independente de dênsa; schóla malebranchistă, din contra, le va assorbì pe amêndoĕ în religie şi ar' voì să guverne pe Omu cu vérga teocratică; sensualismul va denegà religia, va reducce morala la interes, şi va aruncà soçietatea într'o anarchie brutală, sau într'un uricios despotismu. Nu mai căutaţi aquel geniu que nasce sau renoiesce sciinţele, aquel nu sciu que divin aquel *quid divinum* s'a stins; pe de o parte mintea umană, ca o căḑută, nu mai sémĕnă quĕ trăiesce de quât în religie quare îi este subalternă; pe de alta numai remâne altă miscare progressivă şi fructiferă de quât erudiţiei şi recercărilor esperiinţei. Martur Aristotele, alle quărui opere, şi ênsuşi aquellea unde ellu este mai pre sus, precum *Politica*, *Morala*, şi *Tractatul despre animale* se întemeiaḑă numai asupra observaţiei faptelor; marturi alessandrinii mai nainte de nuoul platonismu, marturi scriitorii secolului al XVIII-lea. Aqueştia nu trecu quĕ vor a stră-

lucì prin erudiţe; cu tóte aquastea *Spiritul legilor*. *Marirea* şi *Scaderea Romanilor*, *Emile*, *Contractul social* şi *Guvernul Poloniei*, *l'Essai sur les Moeurs*, *Istoria naturala* nu cată şi elle de quàt tot la observaţia faptelor, şi aqueste producţii de se mai inalţă quevà mai pre sus de aqueastă sferă, este quĕci sunt animate de spiritul quel nuou şi estraordinar al secolului lor, fiiu tàrḑiu ânsĕ adevĕrat al christianismului şi al schólei platoniene. Apoi iarŏ înaintarea aqueasta, şi aqueste lucrări sunt datóre avvîntului que s'a dat prin aquea schólă, din quare adesea se tot urmeaḑă descoperirile în amĕnunte, desvoltarea scopurilor şi adeverirea esactitudinii. Spre esemplu matematicele que se născurŏ în sînul ei, şi pe quare âncŏ dela quei d'ântêiu timpi ca le-addus atât de departe quât nu se putea sperà în antichitate, cu que s'au mai înavuţitu elle pînŏ la Cartessiu? Dela Cartessiu inventatorul Geometriei analitice şi dela Leibnitz inventatorul calculului differenţial, que mai este alt quevà quare să nu deraḑe din teoriile aquestor doi capi moderni ai aquelleiaşi schóle? Quâte o dată mintea urmeaḑă înainte întru a coprinde ideile în întinderea lor, ânsĕ înceteaḑă d'a le pricepe cu vivacitate. Atunci se arată subtilitaţile formulare, prejudicăţile sub quare cugetarea, de şi tot asemenea capabilă de a înţellege adevĕrurile descoperite şi de a descoperì altele nuoe, ânsĕ se tîrasce stérpă într'o innoranţă rutiniară. Asfel este scholastica mediului-evu în quare partisanii lui Platon nu se mai distingu dintr'ai lui Aristole, Zenon sau Epicuru prin opere, ci prin nisce opinii órbe. Apoi, scăderea, daqua provine quĕci mintea are numai o pricepere parţială despre idei, sau o pricepere împuçinată, causa este quĕci s'a rĕtăcitu, s'a uitat pe sine, şi se cuvine a o redduce în sine spre a restaurà adevĕrata cunoscinţă. Să Plàngemu aqueste deperiri; ânsĕ să nu ne fie scandal şi sà ne facă a ne îndoì despre filosofie. Nimicu, fărŏ îndoială, nu este mai natural minţii umane de quât a fi ea cu sine ènsàşi pentru quĕ în aqueasta consistă mărimea şi perfecţia ei. Cu tóte aquestea, pentru corrupţia que o appasă dela început, nimicu nu'i este aşà de penibilu ca aqueastă posiţie, în quare se află ea aşà de constrînsă în quât nu póte stà mult într'ènsa, fuge, şi dupŏ lungi intervalle se mai întórnă. Ori quât de puçin stă atunci mintea în sine, e destul qua filosofia să'şi reafle aquea lumină detătóre de viaţă şi aquea tărie creatóre que dau ideile generale din tóte pàrţite lor coprinse cu energie. A-

queste mari renovaţii se leagă cu alle mundului şi intră în cursul lui. Christianismul, desfiinţându politeismul şi culturile sensuale, puindu în locul lor cultul spiritual al unui Dumneḑeu unicu, provocò prima renovaţie în Plotin şi Augustin; mintea umană lipită în întru de Dumneḑeu prin christianismu în medi-ul-evu, a provocat adoa renovaţie în Cartessiu; astăḑi soçietatea, que se întemeiadă pe drepturi inherente naturei nóstre, provocă pe a treilea. Asemenea şi filosofia rensuffleţită esplicò prin Augustin queea que în christianismu deradă din cuvînt, (din Raţie), descoperì doctorului (teologului) Bisericei aquea imensitate de lucruri şi de rapporturi despre Dumneḑeu şi despre Omu, şi aquel modu simplu şi luminos de a le presentà, que facù din operele lui o mină nedesecată de instrucţie deschisă asemenea şi innoranţilor şi sapienţilor; prin Cartessiu ea a făcut să resară sciinţele minţii umane regenerate în unirea ei intimă şi religiósă cu mintea supremă, şi le-a avvîntat într'o carrieră indefinită; prin succesorul lui que îi reservă viitorul, ea va esplicà soçietatea actuală que pînŏ acì a fost o broblemă, îi va accordà, readducêndule la sorgentea lor primitivă, puterea şi libertatea que o turbură prin neîncetatele lor lupte şi îi va stabilì pacea şi ordinul.

Afarŏ de trei-spre-ḑece scrisori, a quărora autenticitate e contestată, dupŏ părerea altora, Platon a scris tot sub formă de dialoguri. ‚Si a alles modul aquesta, fărŏ îndoială, ca unul que permitte mai bine cugetării a se desfăşurà mai natural, cu candóre şi libertate. Fie-quare din dialogurile lui îşi are objetul particularu. Filosofia, ideile, fiinţa, natura umană, suffletul, sciinţa, înţellepciunea, virtutea, datoria cetăţeanului, frumosul, amorul, amicia, curagiul, ruga, oraţia funebră, poesia, disputa, minciunea, adevĕrata instrucţie, santitatea, frumuseţea, sofistii, retoreca, proprietatea numelor, amorul câştigului, plăcerea, republica, legile, politica, originea lumii, atlanticul sau antichităţile, apologia lui Socrate. Fiind quĕ meritul dialogurilor stă în modul cu quare sunt tractate aqueste objete, şi quare nu se póte appreţià de quât citindule quinevà, nu intrăm acì în nici un analisu despre dênsele. Intre dênsele sunt quàte và mediocre şi criticii au judicat quĕ nu sunt de Platon. Aqueasta se póte; cu tóte aquestea nu ar' fi iertat a ḑice quĕ sunt şi elle chiar alle lui Platon, ca nisce simple însemnări pe quare n'a apucat a le mai revedé şi corrige? Să remarcămu în treacĕtu que *Re-*

publica, que unii 'io numescu imaginară, erà în fiinţă pe aquei timpi în Sparta. Aquea dominaţie absolută a Statului asupra mĕdularelor salle, şi aquea desfiinţare a individualităţii quĕ sunt amêndoĕ essenţa societăţii, societatea antică le reclamă pe amêndoĕ ca singure que pot ai fi temeiul quel mai solidu, quĕci atunci raţia erà puçină în mulţimea în quare nu puté servì de legătură soçială, şi unde cătà să'i ia locul o autoritate proprietară, universală a persónelor şi a averilor; şi dela quare fie quare erà considerat que ţine tot que avea şi tot que erà. Se cuvine a admirà pe Platon quĕ a înţelles aqueasta atât de bine.

D. Cousin publică din operele lui Platon o traducţie în 12 volume. E quea d'àntêiu que se arată complectă. De şi a pus la contribuţie traducţiile parţiale trecute, ânsĕ le-a întrecutu. In capul quellor mai multe dialoguri se află nisce argumente scrise cu multă luare a minte, şi în quare sujetul dialogului este espus cu chiaritate şi precisie. I se întêmplă ânsĕ quâte o dată a arătà rĕu doctrina lui Platon.

DD. W. Duckett şi Max. Bethune, fondatorii *dictionatului Conversutiei* şi *Lecturei* vor da în collecţia întreagă a clasicilor Greci que îi publică din preună cu D. Didot, o ediţie a lui Platon in 8-o cu traducţie latină în façă. BORDAS-DEMOULIN.

Lord Byron

ELEGII LA THYRZA

PRIMA ELEGIE.

Ah! cum esci tu depusă în mormînt fărŏ qua o pétră funerară să arate locul îngropării talle şi să ḑică adevĕrul aquesta: "quĕ tótă lumea te-a uitat afară de mine!„ Despărţit de Thyrza prin mări, n'am încetat de a o amà, şi suvenirile melle, şi speranţele melle mĕ appropià de dênsa... Vai! a fost să nu ne mai vedemu! De aşu fi putut quel puçin assistà la ultimile talle minute, o vorbă, o tînĕră căutătură, que'mi ar' fi ḑisu: „ te lasu, şi tot a tà„ 'mi ar' fi învĕţat sufletul a vedé cu mai puçină ducere avvîntul que 'şi luà al tĕu către ceruri. Ah! fiindu quĕ mórtea îţi reservà o agonie scurtă şi fărŏ durere, dorit-ai óre un singur minut pe aquella que nu'l vei mai vedé şi quare neîncetat te pórtă în inima sa? que, ca şi dênsul ar' fi veghiatu asupra amicei salle murinde? quĕ, ca şi dênsul 'ţi ar' fi observat ochii în aquel moment terribil que precede morţii, quând silenciósa întristare să teme de a suspinà pînŏ nu se termină tóte? Ansĕ

dupŏ scăparea ta de tóte rellele aquestei lumi, lacrĕmile tinere ţii melle ar fi cursu copióse.... ca în momentul aquesta, şi cum nu ar' curge quànd ìmi adducu a minte de aquelle ḑille încântătóre quând eram lûngŏ tine? Nu plàngeam amêndoi de quât de amor mai nainte de a te lăsà pentru puçin. N'am uitat nici de cum aquelle căutàturi furtive vĕḑute numai de noi, surrîsul a quella que nu'l pricepea nimini; aquelle dulci cugetări que ne communicam încet, strînsórea mâinilor nóstre înfiorate; aquea sărutare atât de curată şi atât de deliciósă, în quât amorul nu cuteḑà să dorească mai mult; aşà căutăturile talle esprimà a tâta innocenţă în quât ardórea s'ar' fi roşit a querre mai mult. Ancŏ credu quĕ auḑu aquelle accente que'mi da tótă bucuria quând mĕ înclinam către melancolie; şi aquelle cânturi ceresci que n'avea dulţeată pentru mine de quât în a ta gură. Ancŏ îţi am gagiul d'amor ... ma, unde e al tĕu?.... Vai! unde esci tu ênsàşi? adesea am sufferit greutatea infortunei, ânsĕ nici o dată n'am fost împilat de dênsa ca acum. Tu m'ai lăssat în flórea etatei qua să mĕ laşi a desecà singur cupa durerilor. Daqua repaosul este tot que se află în mormînt, înceteḑu din durerea quĕci ai intrat într'ênsul; ânsĕ daqua virtuţile talle iau o corónă demnă de dênsele în nisce lumi mai ferici de quât aqueasta, trimite'mi d'acolo o parte din beatitudinea ta spre a'mi consolà durerile acì josu. Invaţă mĕ, (ci cuvinese atât de currênd a querre aqueastă lecţie dela tine?) învaţă mĕ a'ţi puté sufferì perderea şi a iertà pe.....

Amorul tĕu erà atât de dulce pentru mine pe pămînt quât n'aşu mai dorì nimicu mai mult în ceruri.

A DOA ELIGIE.

I.

De parte d'acì aquelle accorduri que mĕ attristă; şi aquea melodie o dinióră atât de dulce pentru mine, sau fugu din aqueste locuri, necuteḑând a mai ascultà aqueste sounuri que îmi rechiamă ḑille mai ferici! Incetaţi d'a mai facce a vibrà córdele aquellei lire; numai pociu visà queea que sunt, nici queea que fuiu!

II.

Vocea que'mi făcea aqueste cânturi atât de dulci, a tăcut şi tot carmenul lor a perit. Quelle mai armoniόse din aqueste accorduri nu mai sunt pentru mine de quât un imnu lugubu peste locuitorul mormintelor. Aşà, Thyrza, îmi vorbescu elle de tine, pulbere sacră, quĕci tu nu mai esci de quât pulbere, curata lor

melodie îmi sparge inima mai mult de quât o musică discordantă.

III.

Tăcerea domnesce în pregiurul meu, echo ânsĕ vorbesce ân cŏ la a mea urechie. Audu o voce que n'aşu fi vrut să audu, o voce que s'ar' fi cuvenit să fie mută. Vai! ea vine adesea să turbure îndoiosul meu suflet; mĕ chiamă în somnul meu: ânsĕ în deşert mĕ descept să'i ascult tinerele accente.... visul meu a fugit de parte de mine.

IV.

O a mea Thyrză! în somnu cum şi în veghierile melle tu nu mai esci pentru mine de quât un vis scumpu, o stellă que se arată un moment pe valuri qua să'şi ascundă în dată radele de la pămînt. Ansĕ muritorul que e sforţat a străbate durerósele căi alle vieţei, quând cerul se întunecă în mânia sa, va dori mult stella consolatóre a quăria scumpă lucire îi conducea paşii rătăciţi.

A TREIA ELEGIE.

I.

Ancŏ un momentu, şi scapu de durerile que îmi spargu inima. Ancŏ un ultimu suspin pentru amorul Thyrzei, şi mĕ întornu iarŏ la viaţa desfătătóre a lumii. Pociu pré bine acum a mĕ amestecà între muritorii que nu 'mi au plăcut nici o dată. Daqua ori que plăcere a peritu pentru mine aquì-jos, quare mîhnire mĕ mai póte ajunge de aquì înainte?

II.

Adduceţi'mi dar cupa voiósă, preparaţi banchetul; omul nu è născutu spre a trăì singur; eu voiu fi aquea creatură uşóră şi idifferentă que surrîde cu toţi şi nu plânge cu nimeni. In nisce diile mai ferici nu erà aşà. Quine 'mi ar' fi disu atunci...? Ansĕ tu ai dispărut şi m'ai lăsatu singur în lume: ai încetat tu de a fi, toţi muritorii nu mai sunt nimicu pentru mine!

III.

In vanu a mea liră ar' vré să repete nisce dulci accorduri. Surrîsul que durerea va a se preface e o ironie pentru inimă desolată în secretu, şi sémănă cu o coronă de rose depusă pe mormîntu. In vanu nisce alegri companioni risipescu un moment rellele nóstre, plăcerea èsaltă suffletul nostru în deliru... ânsĕ inima... inima remâne solitarie.

IV.

Imi plăcea într'o frumósă nópte a contêmplà în tăcere azurul cerurilor... Credeam quĕ lumi.

na cerescă strălucià blând pensivilor tĕi ochi; adesea, în miḑlocul valurilor mării Egee, îmi ḑiceam admirând discul Dianei: Thyrză se uită ca şi mine la lună... Vai! pallidele'i raḑe atunci luminà al tĕu mormînt.

V.

Intins pe patul frigurilor, fărŏ somnu şi simţind a curge un focu ardĕtor prin vinele melle, ḑiceam cu un glas împuçinatu: „Mĕ consolă quĕ Thyrză nu scie despre sufferinţa'mi.„ Asemenea cum se dà libertatea sclavului în momentul quând móre, natura îmi dette viaţa quând Thyrza nu mai erà!

VI.

Gagiu de fidelitate dela Thyrfa ḑille mai ferici. atunci quând începeamu a cunósce viaţa şi amorul, quât te ai schimbat în ochii mei! cu que întunecóse culori te a revestitu mîhnirea! inima aqueea que îmi fu dată din preună cu tine a încetat d'abatte... Ah pentru que a mea mai palpită ăncŏ! Inghieţată ca a locuitorului mormintelor que mai simte ea cruda lovire a durerii?

VII.

Gagiu plin d'amărăciune! gagiu que mĕ attristă, tot îmi place a te purtà la sînul meu. Conservă într'ênsul amorul ei, sau rumpe inima la quare te strîngu. Timpul allină póte transportele amorului, ânsĕ nu le distrage. Amorul è şi mai sacru quând a perdut speranţa. Que suntu amorurile que le însufflă mii de frumuseţi vii pe lungŏ aquella que nu póte abandonà o amică que nu mai esistă!

Imitatie
din
SALMUL CI

I.

Dómne, - esauḑi'mi a mea rugăciune;
Strigarea'mi ajungă pînŏ la tine!
Nu'ţi întórce faça del'a mea rugă!
Auḑi'mi chiemarea 'n ḑioa durerii
,S'al înfrântei inimi astupat gemĕtu!

Ori-quând te-oiu chiemà, răpede m'ajută,
Quĕci şi ḑillele'mi ca fumul perirŏ,
Ca lemnul în focu óseleʼmi secarŏ.
Pălitu-m'am şi m'am uscat ca érba,
Arrida inima îmi è ca pétra;
De suspin, de gemetu 'mi a remas carnea
Uscată pe óse; 'mi am uitat pâinea
Cum se mai mănêncă — Desert 'mi è sînul!....

II.

Ca pelecanul 'mi am sfîşiat peptul;
M'am asemĕnat corbului de nóptea,
,Si tutulor altor cobe nopturne;
Intru veghiere nopţile trecut-am
,Si m'asemĕnaiu passerii vegende
Que stă nemişcată d'asupra casei.

III.

Tótă ḑioa mĕ culmà de ultrage
Inemicii; şi quei que-o dinióră
Mĕ lăudà, jură acum asupra'mi,
Quĕci cenuş'avuiu în locu de mâncare
,Si 'n lacrĕm' 'mi amestecaiu bĕutura,
Numai la vederea mêniei talle
,Si la înalta'ţi şi drépta urgie.
Inălţatu-m'am şi m'ai surpat, Dómne;
,Dillele melle trecut-au ca umbra,
,Si eu ca érba m'am uscat, ca érba.

IV.

Trecĕtor sunt şi m'am consumat, Dómne:
M'am topit ca céra, ş'am ars în zelul
,Să'ţi înalţu templul. — Focul mi se stinge....
Ci tu, o Eterne, esci nemutabil
,S'a ta memorie în secoli trece,
Din generaţie la alta passă.

Tu 'n pietate vei ardicà braçul
,Si 'n pietate pe Român salvà-vei,
Quĕci timpul salvărei, timpul venit'a:
E destul, plângu servii tĕi, plângu lumina,
Plângu altarele trista lor ruină.
Venit'a timpul ş'acum se vor teme
Gintele tóte de naltul tĕu nume
,Si d'a ta glorie treme-vor regii.
Din cenuşai sàltà-va Rumânia
Innoi-se-vor alle ei juneţe
Ca alle aquilei, şi 'n vestmînt candidu
Ca o mireasă va eşì nainte'ţi;
Splendida ei sacră candellă d'aur
In olliu limpede, olliu de pace,
Purta-va lumina que dă viaţă
,Si va încinge virginalai frunte
Cu-aureolă que Geniul pórtă.

VI.

Ienova singur, Fiinţa supremă
Va rentregì aqueastă Sion nuoă;
Arătase-va 'n gloriai tótă
,Si asculta-va Ellu umila rugă:
Veduva, orfanul avé-vor pace
,Si împilaţii alţá-vor capul.
Tóte se vor pune la locul propiu
,Si Capacitatea la a Lui dreapta.
Auḑi tu, generaţie fiitóre?
Pentru tine se scriu aquestea.

DIN

Lelia

I.

Quine esci tu? şi pentru que amorul tĕu face atâta rĕu? nu póte fi altfel, cată să fie în tine vre un spăimîntător misteru necunoscutu òmenilor. Fărŏ îndoială, tu nu esci o fiinţă frĕmîntată din aquellaşi lutu şi animată de aqueiaşi viaţă ca şi noi! tu esci un angel sau un demonu şi nici de cum o creatură umană. Pentru que să ne ascundi natura şi originea ta? pentru que să locuesci între noi que nu putem a te sufferì nici a te înţellege? Daqua vii dela Dumnedeu, vorbeste şi te-vom adorà. Daqua vii din iadu... Tu să vii din iadu? tu atâtu de bellă şi atâtu de curată! spiritele rĕului au elle aqueastă căutătură divină şi aqueastă voce armoniósă, şi aqueste cuvinte que 'nalţă suffletul şi'l transpórtă pînŏ la tronul lui Dumnedeu?

,Si cu tóte aquestea, Lelia se află în tine queva de infernal. Amarul tĕu surrîsu deminte cerescele promitteri alle căutăturii talle. Unele din vorbele talle sunt desolante ca ateismul; sunt nisce momente quând faci a ne îndoì de Dumnedeu şi de tine ênsă'ţi. Pentru que, pentru que Lelia, esci tu asfel? que faci tu cu a ta credinţă, que faci cu suffletul tĕu quând nu recunosci amorul? O ceru! tu, să pronunţi blasfemul aquesta! Ansĕ quine dar esci tu daqua cugeţi quea que dici quâte o dată?

II.

Lelia, 'mi è frică de tine, cu quât te vĕdu mai mult cu atâtu mai puçin te pociu devinà. Tu mĕ sbucimmi pe o mare de neastêmpere şi de indoiele. Imi pari quĕ vrei a'ţi facce o jucărie din turmentele melle. Mĕ înalţi la ceru şi mĕ calci în picióre. Mĕ răpesci cu tine în norii radioşi şi apoi mĕ derîpi în haosul negru. Neputinciósa mea minte nu mai póte ducce la atâtea încercări. Scapă-mĕ, Lelia!

Ieri, quând ne preîmblam pe munte erai aşà de mare, aşà de sublimă, în quât aşu fi voit să îngenuchiu în ainie'ţi, şi să sărut urma îmbălsămată a piciórelor talle. Quând Christ se transfigurò într'un noru de auru, şi semĕna quĕ 'nnótă la ochii apostolilor într'un fluidu înflăcăratu, ei se prosternarŏ şi disserŏ: — Dómne, cu adevĕratu esci fiiul lui Dumnedeu! şi apoi quând norul perì şi profetul descindù din munte cu soçii sĕi, ei se întrebarŏ fărŏ îndoială cu neastîmpĕru: — Ore omul aquesta que vine cu noi, que vorbesce ca

noi, que vine a cinà din preună cu noi, să fie ellu tot aquella, que'l vĕḑurŏm învĕluitu în focu şi în lumină şi fulgerând de spiritul Domnului? Aşà facu şi eu cu tine Lelia. In fie-quare minut tu te transfiguri în aintea mea, şi apoi te despoi de divinitate spre a redevenì a mea egală, şi atunci mĕ întrebu cu spaimă daqua nu esci vre o putinţă cerească, vre un profetu nuou, Verbul incarnatu âncŏ o dată sub formă umană, şi lucreḑi asfel qua să încerci credinţa nóstră şi să cunosci între noi pe adevĕraţii credincioşi!

Ansĕ, Christ! aquea mare cugetare personificată, aquel tipu sublimu al suffletului nematerial, erà tot d'a una mai pre sus de natura umană cu quare se revestisse. Ellu şi de redevenià omu, tot nu putea să se ascunḑă de a nu fi quel d'ântêiu dintre ómeni. Tu, Lelia, queea que mĕ spêimêntă este quĕ, daqua descinḑi din gloriile talle, nu ne mai esci egală, caḑi mai josu şi de quât noi şi semeni quĕ numai prin perversitatea inimii talle cauţi a ne dominà. Spre esemplu, que este aqueastă ură profundă, cocentă şi nestingibilă que ai pentru stirpea umană? Póte quine-và iubi pe Dumneḑeu ca tine şi apoi să urască atâtu de crudu faptele lui? cum să împace quine và aquestu amestecu de credinţă sublimă şi impietate înăsprită? aqueste avvînturi către ceru şi aquel pactu cu infernul? Ancŏ o dată, de unde vii tu, Lelia? que misiune de mîntuire sau de rĕsbunare împlinesci tu pe pămînt?

Ieri în momentul quând sórele descindea din dosul ghieţiarului, înnecatu în aburi d'un rumenu albăstruiu, atunci quând aerul temperatu de o frumósă séră de iarna se strecurà prin cosiţele talle, şi campana bisericii răpeḑià nisce note melancolice la resunetele vãllii; atunci Lelia îţi spuiu quĕ cu adevĕratu erai fiică a cerului. Blândele luciri alle appusului venià a murì asupră'ţi şi te încongiurau de o reflettare magică. Ochii tĕi, alţaţi către bolta albastră pe quare abià se arătà quâte-và timide stelle, strălucea de un focu sacru. Eu, poetu al selbelor şi al văilor, ascultam remurmura misteriósa a apelor, cătamu la moile undulaţii alle pinilor que abià adià, resufiam suavul profum al viorellelor sălbatice, quare la prima ḑì mai călduróasă que se presentă, la prima raḑă a sórelui pallidu que le chiamă îşi deschidu bobocii de azuru sub muschiul uscat. Ansĕ tu, tu nu cugetaì la nimicu dintr aquestea; nici florile, nici selbele, nici torrentul nu'ţi chiemà căutăturile. Nici un objet de pe pămînt nu'ţi deşteptà sensaţiile. Erai tótă, cu totul în

ceru. ,Si quând îţi arătaiu spectacolul încântat que se întindea sub piciórele nóstre, tu îmi ḑiseşi, 'nălţându'ţi mâna către bolta eteriană: " uite-te colo!,, O Lelia. Tu oftai dupŏ patria ta, nu è aşà? tu întrebai pe Dumneḑeu pentru que te uită atâtu îndelungu între noi, pentru que nu'ţi mai dă albele'ţi aripe qua să te 'nalţi la dênsul. Ansĕ vai! quând frigul que începea a sufflà asupra miricei ne sforţò a cătà un adĕpost în cetate, quând atrasu de vibraţiile aquellei campane, te rugaiu a intrà în biserică cu mine, şi a assistà la ruga de séra pentru que, Lelia, nu m'ai lăsatu atunci? pentru que tu quare în adevĕru poţi lucruri şi mai a nevoie, n'ai făcut a se lăsà de sus un noru qua să'mi accopere a ta façă? Vai! pentru que te am vĕḑut asfel, dreaptă în picióre, cu sprâncéna cruntă, cu aerul naltu, cu inima uscată? pentru que n'ai îngenuchiat pe marmura mai puçin rece de quât tine? pentru que nu'ţi ai încrucişat mâinile pe aquel sînu de femee pe quare presenţa lui Dumneḑeu 'l ar fi împlut de umilinţă şi de terróre? Peutru que aquel linu superbu şi aquel dispreţu de façă pentru ritele cultului nostru? Nu adori tu pe adevĕratul Dumneḑeu, Lelia? Vii tu din coprinsuri arḑĕtóre unde se sacrifică la Brama sau de pe pruntu-rile aquellor mari rîuri fărŏ nume, unde se ḑice quĕ omul chiamă şi invócă spiritul rĕului? quĕci noi nu scimu nici a ta familie, nici climele que te au vĕḑut născêndute. Nimini n'o scie, şi misterul que te 'ncongiură ne face supertiţioşi fărŏ voiea nóstră.

Tu nesimţitóre! tu empie! O! aqueasta nu se póte! Ansĕ spunemi, în numele cerului que se face, în aquelle ore terribile, aquel suffletu, aquel mare suffletu unde poesia rîuréḑă, unde entusiasmul debordă, şi al quăruia focu ne domină şi ne trage din colo de tot que am simţit? La que cugetai tu ieri, que făciai cu tine ênsăţi, quând erai acolo, mută şi 'nghieţată în templu, stând dréptă ca fariseul, mĕsurând pe Dumneḑeu fărŏ a tremurà, surdă la santele cantice, nesimţitóre la tămîie, la florile desfrunḑate, la suspinele organului, la tótă poesia sautului locu? ,Si cu tóte aquestea quât erà de bellă aquea biserică plină de umede profume, palpitândă de armonii sacre! Flacăra lampelor de argintu, cum se esalà de albă şi mată în norii de opal ai belgivinului înflăcărat, unde casolettele vermilii trimitea în boltă graţiósele spirale de un fum mirositoru, lamele de auru alle Tabernaculului cum se 'nălţà dătĕtóre de raḑe sub reflettarea făcliilor! ,Si quând preotul, aquel mare şi frumos

preot irlandesu cu părul atâtu de negru, cu tallia atâtu de majestósă, cu căutătura atât de austeră şi cu vorba atâtu de sonoră, venì încetu dupŏ treptele altarului, trăgênd asupra tapetu lui, luga sa manta de catifeà; quând îşi înalţò marele sĕu glasu, tristu şi pătrundător ca vînturile que sufflă în patria lui; quând ne ḑisse, înfăçişându ne potirul schinteietor, aquea vorbă atât de potentă în gura lui. *Adoremus*! atunci Lelia, eu mĕ simţiiu pătrunsu de o santă frică, şi, aruncându mĕ în genuchi pe marmură, 'mi am isbit peptul şi 'mi am lăsat ochii în josu.

Ansĕ cugetarea ta este atât de strînsu legată în suffletul meu, cu tóte cugetările quelle mari, în quât în dată mĕ întorseiu către tine qua să 'mparţu cu tine, aquea mişcare deliciósă, sau póte, Dumneḑeu să mĕ ierte acum, qua să'ţi adresu jumătate din aqueste umile adoraţii.

Ansĕ tu, tu erai în picióre! tu nu'ţi plecaseşi genuchii, nu'ţi lăsasseşi ochii în josu! căutătura ta superbă se premblà rece şi scrutatóre asupra preotului, asupra ostiei, asupra mulţimii prosternate; nici una dintr'aquestea nu'ţi a vorbitu. Singură, tótă singură între noi toţi, tu numai 'ţi ai refusat ruga către Domnul. Que să fii tu, fir'ai-óre o putinţă mai pre sus de dênsul? Hei bine! Lelia, Dumneḑeu să mĕ ierte âncŏ o dată! fu un moment quând creḑuiu, quând p'acì eram a'mi retrage dela dênsul închinăciunea qua să'ţi o adducu ţie. Mĕ lăsaiu a mĕ uimì şi a mĕ subjugà prin putinţa que erà în tine. Vai! cată s'o mărturisescu, nu te-am mai vĕḑutu nici o dată aşà de bellă. Pallidă ca una din statuele de marmură albă que veghiaḑă lungŏ morminte numai aveai nimicu de pămîntescu. Ochii tĕi străluciau de un focu întunecosu; şi marea ta frunte dupŏ quare îţi depărtasseşi pĕrul quel negru se 'nălţà, sublimă de orgolliu şi de geniu mai pre susu de mulţime, mai pre sus de preotu, mai pre susu de Dumneḑeu ênsuşi. Aquea profundă impietate erà spăimântătóre şi vĕḑêndu te asfel mĕsurând cu căutătura spaţiul que este între noi şi între ceru, tot que erà într'ênsul se simţià micu. Milton vĕḑutu-te-a ellu quând făcù atât de nobilă şi atât de frumósă fruntea fulgerătóre a angelului seu rebelu?

Cuvinese să'ţi spuiu tóte fricele melle? Mi s'a pĕrut quĕ în momentul quând preotul în picióre, ardicând simbolul Credinţei peste capetele nóstre înclinate, te vĕḑù înainte'si, în picióre ca dênsul, singură cu dênsul peste toţi; aşà mi s'a pĕrut quĕ atunci căutătura'i profundă şi severă, întîmpinând cău-

tătura'ți impasibilă, s'a lăsat în josu fărŏ voiea lui. Mi s'a pĕrut quĕ aquel preotu se paliă, que mână'i tremurêndă nu mai putea ține potirul şi quĕ glasul i se stingeà în peptui. Fost'a aquesta un visu al imaginației melle tulburate, sau în adevĕru indignația înnecasse pe ministrul quellui Pré-Inalt quând te-a vĕḑut asfel resistând la ordinul que 'ia eşit din gurà? sau mai bine, turburatu ca şi mine de o stranie uimire, a creḑut quĕ vede în tine un que supranatural, o putință eşită din sînul abisului, sau o revelație trimisă din ceru.

III.

Que'ți pasă de aqueasta, june poetă? Pentru que vei să scii quine sunt şi de unde viiu? Sunt născută, ca şi tine, în vallea lacrĕmelor şi toți svînturații que se tîrĕscu pe pămîntu sunt frații mei. Este ellu atât de mare pămîntul aquesta, que o cugetare îl coprinde, şi quărui o rondurellă îi face girul în quâte-và ḑille? Que lucru straniu şi misterios póte să fie într'o ființă umană? Quare influință atât de mare îți presuppui într'o raḑă a sórelui mai mult sau mai puçin verticală asupra capetelor nóstre? Lasă, lumea aqueasta întreagă è fórte de parte de dênsul; ellu è fórte rece, fórte pallidu, fórte ângustu. Intrebă vîntul quâte óre îi trebue qua să'l străbată dela un pol la altul.

‚Si d'aşu fi fost născută în queea laltă estremitate, tot ar' fi fost o mică differință între tine şi mine. Amêndoi condamnații a sufferì, amêndoi neputincioşi, necomplecți, din tóte plăcerile vulnerați, în neastîmpĕr, lacomi de o fericire fărŏ nume, neîncetat afarŏ din noi, étŏ-ne destinata commună, étŏ que ne face a fi frați, soçi pe aquestu pàmînt de esilliu şi de servitudine.

Intrebi daqua sunt o ființă d'altă natură şi nu d'a ta? Creḑi tu quĕ eu nu sufferu? Am vĕḑutu ómeni mai disgrațiați de quât mine prin condiția lor, şi cu mult mai puçinu prin caracterul lor. Toți ómenii n'au facultatea de a sufferì în aquellaşi gradu. In ochii marelui artisan al meseriilor nóstre, aqueste varietăți de organisație sunt puçin lucru fărŏ îndoială. Pentru noi a quâror vedere è atât de mărginită, trecem jumătate din viața nóstră întru a ne esaminà unii pe alții, şi a luà aminte la nuanțele que characterisă infortuna quând ni se descopere. Tóte aquestea que sunt în aintea lui Dumneḑeu? Queea que este în aintea nóstră differința între firele de érbă a liveḑilor.

Pentru aqueea nu mĕ rogu lui Dumneḑeu. Que săi queru? Să'mi schimbe destinata? Ar' rìde de

mine. Să'mi dea puterea a mĕ luptà cu durerile melle? A şi pus'o în mine, şi'mi remâne numai a mĕ servì cu dênsa.

Intrebi daqua adoru spiritul Rĕului! spiritul Rĕului şi spiritul Binelui este unul şi aquellaşi spiritu, este Dumneḑeu; este voinţa necunoscută şi misteriósă que este mai pre sus de voinţele nóstre. Binele şi Rĕul sunt nisce distincţii que ni le-ammu creatu noi. Dumneḑeu nu le recunósce pre cum nu recunósce nici fortuna şi infortuna. Nu întrebà darŏ nici cerul nici infernul despre secretul destinatei melle. Ţie aşu puté să împutu quĕ mĕ tot arunci fărŏ încetare quând mai pre sus quând mai jos de quât tine. Poetà, nu cǎutà în mine aqueste profunde mistere. Anima mea este suror cu a ta, tu o contristi, o înspăimînţi cercetându-o asfel. Ia-o drept queea que este, drept o anima que suffĕră şi aşteptă. Daqua o întrebi atât de sever, ea se va restrînge în sine şi nu va mai cutedà a ţi se deschide.

IV.

Asprimea sollicitudinilor melle pentru tine am esprimat'o fórte francu, Lelia; am vulnerat sublima pudóre a sufflетului tĕu Vedi quĕ, Lelia, şi eu sunt svînturatu! Credi quĕ eu am asuprà'ţi ochiul curios al unui filosofu, si te amĕgesci. Daqua n'aşu fi simţitu quĕ sunt al tĕu, quĕ de acì înainte fiinţa mea este neînvins legată cu a tà, daqua, într'un cuvînt nu te-aşu fi amatu cu passiune, nu aşu fi avut cuteḑanţă a te întrebà.

Asfel aqueste prepusuri, aqueste neastîmpere que am cuteḑatu a ţi le spune, le-am simţitu toţi quâţi te-au vĕḑutu. Se întrébă cu mirare daqua esci o fiinţă blestemată sau privilegiată, daqua se cuvine a te iubì sau a se teme de tine, a te primì sau a te rempinge. Grosolanul vulgu şi el îşi perde nepĕsarea şi se occupă cu tine. El nu pricepe espressia chipului tĕu nici sonul glasului tĕu, şi, dupŏ spusele absurde que se ḑicu despre tine, se vede quĕ şi aquel popol p'acì stă asemenea a se pune în genuchie pe unde treci sau a te conjurà ca p'un flagellu. Intelligenţele quelle mai 'nălţate te observă cu luare aminte, unele de curiositate, altele de simpatie; ânsĕ nimeni nu'şi face, ca mine o questiune de viaţă şi de mórte despre soluţia problemei. Nu mai eu am dreptul de a fi audacios şi de a te întrebà quine esci, quĕci o simţu în sine'mi şi aqueastă sensaţie è legată cu a esistenţei melle: Eu de acì în ainte sunt o parte din tine, tu m'ai dominat, fără scirea ta póte, ânsĕ étŏmĕ sclavu, nu mai sunt al meu,

suffletul meu nu mai póte trăì în sine. Dumneḑeu şi poesia nui mai sunt în destul. Dumneḑeu şi poesia esci tu de acì înainte, şi fărŏ tine nu mai è poesie nu mai è Dumneḑeu nu mai è nimicu.

Spune'mi dar, Lelia, fiind quĕ vrei a te luà drept o femee şi a'ţi vorbì ca şi către egala mea, spune'mi, daqua ai puterea de a iubì, daqua suffletul tĕu è de focu sau de ghiaţă, daquă dându-mĕ ţie, dupŏ cum am făcut, 'mi am tractat perderea sau mântuirea; quĕci eu nu o sciu, şi nu mĕ uitu fărŏ spaimă la carriera necunoscută în quare am a te urmà. Viitorul aquesta este învilupat de nisce nori, quâte o dată strălucitori ca aqueia que se suie la orizont la rĕsăritul sórelui; quâte o dată întunecosi ca aqueia que precedu o vijelie şi ascund fulgerul.

Inceput-am óre viaţa cu tine, sau am abandonat'o qua să te urmeḑu în mórte? Aqueşti anni de pace şi de innocenţă que sunt în urmă'mi o săi vesteşesci tu sau o săi rajuni? Cunoscut' am eu fericirea şi stau s'o perḑu, sau ne sciind que să fie ea, stau acum a o gustà? Annii aquestia furŏ atât de belli, atât de freschi, atât de suavi! furŏ ânsĕ şi atât de lini, atât de obsuri, atât de sterpi! Que am făcut eu de quât a visà şi a aşteptà, şi a sperà, de quând sunt în lume? O să producu eu quevà? Facce-vei tu din mine quevà mare sau abjet? Eşi-voiu eu din aqueastă nullitate, din aquest repaos que începe a mĕ appĕsà? şi eşi-voiu qua să mĕ 'nalţu sau qua să descindu?

Eatŏ que mĕ întrebu în fiequare ḑì cu neastîmpĕru, şi tu nu'mi respunḑi nimicu, Lelia, şi tu semeni quĕ nici nu'ţi pasă quĕ este o esistinţă în questiune în aintea ta, o destinată inherentă la a ta, şi despre quare esci datóre de acì înainte a da cuvînt înaintea lui Dumneḑeu! Nepĕsătóre şi distrasă, ai pus mâna pe capĕtul catenei melle şi pe tótă clipa îl uiţi, îl laşi să caḑă!

Pe tótă clipa, spăimîntat de a mĕ vedé singur şi abandonat, mĕ vĕḑu în nevoie a te chiemà şi a te constrînge qua să te dai jos din aquelle regiuni necunoscute unde te avvînţi fărŏ mine. Crudă Lelia; quât esci de ferice a-'ţi avé suffletul asfel de liber şi a puté să visăḑi singură, să iubesci singură, să trăiesci singură! Eu nu mai pociu, te iubescu. Numai pe tine te iubescu. Tóte aquelle graţióse tipuri alle frumuseţei, toţi aquei angeli învestmîntaţi în femee que trecea prin visurile melle, adresându'mi sărutări, aruncându'mi flori, au trecut, nu mai sunt. Nu mai vinu, nici în veghiere nici în somnu. Pe tine, de acum

înainte, neîncetat pe tine, te vĕḑu pallidă, lină, silenţiósă d'allăturea mea sau în cerul meu

Sunt fórte miserabil! situaţia mea nu este ordinară. Pînŏ se sciu daqua merit a fi iubit de tine, mĕ turbură quĕ nu sciu daqua tu esci capabila de a iubì un omu, şi—quât è de orribilă aqueastă vorbă! n'o pociu scóte fărŏ durere. — ,Si creḑu quĕ *nu.*

V.

Que copillu esci! Abià te ai născut, şi esci atât de iute a trăì! quĕci cată a'ţi spune, tu n'ai trăit âncŏ, Stenio.

Pentru que darŏ atâtu de iute? Te temi óre quĕ nu vei ajunge la blestematul aquella scopu unde cădem toţi? Ai vré să te sfărîmi si tu de dênsul ca queilalţi. Ia'ţi dar timpul, fă'ţi schóla spinósă şi treci quât mai târḑiu se va puté pragul schólei unde se învaţă a trăì.

Copillu ferice, que întrébă unde è fericirea, cum è făcută, daqua a gustat'o, daqua è chiemat a o gustà într'o ḑi! O! profundă şi preţiósă nesciinţă! Nu'ţi voiu respunde nici de cum, Stenio.

N'ai teamă, eu nu te voiu vesteḑì pînŏ în puntul aquella de a'ţi spune nici un singur lucru din quâte vei să scii. Daqua eu iubescu, daqua pociu iubì, daqua îţi voiu da fericirea, daqua sunt bună ori perversă, de te vei face tu mare prin amorul meu, sau te vei nimicì prin indifferinţa mea, tóte aquestea, veḑi tu, sunt o sciinţă temerarie que Dumneḑeu' ţi o refusa la a tà vîrstă, şi pe quare nu'mi iartă a'ţi o dà. Aştéptă.

Te binecuvînt, june poet, dormi în pace. ,Dioa de mâine va venì bellă ca şi quelle lalte alle juneţei talle, înfrumuseţată cu quea mai mare faccere-de-bine a Provedinţei, cu vĕlul que acopere viitorul.

VI.

Eatŏ cum îmi respunḑi tot-d'auna! Hei bine! tăcerea ta mĕ face a presimţi asfel de dureri în quât sunt nevoit a'ţi mulţumì de tăcerea aqueasta. Cu tóte aquestea, starea asta de nesciinţă que o creḑi atât de dulce, este spăimîntătóre, Lelia; o tracteḑi cu o despreţuitóre uşurinţă, pentru quĕ nu o cunosci. Copillăria ta a putut a se strecurà ca şi a mea; ânsĕ prima passiune que se apprinse în sînul tĕu n'a fost în luptă, creḑu, cu durerile que sunt în mine. Fărŏ îndoială tu ai fost iubită mai nainte de a iubì tu ênsăţi. Inima ta, aquel tesaur quăruia tot 'iaşu cădé în genuchi şi de aşu fi fostu regele pămîntului, inima ta fu ferbinte chiemată de altă inimă; tu n'ai cunoscut turmentele gelosiei şi alle fricei; amorul te aşteptà, fericirea se ră-

peḑià în aintea ta, şi'ţi a fost destul a priimì să fii ferice, să fii iubită. Nu, tu nu scii que sufferu: quĕci ai avé pietate, pentru quĕ esci bună, faptele talle o învedereaḑă în contra cuvintelor talle. Te-am vĕḑut îndulcind sufferinţe vulgare, te-am vĕḑut practicând charitatea Evangeliei cu aquel surrìs al tĕu rĕutăcios pe buḑe; nutrind şi accoperind pe quel flămând şi nudu, şi aruncându'ţi în trécĕt un urîcios scepticismu. Esci bună. d'o bunătate nativă, involuntarie, şi pe quare recea reflessie nu póte să'ţi o ia.

Quând ai sci quât mĕ faci de ne ferice, ai avé compassiune de mine; 'mi ai spune daqua se cuvine să trăiescu ori să moru; 'mi ai da numai de quât fericirea que îmbată sau mintea que consolă.

VII.

Quine è omul aquella pallidu que'l vĕḑu acum arĕtânduse ca o viḑiune sinistră preste tot pe unde esci tu? Que te va ellu? De unde te cunósce? unde te-a vĕḑutu? De unde vine quĕ, în prima ḑì quând se arătò acì, el străbătù mulţimea qua să te vaḑă, şi în dată tu schimbaşi cu dênsul un surrîs tristu?

Omul asta mĕ pune în neastîmpĕr şi mĕ sperie. Quând s'appropie de mine, 'mi è frigu; daqua vestmîntul lui attinge pe al meu, simţu ca o commoţie electrică. Este, ḑici tu, un mare poetu que nu se lasă lumii. Marea lui frunte arată cu adevĕrat geniul, ânsĕ nu'mi aflu eu pe dênsa aquea curăţie cerească, aquea raḑă de entusiasmu que characterisă pe poetă. Omul asta este tăcutu şi desolant ca Hamlet, ca Lara, ca tine, Lelia, quând sufferi. Nu'mi place mie a'l vedé neîncetat tot lùngò tine, absorbind attenţia ta, accaparând, qua să ḑicu asfel, tótă buna voinţă que îţi mai remâne pentru soçietate, şi tot interesul que mai reservi pentru lucrurile umane.

Sciu quĕ n'am dreptul de a fi gelos. Aşà, aqueea que suffer quâte o dată, nu'ţi o voiu spune. Ansĕ mĕ dóre (asta mi è iertat) de a te vedé încongiurată de aqueastă lugubră influinţă. Tu de acum atât de tristă, atât de descuragiată, tu quare se cuvenià a vorbì tot de speranţă şi de dulci promitteri, eatŏ-te sub contactul unei fiinţe vesteḑite şi desolate. Quĕci omul asta è uscat de sufflarea passiunilor; nici o frescheţe de juneţe nu'i mai coloréḑă trăsurele împetrite; gura lui nu mai scie a surrîde; faça lui nu se mai animă; vorbesce, âmblă, lucréḑă din deprindere, din adducere a minte. Ansĕ principul vieţei è de mult stins în peptul

lui. Sunt sigur de aqueasta, Dómna mea; mult am observat pe omul asta, am pĕtruns misterul în quare se 'nvĕluie. Daqua îţi spune quĕ te iubesce, minte! El nu mai póte iubì.

Ansĕ aquella óre que nu simte nimicu, nu póte ellu inspirà quevà? asta ê o terribilă questiune que o desbat de demult, de quând trăiescu, de quând te iubescu. Nu mĕ pociu decide âncŏ a crede quĕ atâta amor şi atâta poesie deradă din tine fărŏ qua suffletul tĕu să le fie căminul. Omul aquesta rĕvarsă atâta frigu din toţi porii sĕi, însuflă în ori-que 'l appropie o asfel de impulsie, în quât esemplul sĕu mĕ consólă şi'mi dă curagiu. Daqua ai fi avut inima mórtă ca a lui, eu nu te-aş fi iubitu; aş fi avutu frică de tine ca şi de dênsul.

‚Si cu tóte aquestea, o! în que nedescurcatu dedal mintea mea se desbate! Tu nu simţi aqueeaşi orróre que'mi însuflă ellu. Tu semeni, din contră, attrasă către dênsul printr'o neînvinsă simpatie. Sunt momente quând vĕdêndu'l trecênd cu tine prin midlocul serbătorilor nóstre, amêndoi atât de pallidi, atât de gravi, atât de distraşi, în midlocul danţului que se învêrtesce, al femeilor que rîdu şi al florilor que sbóră, mi se pare quĕ, singuri între noi toţi, puteţi a vĕ înţellege. Mi se pare quĕ o durerósă assemănare se stabilesce între sensaţiile şi ênsuşi între trăsurele feçii vóstre. Este óre sigilliul rellei sórte que 'ntipare sce pe întunecósele vóstre frunţi aquest aer de famillie; sau străinul aquesta, Lelia, ţi ar fi cu adevĕrat frate? Tóte în a tà esistenţă sunt aşà de misteriósе în quât eatŏ-mĕ la tóte supposiţiile.

Aşà, sunt dille în quare mĕ încredinţedu quĕ tu îi esci suror. Hei bine! voiu s'o spuiu, qua să pricepi quĕ gelosia mea, nu este nici ângustă nici copilăréscă, nu sufferu mai puçinu cu aqueastă idee. Nu sunt mai puçin vulnerat în încrederea que'i arăţi şi intimitatea que domnesce între ellu şi tine, que esci atât de rece, atât de reservată, atât de neîncredĕtóre une-ori şi către dênsul nici de cum. Daqua ţi è frate, Lelia, que dreptu are ellu mai mult de quât mine asupra ta? credi tu quĕ eu te iubescu cu mai puçină curăţie de quât dênsul? credi tu quĕ eu te-aşu fi iubit cu mai multă tinereţe, solicitudine şi respectu de 'mi ai fi fost surorru? O! de que n'ai fost! quĕ n'ai fi avut despre mine nici o neîncredere, nu ai fi cunoscut rĕu, pe fie-quare moment, simtimental cast şi profund que îmi inspiri? Nu'şi iubesce quinevà surora cu passiune, quând are suffletul passionatu, şi o

suroru ca tine Lelia! Legămintele sângelui que au atâta putere asupra naturelor vulgare que sunt elle pe lîngŏ aquellea que ni le formă cerul în tesaurul misterióselor salle simpatii?

Nu, daqua ellu 'ţi è frate, nu te iubesce mai mult de quât mine, şi tu nu'i esci datóre mai multă încredere de quât mie. Quât è de ferice ellu, n'ar mai fi, daqua îţi place ţie a spune lui sufferinţele talle şi daqua are ellu puterea de a le 'ndulcì! Vai! tu nu'mi accordi nici ênsuşi dreptul de a mi le împărtăşì! Puçin lucru sunt dar eu! Amorul meu è darŏ de pré puçinu preţu! Sunt darŏ un copillu fórte debolu şi fórte nefolositor âncŏ, daqua ai teamă de a'mi încredinţà o mică parte din sarcina ta! O! disgraţiatu sunt, Lelia! pentru quĕ esci şi tu, şi n'ai vĕrsatu nici o dată o lacremă în sînul meu. Sunt dille în quare te sforţi a fi voiósă ca mine, ca şi quând ai avé teamă de a'mi fi spre greutate, lăsêndu te în durerea ta. Ah! asta è o delicateţă fórte insultantă, Lelia, şi quare adesea 'mi a făcut mult rĕu! Cu *dênsul* esci tot d'auna tristă. Vedi daqua amu drept de a fi gelosu!

VIII.

Amu arătat scrisórea ta omului pe quare îl numescu p'acì Trenmor, şi al quăruia nu mai eu singură îi sciu numele. A simţit atâta interes la sufferinţa ta, şi este un omu a quăruia inimă este atât de compătimitóre (aqueastă inimă que o credi mórtă), în quât m'a autorisat de a'ţi încrede secretul lui. Vei vedé darŏ quĕ nu te tractă de copillu, pentru quĕ secretul aquesta este quel mai mare din quâte un omu póte încredinţà altui omu,

,Si mai ânteiu află causa interesului que simţu eu pentru Trenmor. Este, fiind quĕ omul aquesta è quel mai neferice din quâţi amu întîmpinat vre o dată; fiind quĕ pentru dênsul n'a mai remas în cupăi nici o picătură nici din queea que se aşadă pe fundu; fiind quĕ are asupră'ţi o mare, o necontestabilă superioritate, superioritatea infortunei.

Scii tu que este infortuna, copille? Abià intri în viaţă, abià ai început a'i simţì primele turburări, passiunile ţi se revóltă îţi iuţescu miscările sângelui, îţi tulbură pacea somnului, deştéptă în tine nisce sensaţii nuoe, neastîmpere, turmente, şi aqueasta o numesci sufferire! Credi quĕ ai şi priimitu marele, terribilul, solemnelul baptesmu al infortunei! Sufferi cu adevĕrat, ânsĕ que nobilă şi preţiósă sufferinţă è sufferinţa amorului! de quâtă poesie numai è ea sorgente? Quât è de căldurósă,

quât è de productivă, sufferinţă que o póte spune quine-và şi despre quare póte a fi plânsu.

Ansĕ aqueea que cată s'o închiḑi quĕci alt-fel cade blestemul pe tine, aqueea que cată s'o ascunḑi în fundul rerunchilor ca un amar tesaur, aqueea que nu te arde ci te înghiaţă; que n'are lacrĕme, nici rugi, nici visării; aqueea que neînce tat veghiasă rece şi paralitică în fundul inimii! aqueea que Trenmor a simţit'o întrégă, aquea sufferinţă este cu quare ellu va puté a se lăudà în aintea lui Dumneḑeu în ḑioa judecăţii! quĕci în aintea ómenilor, nu póte, cată s'o ascunḑă. Ascultă istoria lui Trenmor.

Ellu a intrat în viaţă sub nisce funeste auspiţiuri, cu tóte quĕ în ohii ómenilor destinul sĕu erà de doritu. S'a născut în avuţii, şi avuţii ca un prinçu, ca un favorit, ca un judan. Părinţii sĕi se înavuţisserŏ prin abjecţia viţiului; tatăl sĕu fussese amantul unei regine galante, mumă-sa fussese subretta rivalei salle; şi fiind quĕ aqueste turpitudini erà accoperite cu pompóse livrei, fiind quĕ erà revestite cu titluri pompóse aquei curtesani însuflasserŏ mai mult invidia de quât dispreţul.

Trenmor întîmpinò dar lumea de timpuriu şi fărŏ obstacol: ansĕ în vîrsta quând un fel de ruşine naivă şi de temere modestă face pe omu a mai stà în pragu, suffletul aquestuia, fărŏ juneţe, se appropià de ospĕţu, fărŏ turburare şi fărŏ curiositate; erà un suffletu incultu, innorant, şi plin âncŏ de nisce insolante paradoxe şi de orbirì superbe. Nu'i didesserŏ cunoscinţa binelui şi a rĕului: familliai s'a temut de aqueasta qua nu cumvà să fie despreţuită de dênsul şi denegată. Il învĕţasserŏ cum se chieltuiesce aurul în plăceri frivóle, în ostentaţie stupidă. Ii creasserŏ tóte necesităţile falţe, îl învĕţasserŏ tóte datoriile falţe que adducu şi nutrescu miseria avuţilor. Ansĕ, daqua puturŏ a'l amăgì asupra virtuţii necesarii Omului, nu puturŏ ânsĕ quel puçinu a'i schimbà şi natura instrictelor lui. Lucrarea demoralisatóre fu sforţată a încetà; acolo sufflarea umană a corrupţiei întîmpinò divina immortalitate a creaţiei intellectuale. Simtimentul orgoliului, quare nu è alta de quât simtimentul virtutei, se revoltò asupra faptelor de din afarŏ. Trenmor vĕḑù spectacolul servitudinii şi nu'l putù sufferì, pentru quĕ ori-que erà micu şi puçinu îi făcea orróre. Sforţatu a primì să nu cunóscă nici o virtute, aflò în sine cu que se reîmpingă tot que mirosià a minciune şi a frică. Nutritu în bunuri falţe, învĕţò desfrênarea şi vanitatea que collucréḑă spre a

le perde; nu înţellesse nici nu tollerò infamia que le grămădesce şi le renoesce.

Natura îşi are misteriósele salle miḑlóce, tesaurele salle nedesecabile. Din combinaţia quel lor mai vile elemente ea face adesea a eşì quelle mai înavuţite producţii. Cu tótă viltatea famillii salle, Trenmor se născusse mare, âusĕ aspru, vîrtosu şi terribil ca o tărie destinată spre luptă, ca unul din aquei arburi ai desertului que se appĕră de vijelii şi de vortici prin scórţa le tare şi rădăcinile obstinate. Cerul îi dette intelligenţa, instinctul divinu erà într'ênsul. Influinţele domestice se sforţarŏ a desfiinţà aquel instinctu de spiritualitate, şi allungûnd prin batjocură fantasmele ceresci que se rĕtăciau în pregiurul légĕnului lui, îl învĕţarŏ a căutà sim timentul esistenţei în satisfacţiile materiale. Desvoltarŏ într'ênsul pe animal în tótă fugai sălbatică, şi nu puturŏ facce alt lucru. Animalul énsuşi erà nobil, în aqueastă potentă creatură. Trenmor erà asfel în quât desmierdările desordonate produsserŏ într'ênsul mai mult esaltaţia de quât desnervarea. Beţia brutală îi adducea o sufferinţă furiósă, o necesitate nescingibilă de mulţumiri alle suffietului! mulţumiri necunoscute quăror ellu nu le scià nici numele! pentru aquaesta plăcerile lui tóte, se întorcea pré currênd în mînie şi mînia în durere. Ansĕ que durere erà aqueea? Trenmor căutà în deşertu causa aquellor lacrăme que cădea în fundul cupei salle în miḑlocul ospĕţului, ca o plóie de tempestă într'o ḑi arḑĕtóre; se întrebà pentru que, cu tótă cuteḑarea şi energia unei large organisaţii, cu tótă sănĕtatei nealterabilă, cu tótă asprimea capricelor şi firmitatea despotismului sĕu, pentru quĕ nici una din dorinţele salle nu se allinà, nici unul din triumfele salle nu împlea secul ḑillelor lui.

Erà atât de departe de a devinà adevĕratele necesităţi şi adevĕratele facultăţi alle fiinţei salle în quât ênsuşi din copillăriai avea o stranie nebunie. Îşi imaginà quĕ o fatalitate plină de ură se appĕsà pe dênsul, quĕ mişcătorul necunoscut al evenimentelor îl luasse în ură ênsuşi din sînul mumei salle, şi quĕ ellu erà destinat a curăţì nisce păcate de quare nu erà culpapil. Se ruşinà de a fi datoru nascerea la nisce curtesani, şi'şi ḑicea quête-o dată que fiertatea, singură virtutea que mai avea, erà un blestemu, pentru quĕ aquea fiertate se va sfărîmà într'o ḑi fatal prin ura destinului. Asfel frica şi blestemul erà singurele resfrângeri que'i mai rĕmĕsesserŏ din lucirile ceresci: luciri spăimîntătóre, faptă a ó-

menilor, friguri alle unor creeri mari şi nobili que îi constrînsesserŏ sub diadema strîmtă şi appĕsătóre a molliciunii Minţile vulgare que assistasserŏ la catastrofa lui Trenmor au fost rĕmasu uimite de felul de profeţie que avusesse ellu pe buḑele salle, şi quare s'a realisat. N'au putut să priiméscă ca un ordin natural al lucrurilor, ca un presimtiment şi un capĕt neappĕrate, aqueastă istorie tragică şi durerόse, quăria îi vĕḑusserŏ numai feçele de din afarŏ, palatul şi carcerea; unul que arătasse numai prosperitatea plină de larmă, şi alta que descoperisse numai durerea ascunsă.

A învĕţà cai, a deprinde picheri, a fi incongiurat fărŏ să le cunόscă şi fărŏ să le preţuiască de opere de artă, quelle mai eterogene, a nutrì cu lixu o livree viţiόsă şi feneantă fărŏ a'i pĕsà de dênsa nici quât de o vită, a trăì în larmă şi în violenţă, în urlete de zăvoi cu gura sângerόsă, în cântecele orgiei şi în scîrbόsă bucurie de femei sclave aurului lui; a se prinde pe averea şi pe viaţa sa qua să vorbească lumea de dênsul: asfel furŏ la început petrecerile aquestui svênturat plinu de avuţii. Barba nu'i crescusse âncŏ quând aqueste petreceri îl şi desgustasserŏ. Larma nu'i mai gîdilà urechia, vinul nu'i mai încălḑià cerul gurei, cerbul în agonie nu mai erà un spectacol îndestul de mişcător pentru instinctele lui de cruḑime, instincte que sunt în toţi όmenii şi quare se desvόltă crescênd cu mulţumirile que όre-quare posiţie indipendentă şi în putere sémĕnă quĕ le pune în stare de a nu fi attinse de legi şi de ruşine. Ii plăceà să'şi bată căinii şi peste puçin începù a'şi batte prostituatele. Cântările şi rîsurile lor nu'l mai însufleţià, injurele şi ţipetele lor îl mai deşteptà puçinu. Cu quât animalul se desvoltà în creerii lui răciţi, cu atâta Dumneḑeu se stingià în tόtă fiinţa lui. Intelletigenţa neactivă simţià nisce puteri fărŏ scopu, inima se rodea într'un urît fărŏ terminu, într'o sufferinţă f rŏ nume. Trenmor nu mai avea nimicu a iubì. In pregiurul lui totul erà vil şi corruptu: nu scià unde ar fi putut aflà nisce inimi nobile şi nici nu mai credea aqueasta. Dispreţà tot que erà săracu, îi spusesserŏ quĕ sărăcia nasce invidia, şi dispreţà invidia pentru quĕ nu pricepea quĕ ea sufferă sărăcia fărŏ a se revoltà. Dispreţà sciinţa pentru quĕ erà pré târḑiu a'i pricepe facerile ei de bine; nu'i vedé de quât resultatele applicabile la industrie şi i se părea mai nobil a le cumpĕrà de quât a le vinde. Sapienţii îl întristà şi ar fi vrut sà'i scόţă din sărăcie qua să le dea mulţumirile vieţei. Dis-

preţà înţellepciunea pentru quĕ avea puteri spre desfrênare şi înfrênarea o luà dreptu neputinţă; ânsĕ în midlocul aquellei veneraţii către avuţii, aquellei ardori către scandal, erà o neconsequinţă neesplicabilă; quĕci disgustul venisse a'l căutà în midlocul sĕrbătorilor salle. Tóte elementele fiinţei lui erà în luptă unele cu altele. Detestà ómenii şi lucrurile que'i devenisserŏ necesariei; ânsĕ se scîrbià de tot que putea să'l abată din căile blestemate şi să'i alline turmentele secrete. Peste currênd fu coprinsu de un fel de turbare, şi i se părea quĕ templul sĕu de aur, atmosfera'i de voluptăţi 'iau devenit scîrbóse. Il vĕdurŏ sfărîmându'şi mobilele, specolele, statuele în midlocul orgielor salle şi aruncându-le pe ferestre la popolul adunatu. Il vĕdurŏ a'şi întinà a'şi spurcà domele strălucitóre şi a'şi semĕnà aurul ca o plóie, fărŏ alt scopu de quât a se scăpà de dênsul: a'şi accoperì masa şi vasele cu fiere şi cu noroin, şi a'şi aruncà de parte de sine în noroiul drumurilor pe femeile corrunate de flori. Lacrĕmele lor îi plăcea un minut şi dupò que le maltractà credea quĕ află espressia amorului în aqueea que arătà o durere cupidă şi o' frică abjectă; ânsĕ, în dată venind iarŏ la orrórea realităţii, fugià spăimântat de atâtea singurătate şi tăcere în midlocul unei aşà de mari agitaţii şi larmĕ. Fugià în grădinele salle deserte, devorat de necesitatea de a plânge; ânsĕ numai avea lacrăme pentru quĕ nu mai avea nici inimă; assemenea pre cum n'avea nici amor pentru quĕ nu mai avea Dumneḑeu, şi aquelle crise spăimêntătóre se terminà dupŏ nisce convulsii frenetice, printr'un somnu mai rĕu de quât mórtea.

Stau acì astăḑi; vîrsta ta este neiertătóre, şi a'i fi fórte tare uimit daqua 'ţi aşu spune numai într'o ḑì tot secretul lui Trenmor, voiu să lasu aqueastă parte a istoriei melle a'şi facce impresia: mâine îţi voiu spune remăşiţa.

IX.

Ai dreptate să mĕ iei cu încetul; queea que aflu mĕ pune în mirare şi mĕ turbură. Ansĕ mĕ iei dreptu fórte interesat daqua credi quĕ sunt mişcat de secretele lui Trenmor. Tot que mĕ turbură mai mult este a ta judicată. Esci dar cu mult mai pre sus de ómeni, daqua tracteḑi aşà de uşoru crimele que comitte quine-và către dênşii? Questiunea aqueasta este póte injuriósă, póte quĕ umanitatea este aşà de meprisabilă în quât eu ênsu'mi preţuiescu mai mult de quât dênsa; ânsĕ iartă perplesităţilor unui copil que nu scie nimicu âncŏ din viaţa reală

Tóte quâte îmi ḑici producu asupră'mi effectul unui sóre fórte ardent asupra unor ochi învĕţaţi cu întunerecul; şi cu tóte aquestea simţu què mĕ apperi de luminà prin amicie sau prin compătimire.... O Dómne! que'mi mai rĕmâne se aflu? que illusii au legĕnat darŏ juneţea mea? Trenmor nu este meprisabil, ḑici; sau daqua este în ochii fiinţelor superióre, nu póte fi într'ai mei. Eu n'am dreptul de a judicà şi de a ḑicce: ,,Sunt mai mare de quât omul aquesta quărui i se uraşce cu sine şi nu folosesce pe nimeni.,, Hei bine! fie; sunt june, nu sciu que voiu devenì, n'am străbàtut âncŏ cercările vieţei; ânsĕ tu Lelia, tu, mai mare prin suffletul şi prin geniul tĕu de quât ori-que esistă pre pămînt, tu poţi condamnà pe Trenmor şi a'l urî, şi nu voiesci a o facce! Indulgenta compasiune a ta, sau a ta admiraţie imprudentă (nu sciu cum să ḑicu) îl urmeaḑă în miḑlocul culpabilelor lui triumfuri, applaude succesele lui şi'ţi respectă neomeniile...

Ansĕ, daqua omul aquesta è mare, daqua êntr'ênsul are un asemenea luxu de energie, la que'i è bunu daqua nu înneacă cu dênsul nisce assemenea funeste înclinàri pentru que face un usu atâtu de rĕu cu sforţa sa? Piraţii şi bandiţii sunt dar mari în modul aquesta? Aquealla que se destinge prin crime cuteḑătóre sau prin viţiuri de escepţie este dar un omu înaintea quăruia mulţimea uimità se cade a se deschide cu respectu spre a'i facce drumu? Se cuvine dar a fi quine-và un erou sau un monstru qua să'ţi placă?...Póte. Quând cugetu la viaţa plină şi turburată quare vei fi avut, quând vĕḑu que de illusii or fi mórte pentru tine, que de saţiu şi desecare or mai fi în ideile talle, îmi ḑicu què o destinată obscură şi întunecósă ca a mea nu póte să fie pentru tine de quât o sarcină nefolositóre şi què se quere nisce impresii estraordinare şi violente spre a desceptà simpatiile suffletului tĕu ruinat.

Hei bine! ḑi'mi o vorbă que'mi dă curajiu, Lelia! spune'mi que vrei să fiu eu, şi voiu fi. Creḑi póte què amorul unei femei nu póte da aqueeaşi energie ca amorul aurului....

Urméḑă, urméḑă aqueastă istorie; mĕ interesă, mĕ spăimêntă, quèci este o revelaţie a suffletului tĕu, pînŏ în urmă, a aquellui sufflet profundu, neastîmpĕrat, neînţellesu, que'l caut neîncetat şi nu'l pociu pătrunde nici o dată.

X.

Fàrŏ îndoială tu preţuiesci cu mult mai mult de quât noi, junele meu; fie în pace orgolliu tĕu. Ansĕ peste ḑece anni, pe-

ste cinci anni, preţuí-vei-tu quât Trenmor? preţuí-vei quât Lelia? Aqueasta è o questiune.

Asfel cum esci, te iubescu, june poetă! Vorba aqueasta să nu te sperie, nici să te îmbette. Eu nu pretindu a'ţi da aci soluţia problemei que aştepţi. Te iubescu pentru candórea ta, pentru nesciinţa despre tóte lucrurile quâte eu sciu, pentru aqueastă mare juneţe morală de quare esci atâtu în neastîmpĕru qua să te despoi; fărŏ minte que esci! te iubescu cu o altă affecţie şi pe Trenmor cu alta; cu tóte sventurele lui aflu mai puçinu încântămînt în întrevorbirea aquestui omu de quât într'a ta, şi'ţi voiu esplicà în dată pentru que eu mĕ sacrificu pînŏ în puntul de a te làsà quâte o dată spre a fi cu dênsul.

Mai nainte ânsĕ de a'mi urmà narraţia, voiu respunde la una din întrebările talle.

Pentru que, ḑici tu, aquest omu atâtu de potentu în voinţă nu'şi a pus în lucrare sforţa spre a se îndreptà? Pentru quĕ!.... Ferice Stenio — Ansĕ, cum óre înţellegi tu natura umană? que augureḑi tu din putinţa lui? — Que aştepţi tu dar dela tine ênsuţi, vai?

Stenio, tu esci pré fărŏ minte quĕ vii a te aruncà în turbinele nostru! uite que mĕ sforţi a'ţi ḑicce!....

Omenii que îşi infrênă pasiunile în interesul semenilor lor, aqueia, veḑi tu, sunt aşà de rari în quât n'am cunoscut âncŏ pe nici unul. — Am vĕḑut eroi de ambiţie, de amor, de egoismu, de vanitate mai vîrtos! — De filantropie?.... mulţi mi se lăudarŏ. ânsĕ minţià quât îi ţinea gâtul, ippocriţii! Trista'mi căutătură plumbă pînŏ în fundul sufletului lor şi nu aflu de quât vanitatea. Vanitatea è, dupŏ amor, quea mai frumósă pasiune a omului, şi află, copille, quĕ este âncŏ şi ea fórte rară. Cupiditatea, grosollanul orgolliu al distincţiilor soçiale, desfrêul, tóte înclinările vile, lenea ênsuşi quare è pentru unii o pasiune stérpă ânsĕ cerbicósă astĕa sunt ambiţiile que mişcă quea mai mare parte din ómeni Vanitatea, quel puçin, è quevà de mare în effectele salle. Ea ne sforţă a fi buni prin dorinţa que avem de a ne arĕtà buni; ne împinge pînŏ la eroismu, atât è de dulce de a se vedé quinevà purtat în triumfu! pînŏ acolo popularitatea îşi are nisce potente şi îndemênatice amăgiri! ,Si vanitatea è un que quare nu se mărturisesce nici o dată. Pasiunile quelle lalte nu potu a se da pe schimbu: vanitatea ânsĕ se póte ascunde dupŏ un alt nume pe quare amăgiţii îl priimescu. — Filantropia! — O Dumneḑeule! que copillărescă minciune! quare è omul que prefe-

re fericirea quellor lalţi ómeni mai mult de quât gloria sa?

Christianismul ênsuşi que a produs tot que è mai eroicu asupra pămîntului, christianismul que are dreptu basu? speranţa recompenselor, un tron înălţat în ceru. ,Si aqueia que făcurŏ aquel mare codice, quel mai frumos, quel mai întinsu, quel mai poeticu monument al minţii umane, scià aşà de bine inima Omului, şi vanităţile lui, şi micşorimile lui, în quât dupŏ dênsele s'au şi aşşeḑat sistema promitterilor divine. Citesce scrisele apostolilor 'şi vei vedé quĕ sunt destincţii în ceru, atâtea ierarchii de feriçiţi, locuri allese, o miliţie organisată regulat cu capii sĕi, cu gradele salle. Indemnatecu comentariu al aquellor vorbe alle lui Christu: — Quei d'ântêiu vor fi quei din urmă, şi quei din urmă vor fi quei d'ântêiu!

Ansĕ pentru aqueia que reintră în sineşi şi se întreabă seriosu, pentru aqueia que se despóie de aqueste chimere daurite alle juneţei şi intră în asprul desîncântămînt al vîrstei matore, pentru quei umili, pentru quei trişti, pentru quei încercaţi, cuvîntul lui Christ seamĕnă quĕ se realisă ênsuşi din aqueastă viaţă. Dupŏ que s'a creḑut tare, omul căḑutu îşi mărturisesce ellu sieşi nimicul sĕu. Se refugiaḑă în viaţa cugetării; îşi agonisesce prin paţienţa şi lucru, queea que a creḑut que are în innoranţa şi vanitatea annilor quellor juni.

De te vei affundà în câmpiile deserte la rĕsăritul sórelui, primele objete alle admiraţiei talle sunt plantele que se întredeschidu la raḑa matinală. Allegi dintre florile quelle mai frumóse pe aquellea que vêntul de vijălie nu le-a vesteḑit, pe aquellea que insecta nu le-a rosu, şi arunci de parte de tine roḑa pe quare cantarida a infectat'o de cu seara, qua să resufli pe aqueea que a îmbobocitu în virginitatea sa la vîntul profumat al nopţii. Ansĕ nu poţi trăî numai cu profume şi cu contemplaţii. Sórele se 'nalţă pe ceru. Dioa înainteaḑă; paşii 'ţi s'au retăcitu de parte de cetăţi. Setea şi famea începu a se simţi. Atunci cauţi quelle mai frumóse fructe, şi uitând florile que s'au şi veşteḑit şi numai sunt de nici un folos, pe prima verdură, începi a allege din arburi persica pe quare sórele a roşit'o, grenada quària înghieţul iernii 'ia despicat scórţa quea aspră, figa quària o plóie făcĕtóre de bine 'ia sfîşiat vestmîntul satinat. ,Si a dessea fructul pe quare insecta 'la înţepat sau pe quare ciocul pasĕrii 'la ciupit, este quel mai vermilliu şi quel mai dulce. Migdala âncŏ lăptósă, oliva âncŏ amară, fraga âncŏ verde nu te attragu.

In dimineaţa vieţei melle, te-aşu fi preferit peste tóte. Atunci tóte erau reverie, simbol, sperantă, aşteptare poetică. Annii sórelui şi ai frigurilor au trecut peste capul meu; şi cată să amu nisce nutrimente mai robuste! durerea mea, fatica, descuragiarea mea au nevoie nu de spectacolul frumuseţei, ci de ajutorul forţei, nu de carmenul graţiei ci de bine-facerea înţellepciunei. Amorul ar fi putut a'mi implea altă dată suffletul întregu; astădi am nevoie mai vîrtos de amicie, de o amicie castă şi santă, de o amicie solidă şi neclintită.

Quei d'ântêiu vor fi quei din urma! O di venì în viaţa lui Trenmor quând, derîpat din cul mea fericirilor lumesci într'un abis de durere şi de defaimă, lucrò a devenì queea que credusse què este, queea que nu fussese nici o dată. De quàtivà anni repeditu pe o clină fatală, nu se mai putea ţine de nici o credinţă, de nici o poesie. Simţià què se stinge într'ênsul făclia raţiei. O femee îi inspirò un moment dorinţa vagă de a lăsà desfrênarea, şi de a'şi cătà airea destinata; ânsĕ aquea femee de şi a devinat intelligenţa şi mărimea sălbatică cufundate în tina viţiului, îşi întórse ânsĕ căutătura înfiorată şi plină de desgustu. Ea îi conservò un simtiment de compasiune şi de interesu que'i manifestò mai tàrdiu, şi pe quare ellu se aràtò què l'a meritat: quĕci daqua o creatură amărîtă s'a împăcat cu Dumnedeu, quare amicie umană nu'i póte întinde mâna?

Trenmor avea o amorésă bellă şi neruşinată ca antica menadă. Aqeasta se numià *Mantovana*. Ellu o preferià din quelle lalte, şi îşi imaginà quâte o dată què descopere într'ênsa o schinteie din focul sacru que ellu nu scià a o definì şi pe quare o numià *sinceritate*, şi pe quare o căutà pretutindeni cu fràmîntătura, neastîmpĕrul şi disperaţia unui opulent desfrênatu. Intr'o nópte de uet mare şi de vinu, ellu o lovì şi ea scóse din sînu un pumnal qua să'l ucigă. Aquest instinctu de resbunare plăcù lui Trenmor; i se pĕrù què vede o forţă şi o passiune într'o mişcare de mînie. O iubì pentru un minut. Se petrecù atunci într'ênsul un que necunoscutu pînŏ acì. In midlocul fumurilor beţiei avù un minut revelaţia simpatiilor la quare aspiră or-que suffietu sănĕtosu. O lume nuoă trecu ca o vidiune pîntre doĕ butillii de vin; ânsĕ o vorbă obscenă a bacântei derîmò tot edificiul încântatu şi aşşĕdĕtura amară se aràtò in fundul cupei Trenmor smulse colana de mărgăritaru dela curtesană şi o sfărîmò sub picióreie salle. Ea începù se plângă. Trenmor fu coprinsu de

un amaru deliru: ea avussese tăria resbunării pentru o injură, şi apoi plângià pentru o colană. Lui îi venì o crispaţie de nerve: luò o carafă de cristal grea ca o secure şi asvîrlì cu dênsa. Ea scósse un ţipĕt şi cădù la piciórele lui. Ellu nici nu simţì aqueasta; îşi pusse cotele pe masă, îşi înfipse ochii rĕtăciţi pe fă cliile que se stingià şi cletinò capul cu un surrîsu despreţuitor, remasse surdu la ţipetele companionilor sĕi, nesimţitor la mişcarea şi spaima valeţilor. Dupŏ o oră revenì în sine, se uitò în pregiurul sallei şi se vĕḑù singur: un lacu de sânge îi udà piciórele. Se sculò şi cădù în sânge. Pe Mantovana o luasserò. Trenmor leşinatu fu dusu din palatul sĕu într'o închisóre. Ii spusserŏ acolo spăimîntătorul resultat al furorii salle. Ellu semĕnò quĕ ascultă, surrîse şi cădù într'o profundă indifferinţă. Aquea pace stupidă deşteptò un simtiment de orróre. Il întrebarŏ. Ellu respunse adevĕrul. — Vreai dumneata să ommori pe aqueastă femee? îi ḑisse judele.— Am vrut, respunse ellu. — Unde 'ţi è appĕrătorul? — N'am nici unul şi nici nu voiu să amu. Ii citirŏ sintinţa. Ellu rĕmasse impassibil. Ii pusserŏ dupŏ gûtu ferul arsu al imfamiei, şi abià simţì. Apoi, de o dată ardicându'şi capul şi făcênd quâţi-và paşi pîntre scîrboşii lui companioni, îşi preâmplò căutătura curiósă preste spectatorii miseriei salle. Vĕḑù o femee que nu se trasse în apoi quând o attinse vestmîntul lui de defaimă. — Esci acì, Lelia, strigò ellu, şi Mantovana nu è acì? bestia asta scîrbósă que amu ţinut'o şi am mângîiat'o îndelungu, m'a condamnat la infamie pentru un moment al mîniei melle, şi acum quând ḑicu adio pentru tot d'auna la viaţa de omu, ea nu are nici încai o căutătură de pĕrere de rĕu sau de pietate pentru mine! Işi ascunde remuşcările fărŏ îndoială.... — Mantovana a murit îi respunseiu eu, şi dumneata esci uccigătorul ei. Căiescete şi sufferă pedeapsa. — Ah! aşà dar sângele ei m'a făcut să caḑu! strigò ellu. ‚Si uitândụse la piciórele salle rĕtăcitu, îşi vĕḑù férele şi surrîsse. Inţellegu, ḑisse ellu, eată âncŏ sângele Mantovanei! cădù ca fulgeratu. Aruncat într'o cărrucióră, perì din ochii mei.

Dupŏ cinci anni întîmplarea mĕ făcù să întîmpinu pe o cărrare a munţilor, pe marginea mării, un omu pallidu şi gravu que âmblà încetu, cu capul descoperit, cu căutătura nălţată către ceru. Nu 'lam recunoscut, atât îi erà schimbată espressia feçei. Ellu venì la mine şi'mi vorbì. ‚Si glasul îi erà schimbat. Işi spusse numele, eu îi întinseiu mâna şi ne aşşeḑarŏm pe

una din stâncele ţermului. Imi vorbì mult, şi despărţindu mě de dênsul, juraiu o eternă pietate, dupŏ cum am jurat de atunci un eternu respectu către svînturatul que se numesce astăḑi Trenmor, şi quare, de cinci anni....

XI.

In adevĕru, asta è un terribil secretu, şi se cuvine a simţì în inima mea o mare recunoscinţă pentru omul que nu s'a temut a mi'l încredinţà! Mě stimi darŏ pré mult Lelia, şi ellu te stimă assemenea mult daqua aquest secretu ajunse dela dênsul la mine în atât de puçin timpu? Hei bine! eată quĕ s'a stabilit între noi quâte trei un legămînt sacru, un legămînt de quare mĕ speriiu cu tóte aquestea, n'o ascunḑu, ânsĕ numai am dreptul de a'l deslegà.

Cu tóte precauţiile talle oratorii, Lelia, n'am putut a mĕ ţine de a nu fi strivit. Quând 'mi am addus a minte quĕ cu o oră în aintea momentului de a citì aqueasta, am vĕḑut pe aquest omu strîngându'ţi mâna, mâna ta que eu nici o dată n'am cuteḑat a o attinge şi pe quare nu te-am vĕḑut s'o dai la altul de quât la dênsul, am simţit ca un rece de ghiaţă căḑêndu'mi pe inimă. Tu, să faci allianţă cu un omu vesteḑit! Tn, angelică, tu adorată în genuchi, tu suror a albelor stelle, te-am creḑut un moment suror a unui....! Nu voiu scrie numele aquesta. —,Si eatŏ quĕ acum îi esci mai mult de quât suror! o suror n'ar fi făcut de quât datoria sa qua să'l ierte. Tu te-ai făcut de bună voie amica lui, consolaţia lui, angelul lui, te-ai dus către dênsul 'i ai ḑisu: — vino la mine tu quare esci blestemat, şi îţi voiu redà cerul pe quare 'l ai perdut! vino la mine quare sunt fărŏ maculă şi quare voiu ascunde întinăturele talle cu mâna aqueasta! Hei bine! Tu esci mare, Lelia, mai mare de quât cugetam. A ta bunĕtate îmi face rĕu, nu sciu pentru que; ânsĕ o admiru; şi o adoru. — Queea que nu pociu se sufferu este quĕci omul aquesta pe quare'l urescu şi îl plângu, a cuteḑat se attingă mâna que tu 'iai întins'o, quĕci a avut orgolliul a priimì a ta amicie, santa amicie a ta pe quare quei mai mari ómeni de pe pămînt ar' implorà-o quând aru cunósce-o que preţuiesce. Trenmor a priimit'o, Trenmor o possedă, şi Trenmor nu'ţi vorbesce cu fruntea în pulbere; Trenmor se ţine dreptu d'allăturea ta, şi străbate cu tine mulţimea uimită, ellu quare cu cinci anni mai nainte a tîrît-fearele d'allăturea, perechie cu un tîlharu sau cu un paricidu!.... A! îl urescu! ânsĕ nu'l mai dispreţu, nu mĕ mustrà.

Quât pentru tine, Lelia, te plângu, şi mĕ plângu şi pe mine de a'ţi fi discepol şi sclavu. Tu cunosci pré mult viaţa şi de aqueea nu esci fericită; credu âncŏ quĕ infortuna te-a năsprit atât în quât esageri rĕul; eu rempingu âncŏ aqueastă impilătóre insinuaţie a scrisorii talle: — Quĕ adică quei mai buni din ómeni sunt quei mai vani, şi quĕ eroismul este o chimeră!

Tu o credi, sermană Lelia! sermana femee! esci svînturată, te inbescu!

XII.

Trenmor n'avea de quât un midlocu de a merità amicia mea; midlocul d'a o priimì, şi a făcut'o. Nu s'a temut d'a se încrede promisiilor melle, n'a credut quĕ aqueastă generositate ar' fi mai pre sus de puterile melle. In locu de a fi umil şi fricosu în aintea mea, é linu şi în pace asupra delicateţei melle, nu è indefensivă, nu îşi prepune quĕ aşu puté a'l umilì şi a'l facce să simţă greutatea protecţiei melle. In adevĕru omul aquesta are sufletul nobil şi mare şi nici o amicie nu m'a mai flatat de quât a lui.

June orgoliosu, quĕci esci asfel! cutedi óre a te înălţà mai pre susu de aquest omu pe quare fulgerul 'la resturnat? pentru quĕ a fost tîrît de fatalitate, pentru quĕ născut subt o stellă funestă, s'a rĕtăcit pintre scopele, tu îi împuţi căderea, te întorci dela dênsul atunci quând, sângerând şi sfărîmat, îl vedi eşind din abisu! Ah! tu esci din lume, tu! Tu ai îndestule din neiertătórele ei prejudiţii, rĕsbunătórele ei egoismuri! Quând pĕcătosul è âncŏ în picióre, voi îl toleraţi âncŏ; cum ânsĕ a cădut la pămînt, îl călcaţi în picióre, adunaţi petrele şi tina drumului qua să faceţi cum face mulţimea, qua vĕdêndu-ve crudimea vóstră, queilalţi carnefici se crédă în dreptatea vóstră Tie 'ţi ar fi frică să'i arăţi puçină compătimire, quĕci ar' puté-o quine-và s'o ia dreptu rĕu şi să te crédă quĕ esci vre un frate sau vre un amicu al victimei. ‚Si de ar' crede quine-và quĕ esci capabil de aquelleaşi nelegiuiri, de ar' dicce de tine: — uite omul aquella que întinde mâna la un proscrisu, nu è şi ellu companionul lui de miserie şi de infamie? — O! să nu facem una ca aqueasta, să batem cu petre pe proscrisu, să'i punem călcîiul pe façă, să scăpămu lumea de dênsul! Să ne dămu şi noi partea nóstră de insultă în midlocul mulţimii que'l blestemă. Quând cărruţul infamu duce pe condamnatu la furci, popolul alérgă înpregiur qua să însarcine de ultrage aquea rĕmăşiţă de omu que stă să móră. Fă şi tu ca popolul, Stenio. Que ar'

ḑice ómenii de tine în aqueastă cetate unde esci străin ca şi noi, de te ar vedé attingîndui mâna? ar' crede negreşit quă ai fost în închisóre cu dênsul! De quât să te espui, copille, la una ca aqueasta, mai bine fugi de criminal! Amicia criminalului è periculósă. Nespusa mulţumire de a facce binele este fórte scumpu cumpĕrată cu defăimările mulţimii. Asta 'ţi è calculul? asta 'ţi è simtimentul, Stenio?

N'ai plânsu tot d'auna de quâte-ori ai citit istoria aquellei fete quare, vĕḑênd mergênd la mórte pe un illustru infortunat, despicò desimea curioşilor indifferenţi, şi ne sciind que mărturie de interesu să'i dea, biata copillă simplă îi întinse o roḑă que avea în mână, roḑă curată şi suavă ca dênsa, o roḑă que póte 'i o didesse amantul ei, şi quare fu singură, ultima mărturisire de affecţie şi de pietate que priimì un prinçu quare se ducea la suppliciu? Nu ţi se attinge inima asemenea, în sublima istorie a leprosului din Aostu, de acţia naturală şi simplă a narratorului que îi întinde mâna? bietul leprosu, que nu attinsesse mâna apprópelui sĕu de atâţia anni şi quare avù atâta greutate de a refusà aqueastă mână amică şi cu tóte aquestea o refusò temânduse să nu'şi communice lepra!

Pentru que darŏ Trenmor ar' fi putut sâ'mi rempingă pe a mea? infortuna este şi ea contagiósă ca lepra? bine, fie şi aşà! lasă qua reprobaţia vulgară să ne accopere pe amîndoi, şi qua Trenmor, şi ellu să fie ingratu! quĕci eu voiu avé pentru mine pe Dumneḑeu şi inima mea; astea nu facu óre mai mult de quât stima vulgară şi recunoscinţa unui omu? O! a da o cupă de apă quellui setos, a purtà puçin crucea lui Christu, a ascunde roşiaţa de pe o frunte accoperită de ruşine, a aruncà un firu de érbă la o biată furnică que torrentului nu'i è ruşine a o luà, sunt nisce faceri de bine fórte mici! şi cu tóte aquestea opinia ne împiedică dela dènsele, sau ni le contestă! Ruşine noĕ. Quĕci şi quând avem quâte o mişcare, quâte un moment de bunătate cată să le comprimăm, cată să le ascundem. Se dă în vĕţătură fiilor ómenilor de a fi deşerţi şi fărŏ rerunchi, şi aqueasta se numesce *o onóre*! blestem pe noi!

Hei biue! de'ţi aşu ḑicce quĕ nu numai îmi consideru purtarea mea ca un actu de misericordie, ci simţu âncŏ pentru omul aquesta şi un fel de respect entusiastu! de'ţi aşu ḑice quĕ asfel cum este, sfărîmat, vestediţ, perdut, eu îl aflu mai presus în viaţa morală de quât ori quare din noi! Scii tu cum, şi a sufferit ellu tótă greutatea dis-

graţiei; tu te ai fi uccisu singur, tu; tu făr' îndoială, cu orgolliul tĕu, tu n'ai fi putut sufferì înferrarea infamiei. Uite! ellu s'a suppusu, a simţit quĕ pedépsa erà dréptă, quĕ a meritat'o, nu atât pentru crima sa, ci pentru rĕul que 'şi a făcut suffletului sĕu în cursu de atâţia anni. ,Si fiind quĕ a meritat aqueastă pedépsă, a voit s'o suffere. A sufferit'o. A trăitu cinci anni, tare şi paţient, în miḑlocul abjecţilor sĕi companioni. Adormit pe pétră de alăturea cu paricidul, a sufferit căutătura curioşilor; a trăit cinci anni în aquea tină, în miḑlocul aquellor fére sălbatice şi veninóse. A sufferit despreţul quellor din urmă sceleraţi, şi dominaţia quellor mai ticăloşi spioni. A fost în galere omul aquesta que fusesse o dată atât de avut şi atât de voluptuosu, omul aquesta cu deprinderi rafinate şi cu caprice despotice! Aquella que sburà peste valuri, încongiurat de femei, de profume şi de cântări, în răpedea sa gondolă; aquealla que făcea să stea în curselei nebune şi avvênturóse quei mai frumoşi cai de Arabia, aquella que dormisse sub cerul Greciei ca Byron, aquel omu quare desecasse viaţa de luxu şi de esaltaţii sub tóte fasile ei, s'a dus a se remuià, a se rajunì, a se regenerà în cepi în închisóre! şi aquel desgustu infectu, unde mai află âncŏ miḑlocu de a se mai strică şi mai mult tatăl que 'şi a vîndut fetele, fiiul que'şi a avvenінat muma, închisórea, de unde ese quine-và desfigurat şi tîrînduse ca vitele, dintr'ênsa Trenmor a eşit dreptu, lin, pallid cum îl veḑi, frumosu ânsĕ ca a lui Dumneḑeu creatură, ca reflettarea que divinitatea aruncà asupra frunţii omului purificatu.

XIII.

Lacul erà linu în séra aqueea, linu ca în ultimele ḑille alle tómnei quând vîntul de iarnă nu cutéḑă âncŏ a turburà valurile mute, şi quând irridile roḑe alle ţermului dormu legĕnate de moile ondulaţii. Nisce pallide vapori ascundea pe nesimţite împregiururile angulóse alle muntelui şi, lăsânduse asupra apelor semĕnà quĕ închidu orizontul. Atunci suprafaça lacului se părù quĕ devine aşà de întinsă ca şi a mării. Nici un objetu rident sau bizaru nu se mai desemnò în valle; numai erà nici o distracţie posibilă, nici o sensaţie impusă prin imaginile din afarŏ. Reveria deveni solemnelă şi profundă, vagă ca lacul brumos, immană ca cerul fărŏ margine. Numai erà în natură de quât cerurile şi omul, suffletul şi îndoiala.

Trenmor, în picióre la guvernalliul barcei, îşi desemnà în ac-

rul albastru al nopţii marea sa tallie învělită într'o întunecósă mantă Işi înălţà larga sa frunte şi întinsa cugetare cătrе ceru atât în delungu întěrîtatu asupra lui.

— Stenio, ḑisse ellu cătrе junele poetu, nu poţi měnà mai încetu, şi a ne lăsà să ascultămu mai în repaos susurul armonios şi frescu al apei despicate de rame? In měsură, poete, în měsură! Asta è aşà de frumosu şi aşà de important ca şi cadenţa quellor mai frumóse versuri. Que bine è aşà! Auḑi sunetul plângětor al apei que se sfarmă şi se depărtéḑă? Auḑi aquelle plăpânde picături que cadu una quâte una murinde în urma nóstră, ca micele note alle unui riturnel que se depărtéḑă?

Multe ore am petrecut asfel, adăogò Trenmor, şeḑênd pe ţermul mărilor line sub frumosul ceru al Mediteraneei. Asfel ascultamu în plăcere remurmura vaselor din josul bastiónelor nóstre. Nóptea, în aquea spăimîntàtóre tăcere a nesomniei que vine dupŏ larma lucrului şi dupŏ blestemele infernale alle durerii, larma debilă şi misteriósă a valurilor que bătea murii închisorii melle, tot d'auna îmi mai allinà suffletul. ,Si mai tàrḑiu quând mě simţiu aşà de tare ca şi destinata mea, quànd suffletul meu întăritu n'a mai avut nevoie d'a querre ajutoru dela influinţele din afarŏ, aquel dulce uetu al apei venià să'mi legene reveriile şi mě cufundà într'o estase deliciósă.

In momentul aquella un goeland cenuşiu străbătea lacul, şi perdutu în aburi, attinse umedul pěru al lui Trenmor.

— Ancŏ un amicu, ḑisse penitentul, âncŏ o suvvenire. Quând mě reposam asupra grevei, nemişcatu ca placele portului, quâte o dată passěrile aquestea călětóre luându-mě dreptu o rece statuă, se appropià de mine şi mě contêmplà fărŏ teamă: erà singurele fiinţe que n'avea nici ură nici dispreţu a'mi arătà. Elle nu înţellegea miseria mea, nu'mi o împutà; şi quând făceam o mişcare îşi luà sborul. Elle nu vedea quě aveam o catenă la picióre, quě nu puteam a mě luà dupŏ dênsele; nu scià quě eram un galerianu: fugià cum ar' fi făcut'o în aintea unui omu!

— Omule! ḑisse junele poetu, cătrе galerian, spune'mi unde suffletul těu de aramă a învěţat tăria de a sufferì primele ḑille alle unei asemenea esistenţe?

— Nu'ţi-o voiu spune, Stenio, quěci nici eu n'o mai sciu: în aquelle ḑille eu nu mě simţiam, nu trăiam, nu înţellegiam nimicu.— Ansě, quând înţelleseiu quât erà de terribilă aquea stare, simţiu şi tăria de a o sufferì. Tot de quare mě temus-

sem confusu, erà viaţă de repaos şi de monotonie. Quând vĕḑuiu quĕ è acolo şi de lucru, aspre fatice, ḑille de focu şi nopţi de ghiaţă, loviture, injure, recnete, marea nemărginită în aintea ochilor, pétra nemişcată a mormintelor sub picióre, narraţii spăimîntătóre a ascultà şi sufferinţe hidóse a vedé, înţellesseiu quĕ puteam trăì, quĕci puteam a mĕ luptà şi a sufferì.

— Quĕci suffletul tĕu quel mare, ḑisse Lelia are nevoie de sensaţii violente şi de tonice arḑĕtóre. Ansĕ spune-ne, Trenmor, cum ai putut venì la aquea pace a suffletului, quĕci ai ḑiss'o adinéorea quĕ pacea a venitu să te affle ênsuşi în sînul aquellei viḑunii; şi apoi tóte sensaţiile se tîmpescu prin forţa de a se reproduce.

— Pacea! ḑisse Trenmor înălţând cătrе ceru o căutătură sublimă; Pacea, este quea mai mare faccere de bine a divinităţii, este viitorul spre quare caută fărŏ încetare suffletul nemuritor, este beatitudinea! pacea, este Dumneḑeu! Hei bine! eu am aflat'o în iadu. Secretul destinaţiei umane, fărŏ aquest iadu, eu nu'l aşu fi putut înţellege, nu'l aşu fi putut nici o dată gustà, eu omu fărŏ credinţă şi fărŏ scopu, sătul de o viaţă quăria în deşertu îi căutam eşirea, urmentatu de o libertate cu quare nu sciam que să facu, nu'mi mai perdeam timpul a visà la dênsa, atât eram de iute a împinge timpul şi a scurtà de pe mine aquest urîtu de a trăì! 'Mi erà necesariu a scăpà pentru quâtvà de voinţa mea, şi a cădé subt imperiul vre unei voinţe pline de ură şi brutale qua să mĕ facă a cunósce preţul voinţei melle. Aqueastă suprabondanţă de energie que alergà la pericolele şi faticele vulgare alle vieţei soçiale, addormì, ammorţì în quelle dupŏ urmă, quând începù a se luptà cu chinurile vieţei espiatorii. Cuteḑu a ḑice quĕ eşì vingătóre de acì; ânsĕ victoria îşi addusse cu sine neputinţa şi mulţumireai salutarie. Pentru prima óră cunoscuiu dulceţele somnului, atàt de pline şi atât de bine-făcătóre, în quât erà rare şi necompleete pentru mine în sînul vieţei melle de luxu. In închisóre aflaiu que preţuiesce stima despre sine, quĕci, în locu de a fi umilitu de contactul tutulor aquellor fiinţe urîcióse comparând scìrbósa lor sfrunterie şi crunta lor furóre, cu lina resignaţie que erà în mine, mĕ reallţam în aintea ochilor mei şi cuteḑaiu a crede quĕ se află vre o debilă şi depărtată communicaţie între ceru şi între omul curagiosu. In ḑillele melle de friguri şi de audacie, nu putussem nici o dată ajunge pînŏ a sperà la aqueasta. Pacea născù aqueastă cugetare regenerătóre, şi puçinu

quâte puçin prinse rădĕcină în mine. Ajunseiu pînŏ în capĕtul de a'mi înălţà suffletul cu totul către Dumneḑeu şi a'l implorà cu încredere. O! atunci que de tobrente de bucurie curserŏ în bietul aquesta suffletu devastatu! Promissiile divinităţii, quât se făcurò de umile şi misericordióse spre a descinde pînŏ la mine şi a se descoperì în debilii mei ochi! atunci înţelleseiu misteriosul simbol al cuvîntului divinu que s'a făcut omu spre a mântuì şi consolà pe ómeni, şi tótă aquea mitologie creştină atât de poetică şi atăt de tînĕră, aquelle relaţii alle pămîntului cu cerul, aquelle magnefice effecte alle spiritualismului! que deschide infine omului infortunat o carrieră de speranţă şi de consolaţie! O Lelià! o Stennio! voi credeţi, şi voi, în Dumneḑeu, nu è aşà?

Amêndoi tăcurŏ, Lelia erà fără îndoială într'o disposiţie mai sceptică de quât altă dată. Stennio nu'şi putea învinge desgustul que îi însufflà Trenmor, suffletul sĕu nu se putea plecà către al lui. Cu tóte aquestea îşi făcù un sforţu asupra sineşului nu qua să'i respunḑă ci qua sa'l mai întrebe.

— Trenmor, tu nu'mi spui despre tine queea que voiu să sciu. Queea que'mi spui mi se pare mai mult poeticu de quât adevĕrat. Mai nainte de a gustà pacea şi de a'ţi concepe o idee despre credinţă, fărŏ îndoială tu ai cătat, printr'o mare căinţă a'ţi purificà mintea şi a'ţi rescumpĕrà suffletul?

— Aşà, printr'o mare căinţă! respunse Trenmor. Ansĕ o căinţă profundă şi sinceră, unde temerea despre ómeni nu însemnà nimicu. In aquel abisu de abjecţie n'am avut împuçinarea de a mĕ simţì umilit de dênşii, şi nu îmi priimiam pedépsa ca dela ei ci d'a dreptul dela Dumneḑeu. In primele ḑille, mĕ mărginiu a accusà destinul, singurul ḑeu către quare aveam credinţă. Apoi îmi plăcù a mĕ luptà în contra aquestei putinţe crunte, quăria nu'i puteam refusà, cu tóte aquestea, o înaltă justiţie şi nisce planuri providenţiale, quĕci vedeam pe adevĕratul Dumneḑeu din dosul aquestui simbol grosolanu; îl vedeam fărŏ scirea, fărŏ voiea mea, asfel cum îl vĕḑussem tot d'auna. Tot que'mi făcusse mai mult impresie în istorie, erà averile quelle mari şi resturnările quelle mari alle Cressilor şi Sardanapalilor. Imi plăcea melancholica înţellepciune a aquestor ómeni que priimeà stoicu de a fi striviţi de queilalţi ómeni şi'şi adresà către nisce ḑei ingraţi asprele lor împutări. Ansĕ în aquea impietate ênsuşi, nu erà óre şi o mare credinţă?

Puçin quâte puçin aquea cre

dinţă se lămurì în ochii mei; cì cată s'o mărturisescu quĕ, cu totu dispreţul meu către partea acţiei umane în destinata mea fuiu nevoitu a plecà din josu spre a mĕ resuì pînŏ la ideea justiţiei ceresci. Esaminând darŏ importanţa necuviinţelor melle şi pedépsa que semenii mei îşi luà dreptul de a'mi o applicà, uimitu de a lor barbarie şi nedreptate, mĕ refugiaiu în sînul misericordiei divine.

— Ai cuteḑà óre a ḑicce, urmò junele Stenio, cu o suppĕrare que n'o putea ascunde, quĕ n'ai fi meritat o pedépsă?

— Fărŏ îndoială, respunse Trenmor fórte linu, meritassem o pedépsă, pentru quĕ esperiinţa 'mi a învederat quĕ 'mi erà fórte necesarie o lecţie terribilă. Ansĕ que pedépsă neînsemnătóre şi atroce este aqueasta? Resbunarea óre este scopul soçietăţii? Eu aşu fi cugetat quĕ s'ar' fi cuvenit să fie spălarea crimei şi căinţa culpabilului.

— In adevĕru, ḑisse Stenio mişcatu pĕcatul dumitalle nu merità atâta rigóre. Ai commisu un ammoru fărŏ de voie, şi ai fost ammestecat cu tîlharii şi cu assassinii.

— Pĕcatul meu nu merità o asemenea rigóre, ḑisse Trenmor; merità ânsĕ una cu mult mai mare. Crima mea n'a fost atâta în ommoru, quĕci beţia m'a addusu să'l facu. ‚Si nu numai beţia din nóptea aqueea, ci învĕţul cu beţia, gustul orgiilor viaţa de desfrênare şi de escesu. Prin urmare se cuvenià a pedepsì nu numai retăcirea mea de o ḑì, ci rĕtăcirea din tótă viàţa mea. Eatŏ que am înţellesu eu comparând condiţia mea cu a făcĕtorilor de rĕu, în miḑlocul quărora eram aruncat ca un gladiator anticu datu férelor sălbatice. Mĕ întrebaiu daqua mĕ pusesserŏ a fi însoçitu de atâta infamie spre a mĕ îndreptà prin spectacolul scîrbosu, sau daqua mĕ lăsasserŏ în aquea infamie spre a mĕ pedepsì de rĕtăcirile melle prin contingerea de mórte, prin perderea irrevocabilă de ori-que cunoscinţă divină, de ori-que simtiment umanu. Mărturisesce quĕ acì stă tot miḑlocul quel straniu que a inventat soçietatea umană qua să îndrepteḑe pe quei rĕtăciţi! Indignaţia mea fu atâtu de profundă în quât mult amu deliberatu în orrórea cugetărilor melle să priimescu sórta que 'mi o făcea, să mĕ declaru inemicul geniului umanu, să facu jurămînt a'mi întórce tótă furórea asupra lui şi a'i declarà o luptă neîmpăcată în dată que mĕ voiu vedé liberu. De m'aşu fi vĕḑut liberu în aquea oră de cruntă disperaţie, nici un banditu n'ar' mai fi fost mai redutabil de quât mine, nici un uccigătoru nu s'ar' fi scăldat în sânge cu mai mare turbare!

Ansĕ necesitatea îmi adduse ura a fi mai paţientă, şi clociiu în delungu nisce projete de resbunare, pe quare simtimentul religiosu mai în urmă le făcù să peară. N'aveam cuvînt să urĕscu aqueastă soçietate que mĕ priimisse în légĕnu, şi quare de atunci, culmându-mĕ cu favori órbe, lucrasse óre-cum spre a'mi creà nisce passiuni şi nisce bisonii nestingibile que îi plăcù mai în urmă a le îndestulà şi a le aţîţà fărŏ încetare? Pentru quĕ face ea ómeni avuţi şi ómeni scăpĕtaţi, nisce voluptuoşi insolenţi şi nisce miseri stupidi? şi daqua ea permitte unora de a moştenì averi, pentru que nu le prescrie que se facă cu dênsele în binele altora? Ansĕ unde è direcţia que ne dă ea în annii juneţei nóstre? unde sunt datoriile que ne învaţă ea în annii bărbăţiei? unde sunt marginile que ne pune ea la dasfrênările nóstre? que protecţie dă ea ómenilor pe quare îi nimicimu cu darurile nóstre şi femeilor pe quare le perdemu cu viţiurile nóstre? Pentru que ne procură ea cu îndestulare ómeni servili şi femei prostituate? Pentru que sufferă ea orgiile nóstre, şi pentru que ne deschide ea ênsăşi porţile desfrênării?

‚Si pentru que mi s'a întêmplat a sufferì tótă rigórea legii que arare-ori se applică la quei avuţi? pentru quĕ n'am apucat mai de nainte nici n'am cugetat a cumpĕrà a mea iertare. Daqua 'mi aşu fi pus aurul, reputaţia, viaţa mea subt appĕrarea vre unui prinçu desfrênat ca şi mine, daqua aşu fi sciut prin vre o meserie politică infamă, să mĕ facu folositoru perfidelor planuri alle vre unui guvernu, aşu fi avut amici omnipotenţi, a quărora neruşinată protecţie m'ar' fi scăpat ca pe atâţia alţii de publicitatea unii sentinţe defăimătóre şi de orrórea unei pedepse neîmpăcate. Ansĕ eu, quare îmi imaginassem atâtea midlóce de a mĕ ruinà, nu voissem a mĕ ruinà în companie cu potenţii secolului. Ii despreţuiam mai mult şi de quât mĕ despreţuiam pe mine ênsu'mi şi nu îi rugaiu în disgraţiile melle. Eţ îşi resbunarŏ abandonându-mĕ sórtei melle. Cugetarea aqueasta fu quea d'ântêiu quare mĕ reînsuffleţì; ea mĕ realţŏ pînŏ la óre-quare punt în aintea ochilor mei.

Apoi aruncându'mi ochii mai de susu asupra miserabililor de quare eram încongiurat, simţiiu pentru dênşii mai multă pietate de quât orróre: quĕci daqua un abisu despărţià inequitatea lor de a mea, nu este mai puçin adevĕrat que şi ei sufferià asemenea o pedépsă nedréptă şi disproporţionată. ‚Si ei asemenea erà condamnaţi a se nimicì din que în que mai mult şi a perde tótă

dorința cum și tótă speranța de a mai redeveni ómeni. ‚Si ei asemenea avea dreptul către o correcție salutarie, quare în locu de a le strivì suffletul să'l remóie prin nisce ințellepte învĕțături, nobile esemple și promissii de misericordie. Nu se cuvenià nisce scene de violință, un jugu mai feroce și de quât crimele lor să pótă ai facce să'și plece genuchii în aintea baptesmului penitenței. Cu quât erà mai degradați cu atâta mai mult se cuvenià sà'și puie quine-và puterile qua să'i realțe. Cu quât natura îi creasse mai nesimțitori și mai crunți, cu atàta soçietatea a priimit dela Dumnedeu misiunea spre ai adduce la cunoscință și ai civilisà. Așà, li se cuvenià și lor ca și mie o penitență. Li se cuvenià mai mult sau mai puçin severă, ânsĕ asfel precum un tată o dă la un copil culpabil, iar nu precum un carnefice saltă de bucurie quând o înfige în rerunchii unei victime. O umanitate! Christu nu ți a vorbit óre despre misericordia cerului? nu te-a învĕțat să chiemi pe judele supremu cu numele de tatà? Ansĕ tu nu'l ai ascultat, tu ai crucificat pe quel dreptu. Que misericordie dar póte aștepta culpabilul dela tine?

Cu quàt contemplam nimicia și perversitatea aquellor svînturați, cu atàta accusam soçietatea que pedepsesce așà de crudu nisce crime obscure și protege atâtea crime pompóse.

Ea nu scie a'și esercità resbunările de quât în contra individurilor. Nu scie a'și resbunà și a se appĕrà pe sine în contra castelor întregi. Avuții domnescu prin viclenie sau prin immoralitate. Miserii plătescu îndoitu; pentru păcatele lor pe de o parte și pe de alta pentru aquellea que le sunt destinse drept esemple pe înălțimile soçietății, ca nisce spurcate sacrificiuri pe nisce altare pompóse. Cugetànd la aqueste esemple que eu singuru le didessem o dătă (eu, cu tóte aquestea unul din quei mai puçinu criminali dintre ferięiții secolului), încetaiu de a mĕ înălțà în orgoliul meu mai pre susu de companionii infortunei melle. Mĕ umiliu în aintea lui Dumnedeu și priimiiu dela dênsul umilirea în quare ajunsessem trăind în midlocul lor.

Prin aqueste considerații atât de viu simțite am intratu într'o carrieră de stoicismu apparentu, și am sufferit rellele melle fărŏ a scótte nici o plângere. Ansĕ stoicismul aquesta nu erà recea ințellepciune a omului que caută pacea în deprinderea de a învinge durerea. Suffletul meu erà sfărmatu de pietate, inima îmi sângerà prin tóte plagele salle, prin tóte aquelle plage que le vedeam în pregiurul meu, și ajunseiu la repaosul minții, quĕci

mĕ refugiaiu în certitudinea unei justiţii şi unei bunĕtăţi supreme. M'am încredinţatu profund que aquesti ómeni perduţi pentru soçietate nu erà perduţi şi pentru ceru; quĕci credinţa într'o damnaţie şi pedépsă eterne este o invenţie şi faptă a ómenilor fărŏ rĕrunchi şi fărŏ iertare. Ei au mĕsurat puterea lui Dumneḑeu, dupŏ fiinţa şi inima lor. Tótă puterea lui Dumneḑeu ei au pus'o întru a puté să ţie în iadu miriade de sufflete căḑute. Au uitatu quĕ ellu are altă putere de a le remuià şi a le scótte afarŏ în fiinţe nuoe, şi de a le purificà printr'un şiru de încercări necunoscute prevederilor umane.

— Bine vorbesce, ḑisse Stenio întorcênduse către Lelia, que observà curiosu effectul vorbelor lui Trenmor asupra junelui poetu; ânsĕ adăogò încetu: quànd cugetă quine-và bine, vorbesce şi bine, ci destul è aqueasta spre a spĕllà quine-và sângele şi ruşinarea?

— Nu fărŏ îndoială, respunsse Lelia. Se mai cuvine âncŏ se şi lucreḑe, şi ellu n'a statu, a făcut'o. Quàt a ţinutu martiriul sĕu, a început o viaţă de devuementu, de eroismu, şi de caritate que nu va încetà de quât cu dênsul. A începutu a consolà şi a îndreptà pe callea mântuirii pe quei mai puçinu aspri dintre aquei svînturaţi que justiţià ómenilor 'ia fost datu de fraţi. ,Si ênsuşi în bagnu sforţurile salle n'au fostu fărŏ succesu. A avutu quel puçinu consolaţia de a'şu ḑicce quĕ vĕrsà din preună cu lacrĕmele salle o picătură de balsamu cerescu în nisce cuppe pentru tot d'auna adăpate cu fiere. A făcutu să auḑă, pe aqueia alle quăror urechi erà închise, vorbe de compassiune şi de uşurinţă que nu auḑisserŏ nici o dată, nici nu vor mai auḑì, şi pe quare nu le vor uità. ,Si de ḑece anni de quând è liber, dupŏ que faça şi manierele lui s'au schimbatu asfel în quàt nimeni nu'l mai cunósce, dupŏ que 'şi a pusu la locu prin nisce incidente stranii şi romanesci, o stare, nisce averi mai pre susu de quelle que avusesse mai nainte, viaţa lui aspră pentru dênsul, fecundă pentru quei lalţi, nu mai è de quât o necontenită lucrare a virtutei, nisce devuemente sublime. O singură vorbă te va facce a'l cunósce, pe aquestu omu de quare ai âncŏ vanitatea a te teme; o vorbă....

— Stài! ḑisse Trenmor. Da qua viaţa'mi quea nuoă va puté să aibă vre un meritu în ochii lui quànd o va cunósce, nu ardicà darŏ dela dênsul meritul de a crede în mine fărŏ probe şi încredinţări. Asta nu póte fi fapta unei ore Mai pociu âncŏ a'i sufferì neencrederea şi dispreţul quâte và ḑille

— Nencrederea mea póte! ḑisse Stenio fórte viu. Mărturisescu quĕ o virtute aquistată într'o asemenea escepţie ca a dumitale mĕ pune în mirare şi mĕ sperie, pe mine que nu cunoscu ăncŏ din viaţă de quàt drumurile pline de flori, pe unde se alergă către speranţă. Ansĕ nu te teme de dispreţul meu, omule infortunatu....

— Dispreţul dumitale nu mĕ póte sperià, junele meu! prorupse Trenmor cu un accent de trufie solemnelă. Sciu quĕ nu voiu scăpà de al nimului, de mĕ voiu facce cunoscut de un omu esilatu din soçietatea umană. Sciu asemenea quĕ ori-quare îmi cunósce secretul, are dreptul de a mĕ insultà şi de a'mi refusà reparaţia sângelui. Prin urmare a cătatu să'mi puiu mai sus stima şi respectul despre sine'mi. Aqueste averi, le-amu pusu la locu cu sudórea frunţii melle. Nu mai è dar în puterea nimului de a mĕ umilì. Dumneatà mĕ vei stimà quând vei puté, Stenio; atunci ânsĕ vei face bine să nu'mi o arăţi. Respectul dumitalle nu'mi va facce nici de cum mai mult bine, dupŏ cum dispreţu'ţi nu'mi póte a'mi facce rĕu. E de mult de quând nu mai facu nimicu, qua să sciu que cugetă ómenii de mine. Aquella cu quare amu a facce despre aqueasta, adăogò Trenmor uitânduse la ceru, è mai susu de quàt dumneavósră.

Atitudinea, glasul şi fruntea proscrisului avea quevà atât de nobil şi atât de potentu în quàt Stenio remasse uimitu. Işi aruncò o căutătură timidă asupra sineşului şi querù iertare dela Dumneḑeu, în inima sa, quĕci a offensatu pe aquella que erà pusu sub protecţia cerului.

Trenmor căḑù într'o profundă reverie. Companionii lui îi imitarŏ tăcerea. Frumósa Lelie se uità cum despicà barca undele, pe quare resfrângerea stellelor tremurànde făcea să fugă atàtea fire de auru mişcător. Stenio cu ochii înfipţi asupra ei, nu mai vedea de quàt pe dênsa în universu. Quând adierea que începea a se ardicà prin nisce fiori răpeḑi şi rari îi aruncà asupra feţei quàte o cosiţă din pĕrul quel negru al Leliei, sau şi numai francia scarpei ei, el se înfiorà şi tremulà ca apa lacului, ca arundinea ţermului, şi apoi adierea cădea de o dată ca resufflarea unui sînu faticatu de a sufferì. Pĕrul Leliei şi îndoiturele scarpei salle, recădea pe sînu ei şi Stenio căutà îndeşert o căutătură în ochii ei al quărora focu scià atât de bine a străbatte întunerecul, quând Lelia bine-voià a fi femee. Ansĕ la que cugetà Lelia, unde erà cu mintea quând se uità la despicarea que făcea barca? — Vînteleţul luasse cu sine negura;

de o dată Trenmor întrevĕḑù la quâţi-và paşi înaintea lui arburii ţĕrmului, şi către orizont, luminele roşatice alle cetăţii; suspinò din fundul inimei.

— Que fel! aşà de currênd! ḑisse ellu. Pré iute mâi dumneatà, esci pré iute qua să ne readduci iarŏ în miḑlocul ómenilor! (urmarea în Biqlioteca universală.)

———

ARISTOTELE.

Unul din quei mai celebri filosofi ai Greciei şi ai antichităţii, una din putinţele intelleciuale enciclopedice din quelle mai întinse que a luminatu geniul umanu. In adevĕru Aristotele sémĕnă quĕ tóte le-a sciutu, nimicu n'a fostu quare să nu scie, din quâte quei antici putusserŏ să scie, şi ne-a transmisu tótă scinţa positivă a epochei salle, sau culésă de quei din aintea sa, şi de contimporanii sĕi, sau de ellu ênsuşi. A avutu celebritatea sau renumele sciinţei quellei mai întinse, mai vîrtos dupŏ mórtea sa, în quâtu nici un omu n'a putut să aibă. Ellu a avutu aquellaşi imperiu şi a făcut aquelleaşi conquiste asupra minţilor que şi discepolul sĕu Alesandru-quel-Mare a sciut să aibă peste popoli: amêndoi au fostu rivali de ambiţie, de glorie nemărginită, de dominaţie în quât nu se póte ḑicce daqua Alesandru a fostu un conquistant mai illustru sau Aristotele un geniu mai capabil de a subjugà intelligenţele. Amêndoi sunt ca doi mari fari que strălucescu în centru civilisaţiei quellor antici.

Nu è dar de mirare quĕ în miḑlocul întunerecului mediului evu operele lui Aristotele se părurŏ ómenilor mâi *divine*, quĕ ellu s'a numitu *geniul naturei*; quĕ s'a pus questiunea daqua umanitatea póte a se înălţà mai sus; in fine daqua aquestu singur autor erà pînŏ într'atâta îndestul în quât nu se mai sperà a mai merge mai departe şi quĕ ar' fi fóstu o crimă sau o eresie de a cugetà quine-và alt-fel şi nu ca dênsul. A fostu, qua să ḑicu aşà, deificatu în şchóle; şi lupte înverşunate s'au făcutu adesea spre a susţine doctrinele lui. Bizară destinată a unui geniu damnat tot de o dată ca păgânu şi quare ar' fi fost póte arsu de viu de ar' fi esistatu pe atunci!

Orientul, Persia, sub dominaţià Arabilor şi a Califilor Saracini, successori ai lui Mahometu. resunarŏ asemenea de numele lui Aristotele: popolii aqueştia tradusserŏ şi commentarŏ operele lui, şi pînŏ aci fu tótă sciinţa lor din preună cu medicina şi arstronomia. Apoi aquestu mare şi întinsu renume fu suppus vicissitudinilor descrescerii: aruncatu în uitare, şi ênsuşi într'un dispreţu injuriosu, sufferì toţi sarcasmii desdemnului; îi

făcurŏ absurda împutare de que n'a devinatu descoperirele moderne; şi îl accusarŏ cu mai multă dreptate quĕci le-a întârdiiatu sau le-a împedicatu prin dogmatismul que imposà; asfel *orróreа desertului*, principu pusu de Aristotele, servì îndelungu a esplicà proprietatea aerului de a reintrà în pompe sau alte vase deşarte, fenomenu produsu prin pressia atmosferei.

Aristotele s'a născutu la Stagira, cetate a Olitniei, provinţie a Macedoniei, la annul 354 înaintea lui J-Ch. sau în primul annu al olimpiadei 99. Aquea mică cetate, que fusesse dĕrăpĕnată într'o bataie, fu reconstruită de Alesandru în memoria quĕ aci s'a născutu Aristotele. Muma lui se numià Festiade; şi tată-sĕu Nicomachu erà medicu şi amicu al regelui Amyntas, tată al lui Filippu al Macedoniei. Murind Nicomachu, lăsò pe fiiul sĕu la un amicu a nume Proxenu, quare dette junelui Aristotele elementele tutulor sciinţelor. Ellu apoi îi fu atâtu de recunoscător în quâtu pusse să înalţe o statuă epitropului sĕu şi se încărcò cu educaţia lui Nicanor fiiului aquestuia. Cu tóte aquestea juneţea lui Aristotele sémĕnă quĕ a fostu dată întru tóte risipele: abandonatu în voiea sa, îşi risipì averea părintească şi se făcu soldatu; apoi desgustatu de meseria armelor, şi nesciindu cum să se mai mai ţie, se dette în comerciul droghelor pentru aromate şi medicină: in fine se consultò cu oracolul lui Apollon quare îi disse: *Du-te la Atena, studie cu staruire filosofia; ai nevoie mai multu de frèu de quàt de pinteni.* Oracolul aquesta determinò vocaţia lui Aristotele.

Atunci străllucià în Atena eloquentul Platon, pentru quĕ Socrate murisse; reputaţia *Academiei* attragea un mare concursu de studenţi străini. Aristotele abià erà de vre o 17 anni; tallia lui dicu quĕ erà subţiratică, nu erà nici de cum frumos şi ênsuşi limbai quam legată, puçină facilitate şi graţie îi da la vorbă; ânsĕ vivace, dotatu cu o prodigiósă pătrundere que îl făcea a întrecce pe toţi rivalii sĕi, în dată se arătò quea que erà, un geniu superior pînŏ într'atâtu în quât îl numirŏ *spiritul* şi în quâtu nici o questiune nu se decidea fărŏ a fi susţinută de părerea lui. Studiul fu singurele plăcerile lui în doĕ-deci de anni quât urmò în academie. Se deprinse aquì cu aquea complessie melancholică şi meditativă que constituò, qua să dicu asfelu, temperamentul filosofului. Marea profunditate şi metodul severu que sciù a punne în tóte scrisele salle îi forméḍă principalul characteru. Cu tóte quĕ nisce autori pretindu quĕ nu erà

inemicu al plăcerilor, ânsĕ se vede mai probabil quĕ nu mai amorul studiului şi ardórea sciinței îi absorbià mai tótă viața. Apprinsu de ambiție de a cunósce tóte, îşi adunà tóte operele autorilor şi fu quel d'ântêiu quare îşi creò o bibliotecă, dupŏ cum ḑice Strabon; dette pînŏ la trei talante pe cărțile lui Speusippu Nu citéḑă pe predecesorii sĕi de quât spre ai refiutà; în quât îl accusă quĕ nu avea atâta bună credință către quei din aintea lui de quât dorința de a se înavuțì cu descoperirele lor. Cu tóte aquestea Ammoniu spune quĕ ellu onorò memoria lui Platon pînŏ în puntul de ai şi înălțà un altaru, şi totu d'a una vorbià de dênsul cu venerație, atâtu într'o orație funebră quâtu şi în versuri. Se vede ânsĕ quĕ o secretă rivalitate nu întârḑiè a se nasce între maestru lui şi între dênsul; caracterele lor erà fórte oppuse şi opiniile lor filosofice plecà dela nisce principe fórte differente şi nu putea să rĕmâie într'o perfectă unire. Aqueastă neînțellegere se arĕtò în dată quând Platon preferì de quât dênsul pe Senocrate, Speusippu şi Amiclas. Se vede quĕ daqua Platon se arătò înțepat, vĕḑênd pe Aristotele a se înălțà şi a formà un partitu în şchóla sa, aquesta căutò în bătrînețele maestrului sĕu a'l întrece şi a'i luà discepoli. Se adaogă quĕ s'a încercat ênsuşi de a încurcà pe Platon în nisce curse amăgitóre alle unei suptiri dialectice spre a'l uimì, a'l discredittoo, în quât îşi creò în Liceu o sectă cu totul oppusă de a maestrului sĕu quare îl comparà cu aquei sugaci viguroşi. ingrați que lovescu pe muma lor dupŏ que 'ia allăptat la sînul sĕu. Asfel este, dupŏ rapportul lui Suida, spunerea lui Aristoxene; ânsĕ aquestă sémĕnă que a fost împinsu de un spirit de resbunare. quĕci Teofrastu fusesse preferitu de Aristotele spre a'l succede în şchóla sa. Alți autori s'au întinsu a ḑice quĕ Platon a fost espusu din academie de către Aristotele ênsuşi, quare n'are nici o probabilitate pentru quĕ dupŏ mórtea lui Platon şi continuația şchólei salle de către nepotul sĕu Speusippu, Aristotele suppĕratu de aqueastă preferință se pusse a căllătorì în principalele cetății alle Greciei. Atunci ellu pusse fundamentele sectei peripateticiene, numită asfel, pentru quĕ îşi da lecțiile preâmblânduse; ea se destingea esențial de secta academică. In adevĕru Platon începea dela principul lui *Eu* sau dela suffletu, aquea intelligență quare din caverna corpului îşi întinde căutăturele asupra naturei întregi şi aspiră a se reunì cu marea şi sublima inteligență que guvernă universul. Aristo-

tele, din contra, plécă dela sensaţie spre a constituà *entelechia* sau facultatea de a cugetà; descompune şi desparte sau distinge queea que Platon reunisse; analisă fenomenele naturei fisice şi se occupă mai mult de lumea esterióră. Platon se dă din contra, în contemplaţiile lumii morale şi nevisibile spre a se perde quâte o dată în nisce răpiri sublime; îşi creadă universul sěu, unde Aristotele studie metodicu tóte părţile fiinţelor fisice şi descinde pìnŏ în amměnuntele quelle mai delicate alle composiţii lor intime.

Dupŏ un autor que a trasu fórte bine parallela lor: " Qualităţile minţii erà superióre şi în unu şi în quellălalt; aveau geniu înălţat şi propriu pentru lucruri mari. Este adevěrat quĕ spiritul lui Platon è mai străllucitor şi mai politu, iar al lui Aristotele mai întinsu, mai profundu. Platon are imaginaţia vie, fertilă în invenţii, în idei, în espresii, în figure dând mii de întorsuri differente, mii de culori nuoe şi tóte agreabile, la ori-que lucru; ânsĕ, pînŏ în urmă, adesea è numai o imaginaţie. Aristotele è aspru, uscatu în ori-quâte ḑice; şi cu tóte quĕ vorbesce uscatu, cu tóte quĕ dicţia lui este pură, are ânsĕ un nu sciu que de austeru, şi obscurităţile lui naturale ori affectate desgustă şi fatigă pe cititori. Platon è delicatu în tóte quâte cugetă şi în tóte quâte scrie. Aristotele nu è nici de cum, qua să fie mai natural; stilul lui è simplu şi unitu, ânsĕ strînsu şi nervosu; al lui Platon este mare şi înălţatu, ânsĕ debilu şi desnervosu. Aquesta ḑice tot d'auna quea que putea să nu ḑică, aquella nu se esprimă nici o dată în destul şi lasă să cugeţi tot d'auna mai mult de quâte ḑice; unul supraprinde mintea şi o uimesce printr'un caracteru strălucitor şi înfloritu, altul o luminează şi o instruiesce printr'un metod justu şi sollidu, şi precum raţionamentele aquestuia sunt drepte şi mai simple, alle quellui lalt sunt mai ingenióse şi mai încurcate. Platon dă minte prin fecunditatea minţii salle şi Aristotele dă judicasă şi raţie prin impressia dreptei judecăţi que se arată în tóte quâte ḑicce. In fine Platon nu cugetă mai adesu de quât a ḑicce lucrurile bine, şi Aristotele nu se occupă de quât a cugetà bine, a topì materiile, şi a căutà într'ênsele principele, şi din aqueste principe a tragge consequinţe drepte; unde Platon, dându'şi mai multă libertate, îşi înfrumuseţésă discursul şi place mai mult, şi prin aqueastă mare dorinţă que are de a placce, se lasă quâte o dată în eloquinţa sa şi è figuratu în tóte quâte ḑice.... Aristotele è domnu pe sine tot d'auna; numesce lu-

crurile simplu pe numele lor; precum nu se înalţă nici de cum, nu se rătăcesce nici o dată, asemenea este mai puçin suppusu de a cădé în erróre ca Platon quare făcù a cădé într'ênsa toţi que se ţinu de dênsul, quĕci ellu amăgesce prin maniera de a instruì quare este fórte agreabilă. Cu tóte quĕ Platon a escellat în tóte părţile eloquinţei, cu tóte quĕ a fost un orator perfectu, dupŏ simtimentul lui Longin, şi cu tóte quĕ Aristotele nu è nici de cum eloquentu, ânsĕ aquesta din urmă, mai adesea dă fundu şi corpu discursului, unde quelalalt nu dă de quât culóre şi graţie.,,

Pe quând căllătoria Aristotele, priimì dela Filippu regele Macedoniei aqueastă scrisóre celebră invitându'l a'l însărcinà cu educaţia fiiului sĕu. "Mai puçin mulţumescu ḑeilor quĕ'mi au dat un fiiu de quât quĕ 'l au făcut a se nasce în timpu tĕu; creḑu quĕ prin stăruirile talle îl vei facce demnu de tine şi de mine.,, Asfel junele erou, appreţând un asemenea preceptor, repetà adesea: tatălui meu sunt dator viaţa, ânsĕ daqua domnescu cu óre-quare glorie, tótă îndatorirea o am către Aristotele.

Filosoful remasse în Macedonia pînŏ quând Alesandru se preparŏ a întreprinde conquista lumii şi a'şi mişcà armele în Asia. Aristotele atunci se înturnò în Atena que îl priimì cu onóre şi îi dette Liceul unde îşi fondò şchóla de filosofie şi unde îşi compusse fărŏ îndoială principalele salle opere. Cu tóte aquestea, se pare, dupŏ ḑisa lui Plutarchu quĕ Aristotele îşi şi publicasse quâte-và cărţi din fisica, morala, metafisica şi retorica sa, quĕci Alessandru îi scrià din Asia imputări de que a dat în publicu frumósele şciinţe cu quare îl instruisse pe ellu. Este accusat âncŏ filosoful quĕ s'a amestecatu rĕu şi fărŏ calle în intrigele şi certele que desbinà pe atunci staturile Greciei; 'l au prepusu âncŏ quĕ s'a ammestecat şi în complotul urḑitu de Antipater spre a avveninà pe Alessandru în miḑlocul triumfurilor salle, în tótă gloria juneţei salle şi a admiraţii lumii, pînŏ acolo se prepune gelosia şi passiunele basse în quelle mai nalte geniuri!

Aristotele căutò renumele în tóte carrierile sciinţei şi cercò a'şi deschide drumuri nuoe şi altele de alle lui Platon. Aşà cu tóte quĕ nu fu nici de cum legislator, şi quĕ felul studiurilor salle îl făcià a preferì sciinţele, întreprinse ânsĕ a tractà despre *legi* şi *politica* şi arătò şi acì felul sĕu de spiritu metodicu şi lămuritu.

Aristotele, fondându'şi şchóla în Liceu, lângŏ Atena, dimineţele se occupà cu părţile quelle

mai abstracte alle sciinţelor pe quare le numià *achromatice*, le destinà pentru quei mai ageri din discepolii sĕi pe quari îi iniţià în docrinele salle interióre sau secrete. Séra erà pentru studiurile quelle mai line pentru lucrările mai puçin profunde, şi quare se putea popularisà prin desul lor usu în viaţăi: asfel erà eloquinţa, morala, poesia, rênduite în cunoscinţele *exoterice* sau esterióre.

Se bucurò în delung de favórea lui Alessandru, pentru quĕ eroul aquesta îi trimisse din Asia tóte animalele rare sau producţiile estraordinare adunate cu mari spese, şi îi dette sume însemnătóre spre a'i facilità cercetările şi frumóselei lucràri în istoria naturală. S'a credut quĕ Aristotele a însoçitu în mai multe părţi pe aquestu june belligerantu în midlocul conquistelor lui; ânsĕ opinia quea mai generală este quĕ discepolul şi connatul sĕu Calistene a fost aşşedat de dênsul pe lùngŏ Alesandru Cu tóte aquestea umórea caustică şi misantropia lui Calistene suppărarŏ currênd şi detterŏ prepusuri conquistantului; încurcatu aquesta într'ò accusaţie capitală, perì în supliciuri, şi calomnia se întinse pînŏ la Aristotele; de acì se născù între filosofu şi între Erou o rĕceală que devenì pretestul la atâtea supposiţii mincinóse, arĕtând pe Aristotele ca un complice la mórtea prematuraţă a lui Alesandru. De acì urmò asemenea aquea mulţime de invidioşi şi de inemici que cădurŏ asupra lui dupŏ mórtea eroului; la Atena, platonieni, demagoghii şi preoţii îşi unirŏ animositatea asupra lui Aristotele, sau pentru quĕ ellu îi combatea, sau pentru quĕ doctrinele lui îl suppĕrà. Aşà Eurymedon, ierofantele, Cererii şi Demofilu îl accusarŏ quĕ ellu denégă folosinţa rugelor şi sacrificiurilor, quĕ a înălţat întru memoria Pythiei, soçiei salle adorate, o statuă cătrе quare adducià un cultu divinu. Fărŏ a justificà nisce asemenea accusaţii, este iertat a crede quĕ principele filosofului nu se învoià cu opiniile religióse alle secolului sĕu şi ellu arătà despre provedinţă, despre politică, în general nisce idei que contrastà cu alle republicei Atenei. Aristotele în adevĕru trăisse mult atât la curtea lui Filippu al Macedoniei quât şi cu amicul sĕu Hermias, guvernatorul sau tiranul Atarnei din Myssia, cu a quăruia suroru se însurasse, quare a fost aquea scumpă a lui Pythia. Prin urmare se póte quĕ ellu preferià guvernul monarchicu mai mult de quât ori-quare altul. In fine superioritatea geniului sĕu a cătat se scóle asupra lui atâtea gelosii şi ure. Temênduse de sórta lui Socrate, se sculò

din Atena şi se retrasse în Eubea la Calcide, unde îl însoçirŏ renumele sĕu şi quea mai mare parte din discepoli. „ Să scutimu ḑicea ellu, quând a eşit din Atena, să scutimu pe Atenieni de un nouu atentatu asupra filosofiei. „ Peste puçin mâhnirea, şi póte mulţimea lucrărilor que îi desecasserŏ puterile, îl addusserŏ la mormînt în etate de 63 de anni: murì în al doilea annu al Olimpiadei 1:4, quare corespunde cu anul 322 în aintea lui J.-Ch. Se spusserŏ atâtea fabule despre mórtea lui: unii ḑicu quĕ a băutu cicută, alţii quĕ turbarea de a nu puté esplicà flussul şi reflussul Euripului îl addusse a se aruncà în apele lui. Cenuşa lui fu addusă la Stagyra; lăsò din preună cu o avere fórte mare, o fiie dela femeea sa quea d'ântèiu şi dela Herpyllide, femeea quea d'al-doilea un fiiu, a nume Nicomachu, pentru quare scrisse quàte-và cărţi de morală.

Se assigură quĕ Aristotele avea cunoscinţa lumii şi scià a se purtà cu dênsa prin miḑlóce îndatoritóre. atât se occupà cu studiurile în quât stomachul îi sufferià neîncetat, şi qua să nu addórmă currênd, ţinea o sferă mică în mână que îi cădea într'un vasu de aramă. Cetatea unde s'a născut îi adducea onori ca la un ḑeu şi instituì o sărbătóre annuală (Aristoteliile) în onórea lui.

Despre sórta filosofiei lui Aristotele dupo mórtea lui.

Succesorul sĕu, Theofrarşu, îşi restabilì în dată şchóla în Atena, şi urmò cu credinţă doctrina lui, quare mai pe urmă se abătù sub Straton Lampsacul quăruia îi ḑicea şi fisicul, şi quare se declarò de Ateu. Erasistratu, altu discepol, se dette cu totul la medicină, în quât Grecii nu întârḑiarŏ a preferì imaginaţia strălucitóre a filosofiei platoniene din uscăciunea esactă şi severŏ a aristotelismului. Theofrastu rĕmâind depositarul operelor publicate de maiestrul sĕu. le transmisse lui Neleu. quare vîndù dintr'ênsele o parte lui Ptolomeiu Filadelful pentru faimósa bibliotecă din Alessandria; ânsĕ perirŏ în incendiul que le consumò. O altă parte din scrisele lui căḑută în mâinele moştenitorilor lui Neleu, fu îngropată de dênşii într'un suterran spre a o scăpà de quererile regilor Pergamului, que căutà pretutindeni cărţile înţelepţilor Greciei spre a formà biblioteci ca şi Ptolomeii Dupŏ 130 de anni se desgroparŏ din aquellu fel de mormînt cărţile filosofului Stagiritu, mai putrede şi şterse. Din aqueastă stare Apellicon din Teos pusse a le prescrie şi a le publicà din nuou dupŏ un ordinu que i se părù mai bunu, cătă

ânsĕ a împlinì şi lipsele. Coppiatorii împlurŏ fărŏ îndoialâ aquelle lipse puind frase şi lecţii, mai mult sau mai puçin informe, quare schimbarŏ testul şi remasse schimbatu pentru posteritate. Sylla transportò la Roma marea bibliotecă lăsată de Apellicon; grămăticul Tyrannion dette o ediţie nuoă, quare, în locu de a îndreptà errorile, mai adăogŏ şi altele şi consacrò alteraţiile. In fine Andronicu Rodianul restabilì scrisele lui Aristotele în puritatea lor; Ciceron le citisse.

Filosofia lui Aristotele fu cultivată la Roma, ânsĕ nu înflori nici o dată în aqueastă cetate, dupŏ epohele, politicei şi puterei la început belicóse şi apoi religióse. Alessandria şi orientul unde sciinţele strălucirŏ de o splendóre mai vie, preferirŏ filosofia platoniană mai favorabilă avvînturilor imaginaţiei poetice; quei d'ântĕiu părinţi ai Bisericei, precum Neoplatonienii, reîmpinserŏ doctrina peripatetică, que pré puçin se învoià cu entusiasmul religiosu şi viaţa contemplativă sau de intuiţie pură, în quare se cufundà orientalii. Cu tóte aquestea Galianu studiò operele lui Aristotele, scrisse quâte-và commentarii erudite asupra filosofiei lui. Cu tóte quĕ Tertullian şi alţi oratori crestini din primii trei secoli reîmpinserŏ doctrinele lui ca nisce fórte favorabile îndoielei şi raţionamentului, ânsĕ furŏ nisce secte que se appasionarŏ pentru filosofia lui; Carpocraţienii furŏ anatematisaţi pentru quĕ punea icóna lui Aristotele în aquellaşi rangu de stimă şi de adoraţie cu al lui J.-Ch. Eusebiu citéḑă şi pe antinomieni ca pe unii que ajunseserŏ în aquellaşi gradu de impietate quari mărturisià aquellaşi respectu către înţelleptul păgânu ca şi către înţellepciunea încarnată.

Cată a mărturisì, încrederea estremă în tăriile raţiei umane, a pututu, în toţi timpii să'şi înalţe orgolliu intelligenţei pînŏ ênsuşi a denegà şi divinitatea. Doctrina sensaţiei, dupŏ quare tóte ideile nóstre derivă din simţibilitate al quăria primul autor este Aristotele, putù a conducce treptatu analisul şi inducţia pînŏ la puntul de a trecce cu vederea un principu intellectual speţial distinctivu de materie. Aşà Peripatetismul, dupŏ Theofrastu se degenerò fărŏ greutate în materialismu şi în atheismu în măinele lui Straton; ca şi filosofia lui Locke şi a lui Condillacu, fondată pe aquelleaşi base alle simţirii, născù opiniile materialismului que se împutò secolului XVIII. Din contra, ideile platoniene, plecând dela intuiţia interióre, sau dela principul de intelligenţă or de acţie que este în noi, ducu către contemplaţiile quelle mai sublime, şi ne ap-

propie de divinitatea supremă directórea universului. Nu e dar de mirare què doctorii Bisericei au fostu afflat platonismul cu mult mai religiosu şi lepădarŏ peripatetismul.

Unii din doctori precum St. Ieronimu şi St. Augustin dетterŏ mai multă dreptate lui Aristotele, ânsĕ în dată întunerecul que respândirŏ Barbarii în erupţiile lor preste Europa întrégă, cufundarŏ ſpopoli în stupiditate. Secolii IX şi X întrevĕḑurŏ abià o crepusculă de sciinţă; apoi raritatea manuscriselor, nesciinţa limbei ellenice nu iertà a cugetà quine-và la filosofie în miḑlocul împilării feudalităţii şi a amorţirii minţii din mediul-evu que erà mai mult superstiţiosu de quât devotu.

In epoha aqueea, Arabii, în miḑlocul conquistelor lor, vrurŏ a unì pe lûngŏ gloria militară splendóre sciinţelor şi a litterelor şi se împrumutarŏ dela Greci scrisele autorilor lor quellor mari, pe quare 'şi le ênsuşirŏ prin traducţii. Aristotele, geniu eminent enciclopedicu, fu mai ântêiu studiatu de dênşii, şi un interes fórte potent se allăturò lûngŏ memoria aquellui Alamon, aquellui califu vingĕtor al împĕratului Constantinopolii, Michael-Paleologul, querênd dreptu condiţie de pace a li se comunicà cărţile Grecilor. Entusiasmul que inspirà Aristotele fu aşà de mare în quât Alfarabiu 'l a citit de patru-ḑeci de ori una dupŏ alta; în quàt Avicennu, Averrho s se consacrarŏ a esplicà, a commentà doctrina lui; şi în quât se făcurŏ academii într'adinsu spre a se învĕţà filosofia lui. Saracinii propagarŏ aquest studiu în tóte coprinsele suppusse armelor lor, ca în Spania. Fondarŏ un collegiu la Cordova; Peripatetismul se întinse în tótă peninsula si în Italia.

Către începutul secolului XIII, cărţile lui Aristotele furŏ adduse în Françа de către cruciaţii quari luasserŏ Constantinopole, şi universitatea Parisului peste currênd preferò a lui docrină. Cu tóte aquestea un profesor, anume Amauri, vrênd a susţine quâte-và principe de teologie prin logica şi fisica aquestui prinçu al filosofilor, fu condamnat de ereticu într'un concilliu şi la 1209 se împedicarŏ, sub pedépsă de escomunicaţie, cărţile stagiritului, quari pe lûngŏ aquestea a cătat să fie şi arse. O altă adunanţă de episcopi sub Philippu Augustu şi o vulă a Papii Grigorie IX fulgerarŏ anateme asupra metafisicei lui Aristotele; se accusarŏ asemenea de eritici şi quâţi-và profesori din universitate que se ţinea de doctrinele lui.

Cu tóte aquestea, teologii celebri din timpul aquella precum San Toma, Albert quel-Mare, commentarŏ cu îndemânare doctri-

na peripatetică, şi dia preună cu Petru-Lombardu, maiestru sentinţelor, fondarŏ aquea *scholastica* atât de faimósă que devenì metodul universal al aquellui timpu şi quare séměnă quĕ fu împrumutatu dela geniul subţire şi speculativu al Arabilor; metodu quare degenerò în aquellu învĕţu de a *disputá*, que erà la modă atunci şi quare s'a perpetuatu mai pînŏ în ḑillele nóstre. Se adăogà îndemânare şi suptilitate în raţionamente mai mult spre a încurcà pe adversariul de quât spre a aflà adevĕrul Maiestrii ès-artes càtà să scie afundu logica, metafisica, fisica şi cărţile despre suffletu alle lui Aristotele. Papa Nicola V, restaurator al sciinţelor în Italia, către annul 1447, pusse a traducce pe aquestu filosofu în latina de către quei mai buni autori; regele Alfons d'Aragon, înamoratu de metafisica lui Aristotele querù dela cardinalul Besarion să'i o esplice. Papa Ioan XXII, canonisând pe San-Toma şi doctrina lui, sanctificò tot de o dată şi pe Aristotele, al quă ruia aquestu mare doctor al bisericei îi erà un admirator atât de esclusivu. Dialectica se înălţò în dată într'un punt atât de mare de rafinement, în quât se formò către capĕtul seculului XIV, ca doĕ câmpuri inemice que disputà îndelungu subt numele de *nominali* şi *realisti*, asupra principelor filosofiei aristotelice. Se tractà despre *entitătile modale*, *despre distinctiile locului internu* şi *esternu*, *despre predeterminatia fisica*, *despre intentiile reflexe*, *despre univocatia fiintei*, *despre părtile entitative*, *despre eductia formelor materiale* şi alte agremente metafisice de felul aquesta, que făceau mulţumirile aquestor lupte suptile, farmecu potent al străbunilor noştri în aquelle universităţi, unde se combătea tóte argumentele scholastice, precum cavalerii erranţi, aproposito de nimicu să legà de ómeni şi se luà dupŏ dènşii peste munţi şi prin văi. S'au întêmplat şi mai nainte lupte analoge în secta academică şi subt Chrysippu, Arcesila etc. or în Alessandria or în alte coprinsuri.

Aqueastă gravă disputà între *realisti* şi *nominali* subsistă ăncŏ şi pînŏ acum, de şi subt alte numiri în moderna metafisică, quĕci nominalii stabilià, ca idealişti nostri, quĕ tot universul aquesta nu è de quât un fenomenu părutu intelligenţei nóstre, sau o representaţie cu totul fantasmogorică que póte quĕ nu are nici o realitate sau esistinţă adevĕrată, în quât daqua n'ar' esistà mintea umană n'ar' mai fi de quât nimicul, sau quellu puçin n'ar' putè quine-và să învedereḑe quĕ cu adevĕratu esistă un lucru. Realiştii susţi-

nea din contra quĕ şi ênsuşi de ar' lipsì mintea umană, contemplatóre a naturei, tot ar' esistà un mundu real, un sóre, un pămînt etc. que ne sunt descoperite prin simţirile nóstre. Doĕ secte erà între realişti, una que avea de capu pe San Toma, sau *Tomistii*, şi alta pe Ioan Scot, sau *Scotistii*. Aqueste doĕ secte se disputarŏ îndelungu, asupra manierei de a înţellege *distinatia formelor*, ânsĕ amêndoĕ îşi adunà la un locu loviturele asupra nominalilor. Atâtu fu de mare numĕrul scriselor que produsserŏ aqueste ridicole certe, atâtu fărŏ animosituţile între luptători, cu quari se unirŏ şi discepolii lui Occan, Biel şi Georgiu d'Arimini ect., în quât un veneţian, Patriciu numĕrò peste 12000 scrisuri numai asupra filosofiei lui Aristotele, atât voià ómenii a raffinà şi a înavuţì unul dupŏ altul aqueastă întunecósă şi neînţellésă scholastică!

In epocha renascerii litterelor, peripatetismul tot urmà de a fi filosofia dominantă; cu tóte aquestea se anatematisarŏ quate-và din opiniile ei contrarii christianismului: aşà la 1510 concilliul îi condamnò doctrina asupra provedinţei. Lorent Valla, Nizzolius, P. Ramus se distinserŏ între inemicii lui Aristolele. Quel din urmă demonstrà quĕ n'a putut scóte nici un adevĕru din cărţile lui, şi perì victimă a ardorii salle de a resturnà pe aquestu mare idol. Se încercarŏ în Italia mai vîrtosu a reînvià platonismul. Se sculò apoi o nuoă luptă între aqueste filosofii. Eresia lui Luther se încercà a allungà şi pe una şi pe alta din teologie. Intr'aquestea, peripatetismul affò întăriri quând în Pomponace que credea în puterea demonilor, quând în Zabarella şi Picolhomini, quând în Andreiu Cesalpinu etc. Intre protestanţi, Melanchton restabilì în onóre aqueastă filosofie precum şi Taurell, Hermanu, Conringius etc.

Se scie cum s'a derîmat aquestu imperiu filosoficu al lui Aristotele, atâtu de înaltu, atâtu de universal, sub stăruirile quellor moderni. Cartesiu, Gassendi, Pascal, devanţaţi prin Bacon de Verulam pusserŏ în onóre esperiinţa, şi descoperirile que resultarŏ dintr'ênsa resturnarŏ edificiul fantasticu al metafisicei que pretindea a da cuvînt despre tóte prin nisce subtile raţionamente. Atunci nici énsuşi numele lui Aristotele nu mai putù fi citatu de quât în bajocoră şi ênsuşi asupra teatrului. Ansĕ aquestu mare filosofu n'a ţinut mai puçin în óre-quare chipu sceptrul minţii umane în seculii întunerecului şi innoranţei. N'a susţinut mai puçin intelligenţa şi a ascuţit cugetarea quare, fărŏ operele lui, ar' fi remasu îngro

pate într'o profundă stupiditate. Se póte vedé în Launoy, *De variâ Aristotelis fortunâ* şi în Elswich destinatele singulare que au avut scrisele şi renumele aquestui filosofu.

Despre operele lui Aristotele şi doctrinele lui.

Se crede quĕ primele lui scrisse sunt asupra *artei oratorii* şi asupra *poeticei*, que le-a compus pentru educaţiea lui Alessandru la curtea regelui Macedoniei. Nutritu cu lectura lui Omeru şi a tutulor oratorilor celebri, Aristotele adduce în escellente precepte pline de gustu esemplele lor, trage dintr'ênsele quelle mai curate lecţii pentru instrucţiea juneţei. A devinat fórte bine resorturile passiunilor que poetul şi oratorul se cuvine a punne în jocu spre a mişcà pe cititor sau auditor, pînŏ la asemenea punt, în quât nimini n'a adăogat quevà mai esenţial, nici n'a ḑisu quevà mai bine asupra aquestor materii. Ellu într'ênsele arată arta difficilă de a ḑicce lucrurile cu spiritu; aşà aqueste doĕ opere, din quare quea din urmă a ajunsu necomplectă pînŏ la noi, facu mare onóre memoriei lui, cu tóte quĕ nu se arată într'ênsele nici poetu nici orator. Din contra stilul sĕu, fărŏ a fi înfloritu şi oratoriu ca a lui Platon, este atâtu de concisu în quât devine uscatu.

Morala lui Aristotele este un resumatu esactu şi simplu al principelor quellor mai curate pentru purtarea ómenilor. Forméḑă doĕ cărţi adresate către Nicomachu fiiul sĕu. Intr'ênsa ellu caută quare è capĕtul Omului şi fericirea lui; şi nu o află absolută nici în plăcerile simţurilor, nici în avuţii şi alte bunuri corporale, nici ênsuşi în virtute; séměnă ânsĕ quĕ din tóte aqueste lucruri compune adevĕrata beatitudine la quare tótă lumea aspiră. Aqueastă fericire ânsĕ nu se póte ajunge fărŏ virtute. Aristotele stabilesce quĕ virtuţile sunt un intermediariu, un miḑlocu între viţiurile oppuse, între escesuri şi deffecte: aşà temperanţa este între înfrênare şi abusu; curagiul între frică şi temeritate. Se cuvine daru a ţine quine-và miḑlocul qua să fie virtuoşu. Omul este un agentu liber quare se cuvine de bună voiea sa a se da în partea binelui şi a resistà în contra plăcerilor que coprind adevĕratele relle. Fărŏ prudenţă, quare este virtutea înţellegerii, nu póte fi judicată dréptă şi prin urmare nici adevĕrată virtute. Prudenţa în viaţa civilă este politica, în viaţa privată, este economia şi ordinul. In fine ellu reduce la doi mişcători, quare sunt *placerea* şi *durerea*, resorturile quel-

le mai ordinare alle faptelor, passiunelor nóstre şi alle altor mişcari alle suffletului. Aristotele în quelle doĕ cărţi alle *marilor morale* esplică cum se póte câştigà virtutea, şi quare sunt instrumentele fericirii, sau alle corpurului sau alle spiritului, si deprinderile suffletului în adversitate sau prosperitate. Alte şépte cărţi către Eudemu, discepolul şi amicul sĕu, tractă despre felurile de viaţă, una de occupaţie, alta de plăcere şi a treilea de meditaţie.

Cu tóte quĕ fondul opiniilor morale alle lui Aristotele nu se distinge de alle lui Platon, maniera lor ânsĕ de a le espune este fórte differentă. Quel d'ântĕiu este un raţionator metodicu şi rece, quare arată fărŏ îndoială atâta certitudine quât şi probitate; cu tóte aquestea şi inspiră aquellu amoru ferbinte către virtute que încântă şi împle de entusiasmu în Platon; ellu astîmpĕră, sau quellu puçin luminédă fărŏ a însuffleţì. Din contră Platon attinge inima şi înalţă suffletul din preună cu Socrate que móre. Apoi, dupŏ esemplul tutulor Grecilor, que se ţinea mai pre susu de quât Barbarii, Aristotele nu dice nimicu despre datoriile umanităţii în general, nici despre dreptul natural sau al ómenilor între popoli, cu tóte quĕ în cărţile salle despre *republica* sau în quelle despre *politica* aquestu filosofu tractédă despre soçietăţi, guverne, staturi, comunitate sau cetăţi, despre legi şi autoritatea civilă, despre pace, bătaie, comerciu, finanţe, arte etc. Aristotele descinde pînŏ în ammĕnuntele vieţei private alle famil-liei, arătând relaţiile capului cu femeea, copii, servitorii, şi cu tóte quâte se ţinu de quelle din întru alle unei case sau menagiu.

Aqueste regule de politică şi de economie domestică nu sunt alt quevà în fondul lor de quât quelle espusse de Platon; cu tóte aquestea le afflă quine-và mai metodice, mai esacte, mai precise. Platon nu priimesce quĕ tótă fericirea se afflă în lumea actuală, se înalţă într'o altă esistinţă. Aristotele nu propune din contra nimicu quare să mai fie din colo de viaţa de acì şi se mărginesce numai în esistinţă; aşà quel d'ântĕiu e consideratu de mai sublimu de quât quel d'al doilea, ellu înflacără pînŏ la eroismu, unde Aristotele formédă numai pe omu a fi onestu şi de omenie în soçietatea civilă. Cu tóte aquestea, asta è fapta que ómenii dicu quĕ ar' fi între capetele salle d'operă.

In quât pentru *metodu*, Aristotele este cu totul different de maestrul sĕu Platon. Aquesta consideră suffletul ca o lumină que se stinge încorporânduse în materica organelor nó-

stre, şi într'ênsa vegetédă în incertitudine şi obscuritate. Aristotele din contra dice quĕ sufletul este o tabellă rasă formându'şi puçin quâte pucin basele cunoscinţelor salle prin pipăirea simţurilor şi impresiile que le ia simţibilitatea; de aquì vinu realităţile sigure şi învederate que sunt productul organismului nostru. Dupŏ Platon, spre a venì la cunoscinţa lucrurilor, se cuvine a plecà dela ideile generale, universale spre a venì la quelle particulare. Dupŏ Aristotele se cuvine a începe dela ideile speţiale, dela sensaţiile particulare, spre a ne suì la resultate generale, la corollarii universale. Asfel, dupŏ dênsul, nimicu n'ar' putea stràbate în minte fărŏ a trecce mai ântĕiu prin simţiri, şi prin quelle materiale se înalţă quine-và càtre quelle nemateriale.

Differinţa între aqueste doĕ sisteme stă darŏ quĕ Platon stabilesce idei archetipe, prime originale din quare tóte derivă sau nu sunt de quât o coppie adesea neperfectă, din causa corruptibilităţii organelor nóstre corporale. Ellu procede asfel dela causă la effectu sau prin sintes; Aristotele din contra, urmédă analisul sau distincţia lucrurilor, şi della reunirea faptelor comparate, se resuie către principe. Intr'un cuvîntu, Aristotele crede quĕ sensaţiea sau impressia făcută asupra organelor nu amăgesce nici o dată, şi errórea nu vine de quât dela simţirea generală sau dela spiritu. Din contra Platon consideră sensaţiile nóstre particulare ca nisce atâtea sorgenţi de erróre, daqua nu vor fi îndreptate şi coordonate prin înţellesu.

Dupŏ doctrina sa, Aristotele construesce formele raţionamentului, şi aquì ellu îşi întemeiadă faimósele *categorii*, spre a facce infalibilă prin midlocul aquestui instrument universal, mintea în silogismii sĕi sau în demonstraţiile salle. *Logica* sa este destinată a formà arta silogistică; cartea despre interpretaţie, se occupă despre termenii gramaticali, a quăror legătură constituă silogismul sau arătarea ideilor. *In analiticele* salle, Aristotele descompune silogismul în părţilei esenţiale, spre a recunósce daqua este justu sau sofisticu. *Cartea Topicelor* este spre a esaminà daqua materia silogismului e numai probabilă sau apprópe de adevĕru, şi tractatul *sofismelor* arată quare sunt equivócele sau errorile posibile, dupŏ cum *analiticele posterióre* caută în quare condiţie raţionamentul devine siguru şi necesariu. Metodul aquesta dă asemenea tóte midlócele de discernement spre a judicà adevĕrul sau neadevĕrul deducţiilor logice, dupŏ cum coprinde tóte

armele capabile a refiută, a resturnà argumentele sofistice, erroenee, artificiurile subţiri prin quare se pot amăgì minţele. Averrhoes remarcă quĕ principalul midlocu al lui Aristotele consistă întru a resolvà difficultaţile que potu a i se oppune, mai nainte de a'şi presentà propriile salle doctrine. Se servesce asemenea mai vìrtosu cu analisul, spre a topì objetele recercărilor salle. Cu tóte quĕ è dogmaticu în opiniile salle, se esplică ân sĕ tot d'auna cu o reservă modestă, fărŏ a luà tonul imposant şi affirmativu.

Archytas, Zenon stoicul, Euclide din Megara şi Platon făcusserŏ o schiţă de *logica;* Aristotele atât a perfecţionat'o prin mintea sa metodică, în quât sémănă quĕ a creat'o. A addus la trei forme termenii que compun silogismul, în quât resultă dintr'ênsele o conclusie neapĕrată asemenea cu aquellei mai esacte geometrii. Or que ambiguitate, or-que confusie sau equivocu fiindu ardicate, îndoiturele sau cotiturele operaţiilor intellectuale fiind reduse la nisce definiţii clare şi esacte, ideile complexe aflânduse analisate, paralogismii, contradicţiile, sofismele de argumuntaţii fiind depărtate, sémĕnă quĕ Aristotele ar' fi repurtat în fine gloria de a assigurà pentru tot d'auna pâşîrea şi progresele ulterióri alle spiritului umanu: în adevĕru, în tractatul lui de *post-predicamente* şi de *anti-predicamente* ellu te face a te ferì de mincinósele semnificaţii alle termenilor que perpetuă disputele vorbelor şi assigură dialectica. Prin aqueasta filosofia lui a dominat' ómenii atâţia seculi. S'a credut quĕ se află într'ênsa instrumentul necesariu al tutulor descoperirilor, midlocul de a scì tóte, pentru quĕ avea quine-và facultatea de a judicà esactu asupra ori-que Aşà ellu stabilì regulele conversiilor modale prin tóte propositiile şi alle *Topicelor* sau locurilor comune appropriate la tóte felurile de argumentaţie, apoi alle *Elenchelor* adducĕnd esemple de tóte sofismele imaginabile. Prin aqueastă rafinare de midlóce dialectice è quine-và în stare de a disertà asupra lucrului que voiesce într'un mod fórte cuviincios; è quine-và avocatu pentru tóte causele: *dictum de omini, dictum de nullo.*

Cu tóte aquestea, artă sofistică a dilemelor, aqueastă îndemânare dialectică despre quare ellu a dat nisce probe atât de tari, multe minţii elle le putea îndestulà prin aqueste apparinţe de cuvintele que se dà despre tóte effectele fărŏ a allergà la cause, sau făcea a a se priimì nisce qualităţi occulte dupŏ quare se construià sisteme que semănà fórte raţionate. Se

mulţumià quine-và pe o demonstraţie în vorbe. şi fiindu quĕ conclusia se făcea esactă, îşi imaginà quĕ a descoperitu adevĕrul De aquì vine quĕ metodul lui n'a făcut să înainteḑe sciinţele esacte dupŏ cum 'ia şi imputat'o Gassendi.

Pe quât s'a ţinut Aristotele în aquest metodu dialecticu, pe atât a remas mai pe josu de quât în quelle lalte părţi. Aşà *fisica* lui în optu cărţi se mărginesce în principe generale precum timpul, locul, mişcarea, etc. Ellu pune trei principe: *materia*, *forma*, *privatia*: ellu deffinesce întunecatu materia într'aquest chipu: " Queea que nu este nici *quine*, nici *quàt de mare*, nici *que*, nici *nimicu* din aqueea prin quare fiinţa este mişcată.„ Ellu va să esprime quĕ este un principu passivu şi multiformu, de şi de o natură identică în tóte lucrurile, dupŏ quât mişcarea îi dă nisce figure sau modificaţii diverse. Quàt pentru formă, dupŏ Aristotele este un principu (sau *entelechie*), activu que constituă corpurile şi le dă organisaţia. Privaţia nu póte fi un principu, ci mai mult o negaţie de ori-que substanţă.

Finitul, infinitul, vidul, atomele etc., sunt âncŏ objetul fisicei lui Aristotele, se cuvine a unì cu tractatele salle despre *generatie* şi *corruptie*, în quare ellu priimesce quĕ s'au creatu fiinţe nuoe spontanee prin putinţa naturei formătóre, şi quĕ peru. Dupŏ dênsul, contrariile nascu din contrariile lor prin antiperistase etc.

In *meteorele* salle, tractatu în patru cărţi, Aristotele s'a servitu îndestul fărŏ folosu cu nisce observaţii chiaru ne perfecte din timpul sĕu qua să dea esplicaţii plóiei, ninsorii, fulgerilor şi tunnetului, vînturilor, roei, curcubeului etc. Apoi descrie în quelle patru cărţi despre *ceru* astrele, materia din quare îşi imaginà ellu quĕ sunt formate, mişcările lor, situaţiea lor, greutatea lor, in fine se află acì opiniile anticilor asupra corpurilor ceresci şi asupra elementelor. Frigul, caldul, umiditatea, uscăciunea, putrefacţia, mistele etc., constituă asemenea o parte din tractatul sĕu despre meteore. Se scie quĕ ellu priimià afarŏ de quelle patru elemente, un al cincilea subt numele de *ether* sau *quintessentie*.

Quâte-va scrieri prepuse s'au dat subt numele lui Aristotele: fărŏ a pretinde a le distinge, sunt unele de quea mai puçină importanţă precum tractatul despre *fisionomie*, quel despre *questiuni mecanice*, quel despre *culori*; problemele lui, coprind nisce questiuni fórte curióse, quelle doĕ cărţi despre *plante*, cartea despre *mundu*, compusă pentru Alessandru, cartea *naratiilor ad-*

mirabile, *tractatul economicelor* în trei cărţi, quare coprinde arta de a'şi cărmuì casa şi familia etc. A compusu ânsĕ şi alte scrieri mai importante.

Au remas dela dênsul trei cărţi asupra *sufletului*, în quare îi descrie natura, operaţiile lui interne sau esterne prin miḑlocirea simţurilor. Acì se mai adaogă şi tractatele salle coprinse subt titlul de *mici questiuni naturale*, şi compuse din nisce părţi que tractéḑă despre *memorie*, *adducerea a minte*, *sensatie*, *somnu* şi *veghiere*, *visuri* şi *pronostice* prin visuri, despre *miscarea animalelor*, *pasirea lor*, despre *scurtarea* şi *lungimea vietsei*, despre *respiratie*, *junetse*, *batrânetse sanĕtate* şi *morbu*, *reputatie etc.*

Aristotele s'a occupat asemenea de mai multe sujete relative la medicină, pentru quĕ se scie quĕ în juneţea sa ellu esercitasse arta farmaceutică. Ellu consideră sănĕtatea ca un miḑlocu între deffectu şi între escesu quari amêndoĕ sunt morbide, şi quari se vindică, printr'o stare oppusă din queea que le-a produs. Estrema căldură sau escesul umilităţii lui i se paru causele principale alle neputinţelor şi morbilor, precum şi un sânge sau fórte desu sau fórte ţinutu, sau fórte aposu, sau fórte uscatu, sau fórte rece, sau fórte ferbinte etc. Ellu însemnéḑă quĕ deprinderea cu un medicament îi înpuçinéḑă puterea. Cărţile lui *Iatrice* în doĕ părţi, citate de Diogene-Laerţiu, nu au ajunsu pînŏ la noi. In problemele salle, Aristotele citéḑă adesea nisce precepte de medicină împrumutate fărŏ îndoială dela Ippocrate şi dela alţi medici.

Despre scrierile lui Aristotele asupra istoriei naturale.

Mai vîrtosu asupra istoriei animalelor aquest illustru filosofu s'a arătat superior în seculul sĕu şi 'ia devenit legislator. Ne adducem a minte de ajutórele que munificenţa elevului sĕu Alessandru, din conquistele salle, îi făcea pentru composiţia marilor lui opere asupra regatului animal. Eată cum judică un naturalistu illustru: "Istoria animalelor al lui Aristotele, ḑice Buffon, este póte şi astăḑi âncŏ tot que avem mai bine făcut în generele aquesta.... Ellu le cunoscea póte mai bine şi din nisce punturi de vedere mai generale dupŏ quât sunt cunoscute în ḑioa de astăḑi. — Aristotele îşi începe istoria animalilor stabilind differinţe şi asemĕnări între differentele speţii de animale. — In locu de a le împărţì prin mici caractere particulare dupŏ cum am făcut'o quei moderni, ellu adună istoricu tóte faptele şi tóte observaţiile que ducu către

nisce relaţii generale şi către nisce caractere simţibile. Ellu trage aqueste caractere din forma, din colórea, din mărimea şi din tóte qualităţile esteriori alle animalului întregu, precum şi din numĕrul şi din posiţia părţilor lui, din mărimea, din mişcarea, din forma membrilor lui, din relaţiile asemĕnătóre sau differente que se află între aquelleaşi părţi comparate, şi pretutindinea dă esemple spre a fi înţellesu mai bine. Ellu consideră asemenea differinţele animalelor prin modul lor de traiu, prin acţiile şi învĕţurile lor, prin locuinţele lor etc. Vorbesce despre părţile que sunt comune şi esenţiale şi despre aquellea que lipsescu sau potu lipsì în adevĕru la multe speţii de animale. Simţul tactului sau al attingerii, ḑice ellu, este singurul lucru que se cuvine a fi consideratu ca necesariu şi quare nu póte lipsì la nici un animal: şi fiind quĕ aquest simţu este commun la tóte animalele, nu e cu putinţă a da un nume părţii corpului lor în quare stă facultatea de a simţì. Părţile quelle mai esenţiale sunt aquellea prin quari animalul îşi ia nutrimentul, aquellea que priimescu şi mistue aquel nutriment, şi aquellea unde îşi lépădă prisosul. Esamină apoi varietăţile generaţiei animalelor, alle mădularelor lor şi alle differentelor părţi que servescu la mişcările lor şi la foncţiile lor naturale. Aqueste observaţii generale şi preliminare sunt un tablou alle quăruia tóte părţile sunt interesante; şi aquest mare filosofu ḑice asemenea quĕ le-a representat subt aquest aspectu, spre a da un gustu mai de nainte despre queea que va urmà, şi a facce să se nască luarea a minte quare quere istoria particulară a fie-quăruia animal sau mai bine a fie-quăruia lucru. Incepe dela omu, şi'l descrie mai ântêiu pe dênsul, fiind quĕ este animalul quel mai bine cunoscut, fiind quĕ è quel mai perfectu, şi qua să'si facă descripţia mai puçin sécă şi mai interesantă, se cércă a trage nisce cunoscinţe morale trecênd prin relaţiile fisice alle corpului umanu. Arată characterele ómenilor dupŏ trăsurele feçei lor. A fi quine-và cunoscĕtoru de fisionomii, ar' fi cu adevĕratu o sciinţă fórte folositóre pentru quel que ar' avea o, ânsĕ putea-va óre să o tragă din istoria naturală? Descrie dar' pe omu în tóte părţile salle esteriori şi interiori, şi aqueastă descripţie este singură que se află întrégă; în locu de a descrie fie-quare animal în particular, ellu le face cunoscute pe tóte prin rapporturile que tóte părţile corpului lor au cu alle corpului omului. Quând descrie spre esemplu capul umanu, ellu compară cu dênsul capul diffe-

rentelor speţii de animale. Asemenea este şi cu tóte quelle lalte părţi. La descripţia plemonilor omului, ellu rappórtă istoricu tóte quâte se scià despre plumonii animalelor, şi face istoria aquellora que nu au plumoni. Asemenea, cu occasia părţilor generaţiei ellu rappórtă tóte varietăţile animalelor în modul de a se împerechià, de a concepe, de a purtà în pântece, de a nasce etc. La occasia sângelui face istoria animalelor que n'au sânge, şi, urmându'şi asfel aquestu planu de comparaţie în quare, dupŏ cum se vede, omul stă de model, şi nedànd de quât differinţele que sunt între animale şi între omu, între fie-quare parte a omului, lasă afarŏ cu scopu ori-que descripţie particulară; se appĕră prin aqueasta de ori-que repeţie, adună la un locu faptele şi nu scrie nici o vorbă nefolositóre; aşà a copprins într'un micu volumu un numĕru mái infinitu de fapte differente, şi nu credu quĕ este cu putinţă a redduce quine-và în mai puçine cuvinte queea que a disu ellu asupra aquestei materii, în quât cătă să fie un geniu ca al lui quare într'o asemenea strîngere (precisie) se aibă tot de o dată şi ordinu şi lămurire. Aqueastă scriere a lui Aristotele ni s'a înfăçişat în aintea ochilor ca o tablă de materii que ar' fi estras'o quine-và cu quea mai mare luare a minte din mai multe mii de volumuri pline de descripţii şi de observaţii de tóte felurile; este prescurtarea quea mai înţelléptă que s'a putut face vre o dată, daqua sciinţa cu adevĕratu este istoria faptelor; şi quànd ênsuşi s'ar' luà de supposiţie que Aristotele ar' fi trasu din tóte cărţile timpului sĕu queea que a pusu în cartea sa, planul ânsĕ al operei, distribuţia sa, allegerea esemplelor, justeţea comparaţiilor, óre-quare turnură în idei, pe quare eu aşu numi-o bucurosu characterul filosoficu, nu lasă a se îndoi nici de cum quĕ ellu n'a fost mai plin de idei de quât aqueia dela quari s'a împrumutatu.,,

Prinçipalele lui împărţiri alle regatului animal, dupŏ cum a observat'o sapientul Cuvier sunt şi astădi quelle mai solid stabilite, quĕci nu s'ar' putea aflà într'ênsele separaţiea animalelor vertebrate şi a quellor invertebrate, de animalele articulate; mollusquele sunt asemenea despărţite din alte clase. Ellu a cunoscut quelle patru stomachuri alle rumegătórelor şi a dissecatu momiţe şi elefanţi, pentru quĕ arĕtările que face ellu au fostu confirmate de zootomistii secolului nostru. Ellu descrie gerbina, ciacalul şi alte speţii rare alle Orientului. Studiasse asemenea fórte bine pescii şi mai mai multe mollusque marine. A

urmat desvoltarea puiului în ou cu quea mai curiósă esactitudine, de şi lipsitu de istrumentele microscopice şi de alte ajutóre que scalpelul modernilor le cunósce dela quelle lalte sciinţe. Crustaci, insectele quelle mai delicate n'au remasu neobservate de dênsul; şi fărŏ îndoială ellu a cătat să puie în lucru mai mulţi observatori sau elevi spre aşu procurà un atâtu de mare numĕru de facte pe quari le coordonă cu atâta ordin quât şi sagacitate şi geniu. Se înălţò mai vîrtosu la nisce viste filosofice asupra intregului regatului animal, şi recunoscù gradaţia crescătóre a fiinţelor dela quelle mai puçin complicate pînŏ la quelle mai perfecte, şi dela corpurile neorganice, pînŏ la quelle mai bine organisate, trecênd prin grade succesive. Işi întinsesse ênsuşi recercările asupra speţiilor marine que se îmulţescu prin divisie sau prin ramură în modul vegetalelor: precum actiniile şi alte speţii de zoofite. Rădĕcinele vegetalelor lui i se paru a fi queea que este gura la animale, şi considerò pe quelle d'ènteiu ca un animal cu gura în josu; ânsĕ Teofrastu mai mult, discepolul sĕu se occupà mai speţial de istoria plantelor.

Anatomia comparată pe quare lucrările illustrului Cuvier au înălţat'o atâta de susu, se resuie pînŏ la Aristotele quare 'ia pusu quelle d'ênteiu fondamente; ellu se pare quĕ'si a însoçit scrierea şi cu desemne pe quare le citéḑă, quare ânsĕ n'au ajunsu pînŏ la noi. Cu tóte quĕ a descoperit nervele encefalice, se vede ânsĕ quĕ nu le-a cunoscut usul, pentru quĕ pune în inimă căminul sau centrul simţibilităţii. Cu tóte aquestea a observat vasele sanguine que correspund cu inima, n'a dejudicat ânsĕ bine vinele din arterii. A vĕḑut quĕ Omul are creeri mai mulţi de quât alte animale relativu cu corpul sĕu şi le-a descrisu meningele sau invilupele. Eată notiţa operelor lui asupra animalelor; *despre istoria lor*, în ḑece cărţi; *despre pàrtile animalelor*, şi *causelor lor*, patru cărţi; *despre generatia animalelor*, în cinci cărţi; *despre miscarile animalelor* etc.

Consideratii asupra metafisicei lui Aristotele.

Un asfel de mare geniu, întinderea şi îmulţirea sciinţelor que îmbrăçişò, făcurŏ pe Ciceron a ḑicce quĕ ferbintea curiositate a peripateticilor s'a fost întinsu tot de o dată asupra tutulor regiunilor cerului, pămîntului şi mării în quât sémănă quĕ nimicu nu le-a scăpat din natură. Nu quĕ dóră Aristotele a trasu tóte din fondurile salle, ci a sciut a'şi appropriă prin maniere şi viste nuoe alle minţii

salle opiniile que erà date pînŏ acì de alţi filosofi. Aşà, queea que ḑice ellu despre timpu se luasse de Archyta; 'ia ideile lui Ocellu asupra mişcării, pe alle lui Timeu din Locre asupra vidului, pe alle lui Democritu şi alle lui Leucippu asupra empireului sau focului elementariu mai pre susu de orbitul lunaru, cu tóte quĕ aqueasta este o erróre, ca queea que ḑice despre zona torridă, nelocuibilă dupŏ dênsul pentru mareai căldură. Ellu consideră mundul de co-eternu cu Dumneḑeu. Leibnitz a remarcat quĕ cu tóte quĕ sunt nisce questiuni fórte sublime în fisica lui Aristotele, întregul ei ânsĕ este deffectuosu; *inffelix operis summâ.* Ellu întrodduse în adevĕru o infinitate de forme şi de facultăţi destincte de materie şi arătò quĕ se nascu şi se perdu nisce fiinţe nuoe que nimini pînŏ acum n'a demonstrat'o. Asemenea, ḑice Bacon de Vérulam, cu aquei despoţi ai Orientului que îşi uccigu fraţii qua să domnéscă singuri în pace, Aristotele sémĕnă quĕ'şi a luat însărcinarea a stinge pe queilalţi filosofi spre a'şi stabilì imperiul sĕu; ellu înfăçişéḑă fórte desfavorabil orique se depărtéḑă de opiniile salle şi îl rĕstórnă cu aquea îndemănatică tactică. In fine satiricul Lucian se jócă cu observaţiile minuţióse alle Peripateticilor que se occupă a mĕsurà saltul unui purice; ânsĕ şi de s'ar' prepune quĕ este adevĕratu aqueasta, tot ar' demonstrà o mare ardóre a studiului pentru órequare părţi alle entomologiei.

Am citat quelle trei principe, materia, forma şi privaţia que Aristotele le pune în metafisica sa: mai stabilesce âncĕ şi alte cause: dupŏ dênsul se allă în universu trei esinţe sau substanţe; 1° *esintsa nemutabila* şi *incorruptibila* que învèlue marele universu, quare è Divinitatea; 2° *esintsa incorruptibila* şi *mutabila* quare è focul sau sfera empyreului în firmament que se întinde pînŏ la orbitul lunei, şi constituă astrele; 3° în fine *esintsa mutabila* şi *corruptibila*, aerul, apa şi elementele que descind pînŏ în centru pămîntului: quelle doĕ d'ântêiu constituă sfera cerească, quea din urmă sferă sublunară. Mişcarea circulară este aquellor doĕ d'ântêiu, quea rectilină este aquellei din urmă que singură è dotată de greutate.

Din colo de sfera sublunară unde domnescu ḑeii, se află nu quelle patru elemente ci o a cincilea natură sau *quintesentie*, nutriment al stellelor, nectar al ḑeilor, eteru curatu, substanţă neîncetatu tot aqueea şi divinisată. In fine din colo de aquea substanţă eteree esistă primiul mişcătoru, substanţa neappropiată, infinită, indivisibilă, eter-

nă, a quăria cugetare face viaţa nematerială, DUMNEDEU neesplicabil, coprindênd tóte sferele, din que în que mai dese şi mai concentrice pînŏ la pămînt, sîmburele central. Asfel è mundul que subsistă necesariu din tótă eternitatea format de sine şi conservânduse prin propriile salle puteri, ca şi Dumnedeu quăruia îi este co-eternu. Afarŏ de primul mişcătoru, fie-quare astru îşi are sfera sa mişcătóre que o trage dela orient la occident; mai sunt nisce sufflete sau nature particulare que mişcă sferele planetare din preună cu planetul lor. Asemenea, în sfera sublunară, fie-quare individu şi speţie îşi are prinçipul sĕu particularu de acţie, entelechia sa, quare îi comunică forma şi organisaţia sa. Aquestea nu sunt părţi alle divinităţii, pentru quĕ ea stà în sublimele înălţimi fărŏ comunicaţie nici influinţă cu naturele sublunare, que sunt lăsate în propriile lor instincte sau voinţe, ori în hasardul fortunei. Fiinţele lucrédă dupŏ un mod de resultat mechanicu al prinçipelor lor constituante ca nisce rotiture dintelate în rotiturele marelui mund. Tóte se operă asfel prin singura energie a naturei în presenţa divinităţii fărŏ ănsĕ concursul ei. Intr'aquestea tóte fiinţele sunt coordonate pentru un scopu óre-quare, quĕci şi plantele ânsuşi îşi au destinata lor de şi n'au o voinţă proprie. Ansĕ scopul către quare lucrédă tóte fiinţele nu stă în elle ênsuşi; natura le face a lucrà asfel. Dumnedeu deliberatu de penibila cură de a guvernà mundul, este fărŏ mărginire ferice, intelligent, rege al cerului şi al pămîntului, nu ânsĕ şi responsabil al rĕului. Putinţa lui nu descinde pînŏ la sfera sublunară şi prin urmare pămîntul scapă din provedinţa lui. Daqua è aşà, suffletul, neavênd de martur al lucrărilor salle divinitatea, que n'are nici un interesu despre dênsul, nu se cuvine a fi pedepsit sau recompeusatu; aquest suffletu, neavênd nici o porţie din Dumnedeu n'are nimicu quare să constitue immortalitate. (Alţi timpi, alte idei.)

Aristotele nu quĕ dóră è ateu, simte necesitatea unei cause primare, de şi nu'i attribue ordinul şi economia admirabilă a mundului, ânsĕ înţellege quĕ nu se póte quine-và resuì din causă în causă pînŏ la infinitu şi quĕ se cuvine a stà la un prinçipu primitivu şi originariu. Crede numai quĕ aquest aniversu este aşà de necesariu esistent şi incorrupţibil ca şi Dumnedeu ênsuşi. In aqueasta ellu se amăgesce şi ardică dela Dumnedeu libertatea, voinţa sau spontaneitatea. E un fel de *factum* sau destinu. Cufundatu în contemplaţiile

salle, din susul sferei nu póte descinde din sublimitatea sa şi lasă a roti în voiea hazardului mundul sublunaru cu crimele salle, cu imperfecţiile salle, cu infortunele salle; nu è mişcat nici de rugele muritorilor, nici de disgraţiile virtuţii. Cu tóte aquestea în epoha quellei mai nalte renumiri alle lui Aristotele, în mediul evu au fost teologi que au creḑut quĕ suffletul lui è mântuitu, cu tóte quĕ n'a fost nici chreştinu, nici ortodoxu.

Asfel unul din succesorii sĕi quei mai consequnenţi în doctrina maestrului, Straton, recunoscù quĕ urmând rigurosu principelor lui, putea quine-và să nu fie nevoitu a pune în constituţia lumii un Dumneḑeu que nu ia nici o parte într'ênsa; căḑù în ateismu. Natura şi hazardul i se părurŏ cause îndestule pentru tóte, pentru quĕ părţile constituante alle universului lucreaḑă necesariu dupŏ greutăţile lor, dupŏ affinităţile lor, în fie-que element, sau se pun în locul lor dupŏ propria lor activitate. Mundul dupŏ Straton a putut să se constitue de sine ênsuşi şi să nu fie necesariu eternu. In haosul primitivu fie-quare lucru îşi cautò analogul sĕu sau al sĕu quel mai cuviinciosu element spre a constituà cu dênşii fiinţe, din quare quelle neperfecte perirŏ, şi quelle mai perfecte se conservarŏ pentru quĕ avea que le erà neappĕratu pentru aquea conservaţie sau propagaţia lor.

Se vede quĕ aqueste principe se appropie cu alle Epicurienilor atomisti; aşà peripatetismul degenerò în dată, mai vîrtosu quĕ nu putea să dea cuvînt despre ordinul şi armonia fiinţelor daqua scotea afarŏ intervenţia divină; peripateticii sub Straton şi succesorii sĕi furŏ nevoiţi a alergà la un hazard orbu.

Asfel e istoria quellui mai mare sau quellui mai illustru filosofu que a illustrat Grecia şi a addusu pînŏ în ḑillele nóstre lumina sciinţelor antice în Occident şi în Orient atâţia secoli. Ori-quare vor fi errorile lui, este una din quelle mai întinse şi din quelle mai complecte intelligenţe que s'a arătat vre o dată în lume. Ellu a cunoscut în timpul sĕu tot que se putea cunósce pe atunci: minte universală, enciclopedie vie, fu maestru cugetării, învĕţĕtorul geniului umanu, unde conquistanţi îi furŏ flagellul. Mahomet stinse sciinţele şi numai Aristotele le reapprinse între popolii barbari. Ellu mişcò primele elemente alle civilisaţii între dênşii, şi daqua le dette intelligenţa, îi ardicò ânsĕ îndestul qua să numai cugete dela sine şi prin putinţele lor. Cu tóte aqueste titluri, ellu merită, respectele umanităţii şi o glorie eternă.

J.-J. Viry